ŞTEFAN J. FAY (n. 1919, Seuca, jud. Mureş). A urmat patru clase la Liceul Militar N. Filipescu de la Mînăstirea Dealului, doi ani la Academia de Arte Frumoase din Bucureşti (desen şi sculptură) cu practică în atelierul sculptorului Ion Jalea; audient la cîteva cursuri universitare (sociologie, filozofie, precum şi anatomie la Facultatea de Medicină). Debutează în literatură cu reportaje şi povestiri, în 1952 devine membru al Uniunii Scriitorilor (demisionat în 1956); redactor la Editura C.C.S., de unde este disponibilizat în 1958. După un timp de şomaj greu, exercită diverse ocupaţii, pictează decoruri de teatru, afişe; participă în echipa pictorului Vasile H. Rudeanu la pictarea şi renovarea bisericilor: Ghighiu, Titu, Patriarhie, Capela Ghencea-Militari, Sf. Elefterie etc. În 1959 este angajat bibliotecar tehnic la ICSIM, de unde va ieşi la pensie în 1981. În această perioadă urmează Şcoala Populară de Artă din Bucureşti, secţia pictură.

Cărţi publicate: *Noul oraş* (ESPLA, 1952), *Fata plutaşului* (ESPLA, 1956), *Acea noapte, acea zi de iarnă '33* (Editura Albatros, 1973), *La cina din nouă sute şapte* (Editura Albatros, 1977), *Caietele locotenentului Florian* (Editura Albatros, 1983). Studiul: *Une Lettre pour Marcel Moreau* (Belgia, 1984), *Moartea baroanei* (Editura Albatros, 1988), *Sokrateion* (Editura Humanitas, 1991), *Bal la castel* (Editura Continent, 1993), *Caietele unui fiu risipitor* — Jurnal (Editura Humanitas, 1994), *Moartea baroanei* — ediţie integrală (Editura Didactică şi Pedagogică, 1994), *Rădăcinile răscoalelor ţărăneşti din România, 1907* (Bucureşti-Paris, 1995), *Două texte pentru Mircea Vulcănescu* (Paris, 1997), *Sub casca de aur a lui Mambrino* (Editura Libra, 1997).
Colaborează la publicaţii din ţară şi străinătate (Franţa, USA, Canada) cu materiale de cultură.
Este membru al Uniunii Scriitorilor din România şi membru al Academiei Româno-Americane.

ŞTEFAN J. FAY

Sokrateion

MĂRTURIE DESPRE MIRCEA VULCĂNESCU

Ediţia a II-a, cu adăugări

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Ediția a II-a 1998

ISBN 973-28-0867-5

„Ce se face cu faptele făcute? și ce e cu cele de făcut? Ele sînt, totuși, « în lume ». Și dacă « lumea de aici » e prea mică spre a le cuprinde, — atunci există altă lume, « dincolo » pentru ele. Și iată cum lumea « de dincolo » se constituie natural, ca o depășire a celei de aici, ca un loc al aceleiași treceri. Și aceasta e de reținut. În adîncul lucrului: parcă nici nu ar fi două lumi, altă lume".

MIRCEA VULCĂNESCU

SCRISOAREA

În 1980, fiicele lui Mircea Vulcănescu — Sandra de Hillerin și Măriuca Vulcănescu — m-au rugat să pun pe hîrtie amintirile pe care le am despre tatăl lor. Este ceea ce am încercat să fac în scrisoarea și textul ce urmează.

Dragă Sandra, dragă Măriuca,

Vă făgăduisem de mult să pun pe hîrtie amintirile pe care le am despre tatăl vostru — pe care îl socotesc, după cum știți, în același timp ca pe adevăratul meu tată spiritual. De cîte ori am luat însă tocul în mînă m-am simțit copleșit și dezorientat de amploarea pe care o implica orice referire la Mircea. Mă neliniștea întrebarea: sînt eu în stare, cu pregătirea mea autodidactă și anarhică, să vorbesc înfățișîndu-l, cît de cît, pe acest om în toate de o înălțime cu adevărat excepțională? Și dacă mă încumet să plec la aventura creionării portretului său, despre care Mircea să vorbesc? Despre omul ce mi-a fost atît de drag, căruia îi datorez acele cîteva direcții spirituale majore pe care le-am urmat, și către care mă întorc în toate orele mele de cumpănă? Despre

filozoful, metafizicianul și teologul ortodox pe care îl simțeam în tot ce gîndea? Despre admirabilul profesor de etică pe care, nu de la catedră, dar din contact direct l-am simțit? Ori de acel economist despre care Virgil Madgearu a spus că, de va fi cineva să-i studieze viața și doctrina, ar dori să nu fie altul decît Mircea Vulcănescu? Ori despre funcționarul superior de stat care a votat împotriva Constituției regelui Carol al II-lea, pentru că ea introdusese pedeapsa cu moartea în viața civilă a României? Sau, cum aș putea ocoli imaginea lui Mircea, criticul de artă, muzicologul, pianistul interpretînd **Gavota** *lui Bach ca pe un dans ce se desfășoară pe o structură filozofică? Ori pe acela care — ca cine altul? — mi-a vorbit de pictura lui Monet, eternizatorul clipei trecătoare, de Cezanne, căruia îi trebuiseră trei luni ca să pună pe pînza portretului lui Geffroy încă un centimetru pătrat de vopsea, ori de evanghelica viață a lui Van Gogh, ori de apa ce se interpune între pictura lui Ștefan Luchian și privitor, de o transluciditate unică? Și multe alte fețe ar sta încă neprivite, din chipul acestui om clocotitor de inteligență, inventivitate, generozitate și sentiment al pămîntului românesc. S-ar putea scrie un adevărat mic studiu despre ciclul său de poezii:* **Litanii pentru trei stări,** *așa cum Barbu Brezianu a și scris despre cea mai frumoasă traducere din vreo limbă străină în cea românească — traducerea lui Mircea după Villon, cu acel faimos vers: „Mais ou sont les neiges d'antan", dat limbii noastre prin „Dar unde-i neaua de mai an" — azi semnat de altcineva.*

Într-o zi — printre alte scrisori — Margrita mi-a arătat-o și pe aceea, din 1933, a lui Thomas Masaryk, Președintele Cehoslovaciei, adresată lui Virgil Madgearu, Ministrul nostru de Finanțe, privindu-l pe Mircea — la acea vreme de numai 29 de ani. Vă citez din ea, poate nu o aveți la îndemînă:

„Excelență și scump prieten,

Vă rog să transmiteți D-lui Mircea Vulcănescu profunda mea gratitudine pentru a-mi fi adresat și dedicat ampla sa culegere de observații la Congresul de la Brno, precum și pentru admirabilul raport, încărcat de nenumărate trăsături de geniu, privind criza occidentului și unda sa de rezonanță în țările din centrul, estul și sud-estul Europei. Mi-am exprimat personal, cu ocazia acelui Congres, părerea asupra valorii profesionale și competenței acestui tînăr autor, remarcabil specialist, economist și filozof, precum și asupra prodigioasei lui inteligențe, una dintre cele mai bine dotate, apărute în vremea noastră în această parte a bătrînei lumi...

Vă mărturisesc marea mea mulțumire de a avea la Consiliul de organizare a viitoarei conferințe a țărilor din Est pe acest Prinț al Spiritului — ce Prince de l'Esprit — a cărui clarviziune și subtilitate, nu sînt egalate decît de marea lui inimă și frumosul și nobilul său caracter."

Ce pot adăuga la asemenea cuvinte? Mircea era hărăzit — dacă nu s-a hărăzit el însuși prin iscodire intelectuală — către universalism. Era socotit de dascălii săi, de colegi, de prieteni — vîrf al generației

de după primul război mondial: mulți au mărturisit-o. Era admirat și iubit. În el se îmbina cuprinderea intelectuală a culturii universale și dăruirea imediată a cuprinsului pentru a-l cuprinde în jocul vast al culturii pe partener.

Am fost întotdeauna sceptic față de cifrele statistice și nu-mi place să apelez la ele cînd încerc să descifrez un adevăr. Cifrele însă ne pot ajuta să creionăm un cadru. Și am să mă folosesc de ele ca puncte de reper.

Mircea Vulcănescu se naște la 19 februarie 1904 — stil vechi. Din ce mi-a povestit și el, și Margrita, îl văd cercetaș, între 12 și 14 ani, pe vremea războiului de întregirea neamului, lucrînd la Cenzura Poștei Centrale și apoi telefonist și curier la spitalele Sfîntul Spiridon și Veniamin Costache din Iași. Pentru cei doi ani de activitate „militară" a fost decorat, iar decorația primită ca cercetaș i-a fost, dintre toate, cea mai scumpă. Ea există încă la Margrita.

La 17 ani era student la Facultatea de Litere și Filozofie și apoi și la Facultatea de Drept din București, printre dascălii lui numărîndu-se Dimitrie Gusti, Nae Ionescu, Nicolae Iorga. La 21 de ani pleacă în Franța spre a-și continua studiile de sociologie, științe economice și drept, aprofundînd filozofia creștină sub îndrumarea lui Jacques Maritain și Nicolas Berdiaeff. Întors în țară, la 24 de ani, ia parte și găsește soluții metodologice ingenioase la cercetarea monografică a satelor, știință românească originală, întemeiată și condusă de Profesorul Dimitrie Gusti.

La 24 de ani se află în plină desfășurare a activității lui profesionale — de economist și dascăl. Apreciat de Dimitrie Gusti, este numit asistent la Catedra de Sociologie, Etică și Economie politică a Facultății de Litere și Filozofie, precum și profesor de Economie și Științe Juridice la Școala Superioară de Asistență Socială. La 25 de ani este numit referent la Oficiul de Studii al Ministerului de Finanțe. La 26 de ani e asistent la Catedra de Etică a Facultății de Litere și Filozofie, și profesor de Statistică morală la Școala Superioară de Statistică. La 31 de ani e Director al Direcției Vămilor — cel mai tînăr director în acest post. La 33 de ani e numit Director al Datoriei Publice — din nou cel mai tînăr director în acest post de răspundere covîrșitoare pentru economia națională. La 37 de ani îl aflăm Subsecretar de Stat în Departamentul Ministerului de Finanțe — pînă în 1944, cînd se întoarce la postul de Director al Datoriei Publice, unde funcționează pînă în 1946 — cînd activitatea sa de profesor și de funcționar superior de stat încetează prin arestarea sa.

Deci, activitatea profesională și publică a lui Mircea Vulcănescu se cuprinde între 1928 și 1946, adică exact în 18 ani.

În acești 18 ani a predat cursuri și seminarii de etică, economie politică, drept privat, statistică etc.; a publicat cîteva lucrări de ample dimensiuni, studii, prefețe, articole de dezbatere, cronici și replici însumînd 146 de titluri în domenii ca: doctrină economică și socială, filozofie românească și universală, teologie ortodoxă și comparată, etică, istorie politică și militară. A ținut 70 de conferințe cu subiecte din

cele mai diverse domenii ale culturii: istorie, filozofie, arte, religie. A predat la Institutul Teologic Ortodox și la Institutul Augustinian. A luat parte la mai multe polemici literare — cum a fost cea din 1933, cînd a luat apărarea volumului paradoxal **Nu,** *al lui Eugen Ionescu obținîndu-i, printr-o argumentație sclipitoare, premiul Fundațiilor Regale și impunîndu-l atenției el, cel dintîi, pe copilul teribil al culturii românești și, mai tîrziu, al culturii universale. A participat direct la înființarea unor instituții cum ar fi* **Enciclopedia României,** *vastă lucrare de sinteză națională. Și-a adus contribuția la întocmirea volumelor de* **Istoria filozofiei românești moderne** *și la întemeierea Societății Române de Filozofie. A publicat, împreună cu Constantin Noica și Constantin Floru primele patru volume din cursurile profesorului Nae Ionescu. A înființat, împreună cu Noica, Floru și alți prieteni revista* **Izvoare de filozofie.** *Împreună cu istoricul religiilor, Mircea Eliade, cu criticul de artă Petru Comarnescu, cu filozoful Constantin Noica, cu arhitectul G. M. Cantacuzino, cu sociologul Henri H. Stahl, cu sculptorul Mac Constantinescu, cu poeții Dan Botta și Paul Sterian, cu etnograful Anton Golopenția și alții, toți prieteni și fruntași ai generației pe drept numită de aur, înființează Cercul și Revista* **Criterion,** *care avea să fie o înaltă tribună de dezbatere pentru tineretul intelectual de toate culorile din România. A făcut parte, ca fondator, consilier sau colaborator, din diverse redacții, asociații profesionale sau culturale, independente sau guvernamentale. A fost solicitat să colaboreze la reviste economice, financiare și filozofice din Franța, Elveția, Anglia, Statele Unite...*

La această înșirare aridă adaug sutele de pagini elaborate pentru rapoartele de stat, aflate prin arhive, multe semnate de el, multe altele de miniștrii pentru care a lucrat: Virgil Madgearu, Victor Slăvescu, Mihai Popovici, Mircea Cancicov, Gl .N. Stoenescu; seria de expuneri la bugetele de an, memorandumurile guvernamentale, proiectele de organizare a diferitelor instituții. Mai amintesc de activitatea sa în numeroase consilii din care făcea parte: economice, sociologice, de învățămînt superior, de apărare națională — care țin toate de domenii cu totul în afara posibilităților mele de cuprindere.

Să mai amintesc și de mărturiile literare rămase de la dînsul, eseuri, proză, amintiri, poezie originală ori traduceri după Villon și Rainer Maria Rilke, pe care le cunoașteți prea bine și formează azi un atît de intim dosar pentru noi.

Din numai aceste înșiruiri ne putem da seama că prin Mircea Vulcănescu țara noastră cîștigase o figură de prim ordin, o figură ce se putea alătura, prin universalitatea cunoștințelor, prin inteligența creatoare ieșită din comun, lui Dimitrie Cantemir, Hașdeu, Nicolae Iorga, mai aproape de noi lui Mircea Eliade. Dar nu merg pînă acolo încît să socotesc că Iorga a putut munci 50 de ani, Eliade 60, în timp ce Mircea numai 18! Și mă cutremur de cîte ori întîlnesc în șirul marilor figuri ale culturii românești asemenea dramatice pierderi cum au fost, înainte de ceas, cele ale lui Miron Costin, Nicolae Iorga sau tatăl vostru. Dan Botta, care-l iubea pe Mircea și-l admira fără rezerve, și cu care adeseori am vorbit despre dînsul, mi-a spus într-o zi cuvintele pe care contemporanii

lui Leonardo da Vinci le spuneau despre marele geniu al Renașterii: Mircea Vulcănescu a fost, pentru generația noastră, un adevărat „astro de primissima grandezza!“.

De n-ar fi decît acest tablou schematic și aproape statistic, și veți putea înțelege, dragă Sandra, dragă Măriuca, de ce mă simțeam dezorientat de cîte ori încercam să-l evoc pe Mircea.

Deodată mi-am spus însă că ar fi să mă încarc de răspunderi la care nu-s chemat să dau seamă. Căci atunci cînd va fi să se analizeze activitatea economică, filozofică, istorică sau de om de stat a lui Mircea Vulcănescu, spre a i se stabili locul său în istoria culturii românești dintre cele două războaie, aceasta o vor face oamenii de specialitate, de profesie bine lămurită — și nu eu. Și astfel, neliniștea mi s-a limpezit înțelegînd că, de fapt, mie îmi rămîne să vă scriu o simplă scrisoare în care să vă povestesc cum l-am cunoscut pe tatăl vostru, înțelegînd prin acest „cum“, deopotrivă, și cu ce prilej, dar și cum mi s-a dezvăluit de-a lungul anilor în care am avut prilejul să trăiesc în cercul părinților voștri, și cum se face că amîndoi, și Margrita și Mircea, au în inima mea un loc de venerație și iubire fără margini. Am să vă scriu despre lucruri care vin de departe, din copilăria mea, despre altele care, trecînd prin copilăria voastră, ajung pînă la drama cea mare, copleșitoare pentru noi toți. Multe lucruri vă vor fi cunoscute, dar îmi spun că același lucru, văzut prin alți ochi, poate adăuga ceva unor imagini pe care le aveți și care poate vor ajuta copiii și nepoții voștri să întregească ceea ce știu de la voi, salvînd puțin din imaginea care, în mod fatal, se scufundă treptat în umbra trecutului. Cu toate că, în cazul său, l-aș parafraza pe el însuși vorbind despre Creangă: icoana acestuia se va lumina treptat, pe măsură ce durerea lui în viață se va îndepărta de noi.

Iar dacă mă implic pe mine prea mult în rîndurile ce urmează, să-mi fie iertat, căci scriu despre Mircea prin mine și nu prin alții.

Există cîteva portrete ale lui Mircea. Un mic desen făcut de Măriuca, pe cartonul unei cărți. E foarte bun și ar trebui fotografiat și mărit.

Există apoi un autoportret făcut de Mircea, azi la Emil Cioran. Impresionant prin forța sintetică a conturului și planurilor.

Există însă și cîteva portrete „literare“. Unul făcut de Mircea Eliade într-o scrisoare de trei pagini. Din ceea ce scrie el, se vede, deopotrivă, că Eliade îl iubea și-l aprecia ca pe o personalitate impunătoare.

Emil Cioran a schițat și el un portret al lui Mircea, într-o scrisoare trimisă surorii voastre, Vivi. Un portret cald și de adîncă înțelegere.

În **Sociologia militans IV** *(București, 1971) Pompiliu Caraioan schițează locul pe care l-a avut Mircea Vulcănescu în edificarea sociologiei românești și ne face și el un portret edificator cînd notează despre Mircea că era: „Înzestrat cu o vastă informație mai ales în istoria filozofiei, în logică, etică și în științe economice, trecînd cu o uimitoare ușurință de la o problemă la alta în cursul unei conversații pe care ai fi dorit-o fără sfîrșit...“*

Aș adăuga aici că prietenul nostru, Dinu Noica, la 11 aprilie (1984) cînd ne-am întîlnit și am vorbit

îndelung despre Mircea, mi-a povestit unele lucruri, cu forța pe care o are în a da înțeles unor întîmplări esențiale. Astfel, mi-a povestit că, făcîndu-i o vizită lui Gusti, cu un an înainte ca acesta să se stingă, și venind vorba de Mircea Vulcănescu, Dimitrie Gusti i-a spus că acela care a limpezit metodologia de lucru pe teren nu a fost altcineva decît Mircea Vulcănescu, care, în timpul cercetărilor la sat (Goicea Mare, Fundul Moldovei, Drăguș etc.) a reușit să cristalizeze viziunea neclară încă, ci doar intuită ca direcție, a profesorului Gusti despre cercetarea dependențelor interdisciplinare revelate de realitatea terenului. Și îi povestea lui Noica, profesorul Gusti, că era atît de fericit de a fi găsit formula definitivă de cercetare încît, la deschiderea cursului anului următor, a început prin a spune studenților: Domnilor, în sfîrșit, avem sistemul în mînă!

De altfel, această caldă colaborare profesor-student nu trebuie să ne mire, și cu atît mai puțin în cazul provocat de Gusti prin cercetarea la teren în colaborare directă cu cei mai buni studenți ai săi, căci știința înainta aici prin aport nu de colectiv, ci de comunitate. Henri H. Stahl, participant la cercetări, scrie în **Amintiri și gînduri** *(București, 1981) că, pentru dînsul, apropierea de tatăl vostru și de inventivitatea lui a însemnat o deschidere hotărîtoare spre propria lui muncă viitoare. Pe Mircea Vulcănescu, spune el, toți îl socoteam pe bună dreptate, ca unul din cei mai dotați din cei care activaseră în rîndurile „monografiștilor". Și continuă: „Fiind fără îndoială cel mai dotat în asemenea filosoficești treburi, d-sa a fost ajutorul cel mai prețios al profesorului nostru*

în acele lungi zile în care s-a elaborat planul teoretic al monografiei sociologice, în forma în care și astăzi se păstrează.

Chiar dacă H.H. Stahl are ici și colo niște rezerve, pe care sînt înclinat a le pune pe seama concepțiilor lui filozofice deosebite de ale lui Mircea, cartea lui de amintiri redă imensul respect de care Mircea se bucura în rîndul colegilor lui de cercetare sociologică, unde se impunea prin ideile lui îndrăznețe, inovatoare, originale, de anvergură și sinteză. Din acest punct de vedere nu ne putem lipsi de portretul pe care H. H. Stahl i-l face lui Mircea, rămînînd ca rezervele lui Stahl să fie judecate în perspectivă prin rolul profesional de prim ordin jucat de dînsul în sociologia românească și europeană.

La aceeași întîlnire, Noica mi-a spus că profesorul Gusti îi mărturisise că ar fi voit nu numai să-l aibă pe Mircea ca asistent, ci să-i acorde și Catedra. Pentru profesor a rămas un regret neconsolat faptul că alte forțe și alte preocupări l-au antrenat pe tatăl vostru dincolo de chestiunile de sociologie rurală: istoria universală, doctrinele teologice, problemele de economie și, în primul rînd, politica de apărare economică a țării într-unul din ceasurile cele mai grele pe care avea să le străbată România în preziua și în cursul celui de-al doilea război mondial.

Așa cum, cu puțin efort, s-a reușit să se întocmească bibliografia lucrărilor lui Mircea Vulcănescu, ar trebui ca, alături de portretele schițate de Mircea Eliade, Emil Cioran, Pompiliu Caraioan, H. H. Stahl, C. Noica, să încercați a întocmi o bibliografie a materialelor ce s-au scris despre el. Lucrul acesta trebuie

început de pe acuma, căci am convingerea că, treptat, se va pune tot mai mult în discuție gîndirea sa. Adunînd și inventariind astfel, chiar și din elemente disparate, aprecierile făcute de cei care au lucrat cu el, care l-au studiat, au scris în favoarea lui sau l-au combătut chiar, se vor închega trăsăturile principale ale unui portret relativ obiectiv care, chiar de nu va ajunge să redea extraordinara nuanțare a sufletului și spiritului său, va permite, totuși, o apropiere de el.

Iar eu vă voi spune acum povestea așa cum o știu. Uneori, rîndurile mele vi se vor părea exaltate. Nu-mi pun frînă. Exaltarea relevă, deasupra rezervei critice, ceea ce este mai adevărat în noi. Ajung la Mircea prin elan. Trecînd prin intuiție ajung să-l citesc — cum spune prietenul său Noica — întru Adevăr.

1
Fotografia

Fiecare dintre noi cunoaștem anumite lucruri și spații, dintotdeauna. Fotografia — a cărei copie v-am dat-o — stă martoră că Margrita și Mircea fac parte dintre oamenii cu care am pornit și eu în viață.

Fotografia a fost făcută în 1924, la poarta casei unde locuiau părinții mei, în strada Principesa Ileana, azi Lămîiței, pe dealul dinspre gara Filaret, pe latura din dreapta a Parcului Carol, cum se numea pe atunci. În fotografie se află, de la stînga la dreapta: Mișu, cățelușul mamei mele, fără nici o rasă, primit la logodnă de la tata, și care a trăit 16 ani, apoi mama mea, Gabriela, Gaby cum i se spunea, urmată de Maria Ghika, măritată mai tîrziu cu dirijorul Iura Kulibin, apoi Batty Miclescu; în spatele ei Cocuța Miclescu, măritată mai tîrziu cu Ionică Rosetti-Bălănescu, fratele profesorului Alexandru Rosetti; în fața ei se află Margrita, puțin în spatele ei tatăl meu căruia, de la întoarcerea noastră din Japonia i se spunea Fay-san; mic pitic lîngă el Andrei, fratele meu de 3 ani, apoi eu, de 5 ani, cocoțat pe gard între tata și Mircea. La picioarele lui Mircea se vede umbra celui care a fotografiat: este umbra lui Nichita Cerbacef, rus alb refugiat din fața revoluției bolșevice — om de mare distincție, cu vremea legat prin prietenie și cu părinții

mei. E interesant că, dacă Nichita Cerbacef nu s-ar fi „sacrificat“ să fotografieze el grupul, ar fi ieșit din grup ori Mircea, ori tata, și, astfel, fotografia ar fi avut cu totul alt înțeles. Așa însă, fotografia surprinde un moment ciudat — pentru mine! — căci mă aflu așezat și parcă predestinat între tatăl meu și tatăl vostru! Dar, cu mult mai adîncă semnificație de predestinare apare faptul că la stînga și la dreapta mea se află Margrita și Mircea, care aveau să se însoare și să fie părinții voștri — la acea vreme nebănuindu-se căsătoria lor. Ce roman decurge din această imagine a unui minut binecuvîntat de prietenia unui grup de oameni! Firește, ca atîtea mii de fotografii ce ne trec prin fața ochilor, în care sîntem sau nu sîntem, și aceasta putea să rămînă mărturia unei simple întîmplări cu înțeles în numai minutul aparatului, dar iată că, tocmai prin jocul întîmplării — ieșirea lui Cerbacef din joc — ea capătă retrospectiv, o enormă semnificație pentru noi toți, tocmai fiindcă din tot ce era încă neîntîmplat și nefăcut la acea vreme au decurs cîteva vieți cu drame în care fiecare a fost implicat, unii numai cu furtuni ale inimii și sufletului, alții plătind cu viața, cum a fost probabil cazul tatălui meu, cum a fost însă, la o dimensiune grozavă, cel al tatălui vostru!

2

Casa din Calea Victoriei

Într-o scrisoare din 1971, care mi-a încălzit inima prin duioșia amintirilor, Margrita îmi povestește cum i-a cunoscut pe părinții mei înainte de plecarea lor în Japonia, tata ca diplomat român la Tokyo (după decembrie 1919), în salonul surorii ei, Alexandra Fălcoianu, care invitase la ceai grupul de transilvăneni pe care îi cunoscuse la Paris unde dînsa, împreună cu Elena Văcărescu și o serie de români de vază, lucrase pentru cauza românească. Printre invitați se aflau Octavian și Eugen Goga, Sever Dan, Birtolanu, Ionel Mocsony și sora lui, Jenny, precum și, sosiți nu de la Paris, ci din Transilvania, mama și tatăl meu, la acea vreme tata fiind deputat al secuilor în primul Parlament al României Mari sau, poate, de curînd integrat în corpul diplomatic al Ministerului de Externe Român.

„Îndată tot interesul — al meu și al celorlalți — îmi scrie Margrita — s-a purtat asupra părinților tăi — și nu numai interesul ci și simpatia, căci erau încîntători în felul lor de a fi, ca și în înfățișarea lor originală, delicată, armonioasă. Gaby, într-o rochie de mătase albastru deschis, brodată la poale, cu o pălărie pusă pe spatele capului, cum nu se poartă, dar care-i ședea de minune și accentua originalitatea ființei ei, — se așezase în fundul divanului și fuma întruna — și rîzînd,

completa spusele bărbatului ei, Fay-san, înalt, subțire, amabil și curtenitor, cu o vervă spirituală și plină de veselie. Ne-am împrietenit îndată și, în curînd prietenii și prietenele mele s-au împrietenit cu ei..."

Eu fusesem crescut de o japoneză pe care o numeam Obasan, ceea ce s-ar traduce prin: Venerabilă Doamnă. La 5 ani nu vorbeam decît japoneza. Tata vroia să învăț însă românește, așa că, plecînd dimineața spre Ministerul de Externe — deci în 1924 — mă ducea cu automobilul său la Margrita, unde mă lăsa pînă la ora 13 cînd, terminînd serviciul, mă lua acasă. Margrita mă învăța să vorbesc și să citesc.

Casa Margritei era penultima pe stînga, pe Calea Victoriei, spre Capul Podului cum se mai spunea încă Pieței Victoriei, față în față cu casa în care locuia Zoe Caribol, cu care Margrita era rudă apropiată, Elena Văcărescu, mătușa Margritei și strămătușa voastră fiind soră cu Zoe Văcărescu, măritată cu colonelul Caribol.

Casa Margritei — casa Fălcoianu — se întindea pe un teren cu fața la Calea Victoriei și da gard în gard cu casa Balș, cea roșie, cu iederă, din Buzești. Casa avea la stradă două saloane, iar spre curte o intrare monumentală, după care urmau, adîncindu-se, un șir de odăi, toate dînd spre un geamlîc, continuate cu dependințe și acareturi. Curtea era mare, destul de largă, dar mai cu seamă adîncă. În curte se aflau un tei bătrîn și mulți salcîmi. Bănuiesc că tata lăsa automobilul aici. Eu aveam voie să mă joc în curte, unde erau sute de lucruri de descoperit, dar nu să ies în stradă unde puteam fi călcat de... trăsuri! Sub geamlîcul pomenit se aflau capacele beciului, uneori deschise pentru aerisire. Mai în fund se afla un coteț cu un cîine legat. Nu era rău, mergeam cu Margrita să-i dăm de mîncare.

Geamlîcul închidea o prispă lungă. Odăile care dădeau către prispă căpătau lumină prin ferestrele care se deschideau într-aci. Una din odăi era a Margritei. O știu pe dinafară. Sub fereastra dinspre prispă se afla un birou la care lucra dînsa, căci era deja profesoară. Pe această masă se afla un purceluș de porțelan, de o culoare lăptoasă cu cerculețe și desene albastre, cu flori mici. Urechile purcelușului erau albastre. Piesa era de artă, porțelan de Saint-Nazaire. Pe spinare avea multe găurele în care se puneau creioane astfel că purcelușul devenea arici. De zeci de ori am scos și pus la loc creioanele colorate cu care mă lăsa Margrita să mă joc. Era fermecător acest purceluș de porțelan. Într-o zi, douăzeci de ani mai tîrziu, cineva luîndu-l în mînă l-a scăpat jos și s-a făcut țăndări. Acea persoană n-a fost în stare să-i spuie Margritei decît: S-a spart un ghinion! Margrita a rămas înmărmurită, iar după plecarea prietenului din casă a plîns, parcă o întreagă copilărie îi fusese sfărîmată.

Cred că la acest birou, dacă nu cumva și la masa de pe prispă, mă învăța Margrita să citesc. Lecțiile mi le dădea — după cum îmi reamintește în scrisoarea din 1971 — jucîndu-se cu mine cu „Sfinxul" — niște tăblițe de os, roșii, în care se aflau săpate litere albe; cu aceste plăcuțe se formau cuvintele. Sfinxul deținea tîlcul cuvintelor!

Partea din față a casei din Calea Victoriei era pentru mine tabu și, de aceea, firește, ispititoare. Într-o zi m-am aventurat într-acolo. Am ajuns într-o odaie întunecoasă, care primea o vagă lumină dinspre intrarea principală. Am împins apoi o ușă albă, foarte înaltă, și m-am trezit într-o nouă odaie de basm sumbru. Era, desigur, salonul mare al casei, unde erau

primiţi musafirii. Îmi amintesc de dimensiunea enormă a odăii — pentru mine cel de atunci! —, de atmosfera translucidă, ca scufundată în apă, de perdelele trase peste cele trei ferestre mari. Peste tot covoare care înăbuşeau zgomotele venite din Calea Victoriei, un divan adînc, cu multe perne, fotolii, scaune cu lemnărie sculptată, tablouri întunecate pe pereţi. Nu-mi amintesc cum am fost scos din acel salon. Nu am nici o amintire ca Margrita să mă fi certat vreodată; de aceea, lîngă dînsa mă simţeam într-o stare de euforică securitate.

Altădată am intrat într-altă odaie, cred că a doua de lîngă a Margritei, cea a lui Radu Fălcoianu, unchiul vostru. El se ocupa de treburile gospodăreşti şi avea, am aflat mai tîrziu, pasiunea genealogiei şi studiase familiile munteneşti pînă spre veacul al XVII-lea. Cred că la el în odaie am văzut o panoplie de arme care m-a impresionat teribil. În sfîrşit, într-altă zi am ajuns într-altă odaie. Aici am găsit, într-un coş, o păpuşă. Păpuşă vie! Am avut o explozie de entuziasm şi am alergat în toată casa să anunţ vestea, dar a urmat o adevărată dramă, căci cei din jurul meu mă cam bruftuluiau nevoind să mi-o dea, cu toate că eu o descoperisem. Era Ioana, verişoara voastră care, probabil, se născuse de puţină vreme...

Prin casă hălăduia stăpîn un cîine mare, alb-auriu, foarte frumos, Tomsk — ogar adus din Rusia, frate cu alţi doi aduşi Reginei Maria. Cred că eram prieteni fără prea mult sentimentalism reciproc.

Casa Margritei, din Calea Victoriei, a fost bombardată în 1944 de aviaţia germană şi a ars complet. Printre marile pierderi suferite cu acest prilej, pe lîngă mobilele vechi, covoarele, tablourile, se numără bogata colecţie de cărţi cu autografe celebre, mai multe sute

la număr, primite de Elena Văcărescu. Cu toate că trăia la Paris — ca urmare a exilului impus cu ani în urmă de Palat — vasta ei activitate culturală din Franţa şi enormul ei cerc de prieteni printre academicieni, scriitori, artişti, politicieni, oameni de ştiinţă au făcut ca să primească nenumărate volume cu dedicaţii elogioase din partea autorilor. Toate aceste volume — D'Annunzio, Daudet, de Noailles, Cocteau, Proust, Rilke, Valéry, Claudel şi zeci şi zeci alţii — ea le trimitea să fie păstrate la Bucureşti, în casa ei de familie; toate au fost găsite carbonizate.

Povesteşte Margrita că Mircea, alergînd să scape cîte ceva din incendiu, printre lucrurile salvate au fost şi toate caietele jurnalului ei.

Fac o paranteză spunîndu-vă — ceea ce poate ştiţi! — că Margrita a ţinut toată viaţa, de pe cînd era mică doar de 5 ani!, şi pînă aproape de 90 de ani, cînd şi-a pierdut vederea, un neîntrerupt jurnal, care acum numără mai mult de 50 de caiete! Cunoscîndu-i talentul de evocare a întîmplărilor mondene, politice, a istoriilor de familie, îmi dau seama că a adunat un adevărat tezaur de informaţii.

Într-unul din acele caiete salvate de Mircea, Margrita notase, în 1919, o întîmplare la care asistase. Se terminase războiul, ea rătăcea pe străzile Bucureştiului. A ajuns, astfel, la Universitate. În jurul statuii lui Mihai Viteazul avea loc o manifestaţie a tineretului. La un moment dat ea a văzut cum un tînăr de vreo 15 ani este ridicat pe soclul statuii şi pus să vorbească. Se uită o vreme la acel tînăr, încearcă să-i desluşească vorbirea dar, din cauza distanţei nu înţelege ce spune. A notat acest amănunt în jurnal, pentru ca mai tîrziu să afle că tînărul nu era altul decît Mircea Vulcănescu,

cel care avea să-i fie soț, și care fusese ridicat pe soclul statuii de către I. Gh. Duca.

Și acum cîteva cuvinte despre Margrita cea din inima mea.

Am impresia că de pe atunci părinții mei începuseră să nu se mai înțeleagă. (Mult mai tîrziu aveam să aflu că în 1926, cu un an înaintea morții tatei, aveau să și divorțeze.) Neînțelegerea, deci, se adîncea cu trecerea vremii.

Aștern pe hîrtie impresia confuză pe care o trăiam fiindcă ea explică legătura de mai tîrziu dintre mine și părinții voștri. Ea explică bucuria de care eram cuprins în fiecare dimineață cînd tata mă lua cu dînsul și mă lăsa la Margrita. Nu numai că ceva nu mergea bine între tata și mama, dar nici între mama mea și mine. La acea vîrstă, ca orice copil, aveam nevoie de afecțiune și chietudine. Margrita era persoana care mi le oferea, spre deosebire de mama, care îmi provoca teamă. Era vorba, încă de pe atunci, de o neiubire pe care antenele mele de animal mic le și detecta, presimțind că în curînd ea se va transforma într-o aversiune din partea dînsei, pe care niciodată n-am fost în stare să mi-o explic. Cu atît mai greu mi-a fost s-o înțeleg în aversiunea ce o avea față de mine la cinci și șase ani ai mei, cu cît era o persoană foarte inteligentă, cu o cultură europeană solidă, cunoștea cinci limbi, era rafinată, generoasă, cucerind simpatia tuturora. Într-adevăr, ca în romanele lui Mauriac, ea a reușit nu doar să sădească, dar și să cultive, pînă am împlinit 15 ani, printr-un nestăvilit baraj de nemulțumire, brutalitate și mai cu seamă umilire, în sufletul și inima mea „frica". Pînă la urmă nu numai frica de dînsa, ci frica de oameni, pînă și frica de oamenii cei buni (care te pot trăda!), chiar și frica de a face un lucru bun — căci dincolo de oameni și de fapte mă obliga să mă văd ca pe o ființă ridicolă în toate.

Mașina din noi, care ne împiedică să cunoaștem pe alții și pe alții să cunoască bunul din noi — zidul de piatră pe care cresc buruienile și mucegaiul singurătății se construia astfel fără ca mintea mea să-i priceapă monumentalitatea. Scapă cineva de o asemenea frică sădită în copilărie? Poate, uneori, numai atunci cînd se va putea reflecta în oglinda ochilor unui frate mai mare și bun. Va fi însă o raritate, o scurtă revelație, un moment peste care se va închide apoi capacul cutiei documentelor tale de viață, în care aduni dezamăgiri, tristeți duioase, lacrimi; o realitate care le va încălzi pe celelalte chiar dacă nu va ieși din „secretul" sufletului tău rămas amputat pentru totdeauna de un sens al echilibrului interior.

Aceste gînduri spuse par indecente. Nu le pun pe hîrtie decît pentru a vă arăta că ceea ce a putut fi salvat în acest proces de lentă mutilare s-a datorat la 5 ani dragostei Margritei, iar la 15 ani dragostei și încrederii spontane, prin nici un merit cîștigate de mine, din partea Margritei și a lui Mircea.

Poate că ar fi trebuit să vă scriu o scrisoare mai rece, cu mai multă obiectivitate? Există un cult intelectual al obiectivității. Nu vreau să-l am față de Margrita și Mircea. Oricît m-aș trage mai într-un colț al odăii, ca să mă uit de departe la ei, ei rămîn în inima și conștiința mea, încît distanță afectivă nu se produce. Și zic: cu atît mai bine!

3

Casa din Popa Soare 16

Cunoașteți casa, căci este casa copilăriei voastre. Casa din care ați fost izgoniți. Închideți ochii și revedeți orice colț al ei, de care sînteți legate prin întîmplări pe care nu le pot cunoaște, care fac parte din lumea voastră lăuntrică, grădina prin care v-ați plimbat primele bucurii. Ca și al unor mari dureri, mai tîrziu. Pomenesc de ea pentru a păstra cadrul în care mă plimb și eu cu nostalgie și iubire pentru părinții voștri și pentru voi.

Pe vechiul loc unde se aflase casa bătrînească a bunicului vostru dinspre tată, Mihai Vulcănescu, au fost ridicate două case: cea din colț cu strada Romulus, tip bloc-haus cum se spunea pe atunci, cu două etaje aparținea Michettei, sora lui Mircea, iar cea cu fața la Popa Soare, de proporții mai mici și foarte cochetă lui Mircea, amîndouă executate după planurile Arhitectului Titu Evolceavu, cumnatul Michettei. Cea dinspre Popa Soare, a lui Mircea — a voastră — amintea de o culă oltenească — și este firesc, fiindcă Vulcăneștii se trăgeau din Oltenia, cum desigur știți, dintr-o familie consemnată în documente încă de pe vremea lui Mihai Viteazul.

În curte se afla un leagăn cu două scaune. Aveam pe vremuri cîteva fotografii făcute de Mircea la acest

leagăn: într-una te țineam pe tine, Sandra, alături, pe bancă, tu mică, abia învățai să mergi; într-alta te țineai agățată de eghileții mei aurii, căci eram în uniforma de elev de la liceul militar de la Mânăstirea Dealului. Aveam deci cam 12 ani.

În casă voastră se intra direct din stradă; apoi, după cîteva trepte de ciment, te aflai la primul cat: o odaie foarte mică, de 2 pe 3 m, forma o sufragerie intimă. La dreapta ei se afla salonul format din două odăi unite prin desființarea peretelui despărțitor. Ferestrele dădeau spre curte. Pe pereți calcio-vechio. Ferestrele erau dublate de un grilaj în fier forjat. Lumina care pătrundea în odaie era înverzită de glicina cățărată pe pereți, în curte. Între ferestre se afla o canapea, dinaintea ei o masă joasă, acum la Măriuca; două fotolii, la dreapta un pian Bösendorfer, de concert, la care uneori cîntau părinții voștri. Deseori Mircea, înainte să plece la birou, intra în salon și cînta cîteva minute — dimineața sau după masă — de cele mai multe ori piese scurte sau fragmente din Bach.

Pe pereți se aflau trei uleiuri. În fundul salonului un Camil Ressu, deosebit de frumos, reprezentînd un peisaj cu o moară de apă, construit pe tonuri de ocru, în planuri largi, foarte cubiste. Deasupra canapelei se afla un cap de copil de Sabin Popp. Deasupra pianului niște flori galbene, tot de Sabin Popp. Amîndouă uleiurile lui Popp erau dintre cele mai frumoase pictate de el. Nu este nevoie să vă amintesc de prietenia plină de prețuire care îi lega — pe Sabin și Teodora Popp — de părinții voștri.

În sfîrșit, pe stînga, cum intrai în salon, se afla un cămin, cred că făcut din cahle aduse din Transilvania, din zona Sibiului. Pe cămin o sculptură de Milița Petrașcu: un basorelief în marmură violacee: Pegas.

Am luat de mai multe ori masa în micuța sufragerie de la catul întîi. Îmi amintesc însă de o anume zi cînd Margrita și Mircea ne-au poftit, pe Voica și pe mine, să ne serbeze logodna, reușind să ne dea amîndorura un adînc sentiment de încredere în propriile noastre puteri, într-o epocă ce se prefigura foarte nesigură.

Familia voastră locuia, de fapt, la etaj. Apartamentul era format din două odăi mici la dreapta, spre curte, una a voastră, cealaltă a părinților voștri. Curînd după ce s-a mutat aici, Margrita i-a spus lui Mircea că nu-i place că de la fereastra dormitorului nu se vede nici o frunză verde. Mircea i-a construit, deasupra celor două ferestre, un pervaz de fier și a plantat glicină. După un an, glicina agățată de aceste pervaze făcea o adevărată perdea de verdeață și flori. Era ca și cum i-ar fi spus: „Iată, ți-am adus pădurea la geam!"

Restul apartamentului era alcătuit din trei odăi formînd un salon-sufragerie din care treceai, în unghi la stînga, în biroul-bibliotecă. La masa rotundă din sufragerie se mînca în familie și se lua zilnic ceaiul de după masă, cu sau fără musafiri.

Poate că nu e lipsit de interes să vă spun că pînă la ultimul război exista obiceiul, într-o anumită clasă pe care aș numi-o culturală, de a se aduna la ceai grupuri mici de prieteni. Poate că obiceiul vine din Anglia? Oricum, în acest fel se formau niște adevărate saloane, mai restrînse sau mai largi, avînd ca trăsătură de unire a oamenilor care se întîlneau prietenia și simțul culturii. Cu toate că la aceste ceaiuri luau parte și bărbați, ele erau — ca în Franța de altădată! — pregătite de stăpîna casei.

Adolescent m-am aflat și eu uneori în salonul Margritei la ora ceaiului. Eram prea tînăr ca să iau

parte la discuții, dar destul de înfierbîntat la minte ca să recepționez emotiv și spiritual tot ce auzeam.

Discuțiile se caracterizau prin nivelul de cultură la care se schimbau ideile, și tocmai la asta mă refer cînd vorbesc de o „clasă" culturală, în care oamenii din clase sociale diferite se puteau ușor întîlni pe același plan, avînd același fel de exprimare decentă, clară și respectuoasă. Vorbirea era întotdeauna politicoasă, plină de stimă, curată; cunoașterea și erudiția nu aveau nimic agresiv sau prezumțios; părerile contrare se completau cu interes, se recepționau cu plăcere, fiecare voind a ști ceva în plus despre o carte, un concert, un eveniment. Se povestea ori se judeca. Mai mult despre literatură îmi vine a spune. Se vorbea la acea vreme de cartea lui Alexis Carrel *L'Homme, cet inconnu* — foarte la modă; despre Arghezi, de unii criticat, de alții apărat; despre Matei Caragiale, despre Claudel — pe care părinții mei îl cunoscuseră în Japonia și deci mama avea ceva interesant de spus —, despre Gide, Valéry, Péguy, Pierre Louÿs — nume pe care le cunoșteam de pe cotoarele cărților din biblioteca mamei, dar care aici mi se revelau incandescente, de care mă simțeam atras irezistibil, datorită conversațiilor ce se duceau în jurul lor. Îmi amintesc despre o discuție asupra lui Proust. Mă așezasem în fotoliul de lemn din biroul lui Mircea și ascultam. Margrita vorbea despre tehnica lui Proust: a venit vorba de vestita scenă cu „madelena" — de care atunci aflam pentru întîia oară — scenă care, ca și în roman, a rămas repede în urmă. În discuție apăreau eroii romanului, de unde au fost luați, cum au fost definiți de Proust; apărea vasta lui corespondență, pentru ca să afle cel mai mic amănunt despre o rochie de bal, despre florile dintr-un parc ș.a.m.d. Era fascinant, și cînd

Margrita a spus, la un moment dat, că din păcate cei mai mulți vorbesc de Proust fără să aibe răbdarea să-i citească toate volumele care formează *À la recherche du temps perdu* și *Le temps retrouvé*, mi-am propus să mă număr printre cei ce-l vor fi citit în întregime! N-am reușit să mă țin de cuvînt...

La mijlocul mesei se afla o oglindă de cristal, rotundă și ea, pe care stăteau așezate în cerc, cu ciocurile întoarse în interior, șase vrăbiuțe de cristal de rocă, fiecare piesă independentă, de mare frumusețe artistică, sculptate de Sabineau.

Sub cele două ferestre ce dădeau la stradă, din biroul lui Mircea, se afla o bibliotecă joasă unde stătuse *La grande encyclopédie*, în 27 de volume, căci volumele 28, 29 și 30 nu mai intraseră în țară din cauza primului război mondial. Cu prilejul plecării Sandrei mi le-ați dat mie în păstrare, și după ce m-am bucurat de ele douăzeci de ani, le-am dat Măriucăi, ai cărei copii erau acum mari. Mi-am dat seama că Mircea a lucrat mult cu aceste volume: în ele se află nenumărate mici semne și notații și de cîte ori dădeam de însemnările prin care-i puteam urmări gîndul, aveam senzația că distanța dintre noi dispărea pînă la comunicarea directă.

Pe această bibliotecă se afla întinsă o mătase damassé de culoare vișinie. Pe raft se mai aflase un bronz — cîndva triptic, al Sfîntului Ion — foarte frumos și vechi. Se mai afla aici un vechi pistol turcesc, o marmură: Danaida, sculptată de Mac Constantinescu, prieten cu părinții voștri, și tot aici, cred, două medalioane de bronz, foarte fine, închinate lui La Fontaine: pe față se afla chipul fabulistului, pe revers: „Vulpea și strugurii“ și „Lupul și mielul...“

Alături, pe o măsuță rabatabilă se afla mașina de scris, portabilă, la care am învățat și eu să scriu în perioada cînd Mircea, ca să mă ajute, mă angajase să-i fișez biblioteca. Îmi amintesc că i-am bătut la mașină nu știu de cîte ori aceeași pagină dintr-o conferință ce urma s-o țină, cred, la Sala Dalles: *Pelléas și Mélisande*. Mircea relua mereu același text, niciodată mulțumit de forma precedentă. Este motivul, cum remarcă Mircea Eliade, că a publicat atît de puțin din cîte proiecte schițase pe hîrtie.

Titlul *Pelléas și Mélisande* m-a intrigat, la cei 16 ani ce aveam, și mi s-a fixat în minte ca un dans al cuvintelor, fără sens decît în sonoritatea lor. Mi se părea un perfect exemplu pentru „de la musique avant toute chose“. I-am și spus lui Mircea: Numele astea parcă dansează! Imediat s-a prins în replică și mi-a explicat dansul cuvintelor printr-un straniu joc al mîinilor, ca și cum ele ar fi dansat un crîmpei din baletul pe care Mircea îl fredona. Vocea lui Mircea era puțin șoptită, ușor sufocată și ușor sîsîită. Cînta mai mult în sensul melodiei decît chiar melodia — așa cum îl auzisem și pe Enescu, la el acasă, atunci cînd se acompania singur la pian cu glasul — dar sugerarea melodiei era de o limpezime și expresivitate desăvîrșită, la amîndoi!

Se zice că uităm glasurile pe care nu le auzim de mult. Cîteva glasuri eu le am în urechi, prezente, le aud: glasul tatei, întotdeauna cîntînd — și nu aveam decît 7 ani cînd l-am văzut ultima oară! — precum și glasul lui Mircea, foarte limpede ca ton, volum, timbru, un glas deosebit de intim, de prietenesc.

Dinu Noica mi-a povestit de două ori, la distanță de cîțiva ani, și fără variantă, o întîmplare și anume că, odată, la Cella Delavrancea, după ce ea cîntase la pian

o Gavotă de Bach și se ridicase spunînd: „Eu nu pricep această bucată!", Mircea a început s-o cînte și el, apoi, s-o danseze, făcînd gesturi prin care interpreta deopotrivă atît pe Bach, cît și sensul filozofic al piesei, zicînd că piesa *seamănă* cu Nae Ionescu! Uluitoare idee mai întîi să apropii planul unei compoziții muzicale de o concepție filozofică, și pe acestea două să le exprimi în mimică, gesturi, pași. Și Noica adăugase: „Să-l vezi pe Mircea, gras cum era, reușind să te facă să fii captivat de dans. Ei bine, o făcea cu o grație fascinantă!"

Firește, putem apropia planul filozofic de muzică și matematică; putem, pe de altă parte, apropia o anumită construcție muzicală de un portret psihic; putem, de asemenea, transfigura muzica în mișcare, dar mi se pare prodigios ca într-o singură interpretare și într-o singură explicare să cuprinzi toate aceste planuri într-un spectacol care să dezvăluie secretul fiecărui plan în parte. Mircea putea face asemenea prestidigitație spirituală!

Cei doi pereți laterali erau acoperiți, de la podea la tavan, de două biblioteci făcute din rafturi simple de brad băițuit, cuprinzînd aproximativ 3 000 de volume. Într-o parte, lîngă sobă, se afla fotoliul de lemn și telefonul, iar pusă pe jos, tot lîngă sobă, o statuie de bronz, de același Mac Constantinescu: Circé — o inspirată sculptură, de un foarte cald și calm sentiment tragic. De cealaltă parte, în fața fotoliului de lemn, se afla dulăpiorul cu discuri pe care stătea gramofonul electric, la acea vreme o noutate tehnică premergătoare picupului de azi.

Între cele două biblioteci spațiul era mic, mai cu seamă din cauza mesei lui de lucru, biroul, care aparținuse bunicului vostru. Era o masă mare, cu sertare și picioare masive, cu muchiile feței sculptate. Pe masă se aflau trei sculpturi din bronz, dăruite bunicului vostru de Societatea Minieră Petroșani; formau, împreună, un serviciu de birou: un fel de barcă, în care se culcau creioanele și ustensilele mărunte de lucru, un cuțit de tăiat hîrtie și o statuetă tampon, reprezentînd un miner într-o mișcare de efort. Parcă era și o chibritelniță.

Cred că în 1940 am văzut pe biroul lui Mircea fotografia unui țăran: Baciul Vasile din Bârsana Maramureșului — la care Mircea stătuse în gazdă pe timpul concentrării. Baciul Vasile îi fusese foarte drag pentru mintea lui luminată, calmă și adînc românească. Sînt aproape sigur că am văzut această fotografie întîi pe biroul lui de acasă, însă mai tîrziu ea s-a aflat pe masa lui de lucru de la Ministerul de Finanțe, din calea Victoriei. Îmi amintesc că, văzînd întîia oară fotografia și bănuind că ar putea fi unul dintre bunicii lui, l-am întrebat cine-i? Mi-a răspuns: „Un țăran cu care stau și mă sfătuiesc la cumpănă!" Nu era o figură de stil. Într-adevăr, același lucru l-a spus și la Tribunal, șase ani mai tîrziu. Cînd se afla în cumpănă cu vreo treabă de Stat și căuta soluția cea mai potrivită, privea chipul baciului Vasile și-l întreba: „Ce ți-e ție baciule de toate astea?" Și luneca ușor în mentalitatea de țăran a baciului, mentalitate ce nu-i era străină nici lui, căci o avea în sînge, se așeza parcă pe treapta prispei alături de maramureșan și amîndoi, unul cuprins în sufletul celuilalt, în cumpătarea stăpînită și negrăită a omului care știe că multe vin și multe se duc, căutau și găseau, astfel, soluția așteptată, cu mai multă putere de perspectivă decît judecata orășeanului din Mircea, înghesuit în evenimente mereu iminente.

În prima sa pledoarie de la procesul său, Mircea a spus o frază de o măreție demnă de cele mai înalte anale juridice, înălțîndu-se pînă la umărul lui Socrate și pînă la privirea hotărîtă a lui Brîncoveanu dinaintea gîdelui, frază ce merită să fie păstrată în istoria politică a pămîntului românesc: „Ție, baciule, îți dau astăzi, aici, mai presus chiar și de această Curte, socoteală!"

În biroul său se mai afla portretul bunicii voastre și o fotografie a doctorului Francisc Rainer — despre care a scris un studiu, mi se pare pierdut. În sufrageria de alături se afla un portret al Margritei, în tuș negru, de o mare inteligență artistică, făcut tot de Sabin Popp care, cînd lucra în tuș, avea o dezinvoltură genială. Marie Kulibin avea și ea un portret de Sabin Popp, iar faptul că amîndouă acestea erau atît de asemănătoare ca tehnică, dimensiune, hîrtie și cerneală, mă face să cred că au fost făcute cu aceeași ocazie, unul după altul. Și tot aici se mai afla — piesă rarisimă — un autoportret al aceluiași Sabin Popp, tot în tuș, cu părul vîlvoi. Azi, toate astea sînt pierdute!

Să vă amintesc că Margrita și Mircea, voind desigur să mă ajute pe vremea cînd pictam la Onești, mi-au cumpărat cu 500 lei un mic tablou în ulei — un ochi de cer de un albastru-verde fosforescent, văzut între niște salcîmi ruginii, și-n depărtare un lan de porumb — pe care îl agățaseră pe peretele ce da în oficiu. Nu știu cum s-a întîmplat că ați salvat acest ulei cînd atîtea și atîtea lucruri de valoare s-au pierdut în confiscarea ce v-a lovit. La plecarea Sandrei ea mi l-a dat înapoi. Micul tablou a plecat la Paris, a stat o vreme la Ștefi, apoi Ștefi l-a dat Maracăi, și acum se află în casa ei, în Milford!

Să amintesc de încă o întîmplare pe care o țin la suflet. Cîți ani aveai Sandra, cînd ai publicat cartea ta de poezii? Îmi amintesc că m-ai chemat la tine în odaie și mi-ai dat un exemplar cu dedicație. Era o carte frumoasă, versurile tale lunecau ca apa cîntînd, iar desenele Lenei Constante dădeau paginilor generoase un fast grațios. Am fost impresionat de cartea ta și o păstram la Bichiș, în raftul cu cele mai rare și frumoase cărți din biblioteca mea. Dar s-a pierdut și ea în furtună, probabil arsă, împreună cu celelalte cărți din biblioteca mea, la puține zile după ce fusesem arestat.

Vă amintiți că din dormitorul părinților se trecea în odaia de baie, dar baia mai avea o ușă ce da în oficiu. De aici, o ușă se întorcea spre sufragerie, alta către scara care ducea jos, la bucătărie și ieșire, și în sus, la mansardă. Dar mai era încă o ușă, pe care se afla un carton prins în pioneze, pe care scria: „Distileria de chintesențe. Intrarea oprită cui nu este metafizician". „Pot să intru?" l-am întrebat într-o zi pe Mircea, cu toate că nu eram metafizician, dar eram destul de intrigat de aviz ca să pot deveni cîndva! Într-o odăiță minusculă, gîndită la început ca bucătărie pentru apartamentul acestui cat, Mircea își făcuse un refugiu intim de lucru. În odaie se afla un scrin-birou Biedermeier încărcat cu teancuri de reviste și cărți. Pe jos, de-a lungul pereților, iarăși vrafuri de reviste. Spațiul de lucru pe masă era atît de restrîns încît te mirai că lîngă hîrtia și cutia de fișe mai era loc de creion! Odăița adunase, ca într-un dulap secret, o serie de imagini din care puteai ghici unele preferințe. Pe peretele din dreapta se afla o mască sculptată a lui Anatole France. Ai fi putut-o bănui făcută de Rodin, dar nu știu dacă era de Rodin. Chipul stilistului francez era impresio-

nant prin hieratismul pe care îl degaja, ducîndu-ți gîndul la figurile lui El Greco și, totodată, la ceea ce ne închipuim a fi fost figura lui Don Quijote. Deasupra scrinului se afla o fotografie a lui Vasile Pârvan, pentru care Mircea avea un adevărat cult. A scris foarte frumos despre profesor. Urma un portret al lui Nae Ionescu, desenat chiar de Mircea — profesorul cu mîinile și degetele risipite în toate direcțiile discursului. Desenul a fost dăruit de Margrita lui Șerban Cioculescu. Pe perete se mai afla chipul lui Max Scheller, ale lui Paul Sterian, Stilu Mateescu, Elined Pryss, o reproducere a portretului Doamnei Fels, Euritmia — bătrîni și bătrîne, în două reproduceri după Hodler. Destul de ciudat amestec de gusturi, de te poți întreba dacă unele imagini nu erau aduse de Mircea cu o nuanță de ironie în această distilerie de quintesențe metafizice, căci îi plăcea uneori să se facă a se păcăli singur.

Să urcăm la mansardă. Aici se aflau trei odăi înșirate pe un culoar, toate aranjate primăvăratic, cu cretoane și mobile ușoare. Voi ați locuit un timp în aceste odăi. Și eu, împreună cu Voica, la o trecere prin București. Dar pe aici s-au perindat de-a lungul anilor mai mulți prieteni ai Margritei și ai lui Mircea. Știu că a fost găzduit într-una din odăi o vreme Dan Botta, unul dintre cei mai buni prieteni de inimă ai lui Mircea, poetul pe atît de nedrept împins în umbră de către criticii și istoricii literaturii noastre contemporane. După întoarcerea mea de la Bichiș, în 1950, l-am întîlnit de multe ori, în locuința lui din fața Bisericii Armenești, unde fusese sediul *Enciclopediei României*. Lucra la traducerea lui François Villon. Am discutat despre frumusețea traducerii lui Mircea a versului: „Mais ou sont les neiges d'antan" — și-l îndemnam să

preia versul, cu o trimitere la subsol, pentru ca traducerea acelui vers să fie salvată. Nu vroia. Era sigur că într-o zi acest vers va fi cunoscut de cititorul român. Gîndul i s-a împlinit, dar nu cum a crezut el.

Într-una din acele după-mese îmi spusese despre Mircea vorbele pe care le spuneau contemporanii despre Leonardo: Mircea a fost pentru generația noastră, un adevărat „astro de primissima grandezza!". Îl iubea și-l prețuia cu pasiunea care caracteriza toate elanurile lui, iar conlucrarea lor, la *Enciclopedia României* — conlucrare la care parțial am asistat — a fost armonioasă, de adîncă încredere reciprocă, spre marele bine al acestei monumentale lucrări de o atît de serioasă ținută științifică — prima de acest fel în țara noastră și, pînă acum, ultima!

Au mai locuit în această mansardă și Mitu Georgescu, și Henri H. Stahl, Ricu Stahl cum i se spune. L-am văzut acolo sus, pe cînd eram elev la liceul militar. Mă trimisese mama să-i duc niște cărți pe care i le legase. Îmi amintesc cît am fost de impresionat de maldărele lui de instrumente de laborator fotografic și grafologic.

4

O discuție la masa rotundă

La masa din sufrageria voastră — masă rotundă la propriu — se adunau prietenii lui Mircea, în unele după-amieze, cînd aveau ceva de lucru împreună. În adolescența mea am asistat la cîteva asemenea întîlniri, pentru mine de neuitat. Acolo l-am întîlnit și cunoscut pe Mircea Eliade, care ne fascina pe noi, tinerii din generația care o urma pe a lui; nu doar mirajul Indiei, ci și literatura fantastică pe care o scria ne captiva, și nu eram departe de a fi convinși că tot ce povestea în *Șarpele* sau în *Nopți la Serampore* i se întîmplaseră aevea. Am urmat unele din cursurile lui din Sala Hașdeu, stînd pe treptele amfiteatrului plin nu numai de studenți, dar și de cucoane simandicoase care umpleau sala de parfumuri ce, de prea rafinate, deveneau înăbușitoare! Pe Dan Botta, măreț în gesturi ca un actor într-un teatru al Greciei antice și duios fără pereche în iubirea-i sacră pentru Eminescu, a cărui mască de bronz o ștergea în fiecare zi cu o batistă aurie —, tot la voi l-am cunoscut. De ce *Eulaliile* lui sînt uitate, nu pricep! La aceeași masă rotundă l-am cunoscut și pe Mitu Georgescu, „doctorul fără arginți", căruia i-am dăruit o mică pictură de-a mea, care-i plăcuse și despre care aud c-o mai are pe perete, lîngă pat. L-am întîlnit tot aici și pe Ionel Gherea, fiul lui Dobrogeanu-Gherea, modest și

blînd, profund gînditor, matematician subtil și pianist de înaltă virtuozitate. Publicase *Le Moi et le Monde* o carte care făcuse vîlvă, și pe care o traduce în românește Mariana Noica. Tot la voi l-am cunoscut pe exuberantul Petru Comarnescu...

Dar dintre toate întîlnirile din casa voastră, mai limpede îmi amintesc de acelea care aveau loc pe cînd se pregătea de tipar textul cursului de *Istoria logicii* al profesorului Nae Ionescu.

Asta se petrecea prin 1940.

La discuții luau parte Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Constantin Floru și încă una sau două persoane, nu aceleași de la o ședință de lucru la alta, pare-mi-se unul dintre stenografi — căci, după cîte știu, au fost mai mulți care au stenografiat cursurile profesorului. Se puneau la punct paginile care urmau să fie dactilografiate pentru tipar. Se căuta cuvîntul exact al profesorului, confruntîndu-se notele de la cursuri, stenogramele, amintirile nu îndepărtate ale celor care-i fuseseră studenți. Discuțiile se prelungeau pe nesimțite, căci fiecare cuvînt devenea parcă un pretext de dialog înlăuntrul și pe alăturea de obiectul imediat. Cînd se întuneca, Margrita servea ceaiul, apoi discuțiile continuau pînă ce lumea își dădea seama că se făcuse noapte și că abia fuseseră puse la punct cîteva pagini!

Dintre cei care luau parte la dezbatere mi-au rămas în amintire mai cu seamă Mircea Vulcănescu și prietenul său Constantin Noica. Ei doi mă impresionaseră cel mai puternic prin capacitatea lor de a stăpîni scena, fiecare în mod cu totul deosebit. Mircea Vulcănescu era exploziv și scînteietor; Constantin Noica, aparent modest, cu zîmbetul pe buze, rămînea greu de urnit din ale lui; cu vocea aproape șoptită avea un fel de a

ajunge, calm, pe drumul cel mai scurt, la punctul său de vedere. Mircea Vulcănescu avea o capacitate ameţitoare, enciclopedică de a aduce mereu noi argumente, avansînd necontenit către opţiunea pe care o propusese, cum spune undeva René Huyghe, dominat „par cette marche insatiable de la lucidité vers l'inconnu, cette avance perpétuelle de l'esprit vers le possible". Cred că dacă s-ar fi însumat argumentele aduse de Mircea Vulcănescu în timp de un ceas pentru descifrarea unui cuvînt de manuscris, ne-am fi putut trezi cu treizeci de argumente deosebite, de unghiuri deosebite de abordare a intenţiei profesorului, şi în acest timp prin faţa noastră s-ar fi desfăşurat ceva ca un curs de gîndire universală. Abia termina cu o argumentaţie şi parcă-l aud spunînd: „Pe de altă parte..." După care desfăşura o nouă argumentare, pornită dintr-un punct de vedere uneori atît de surprinzător încît toată lumea rămînea uluită şi nu putea face altceva decît să se bucure, ascultîndu-l. Argumentaţia lui Mircea Vulcănescu nu ţinea de pură logică, de o consecuţie la ideile precedente sau la textul precedent discutat (cum o făcea Noica, întors întotdeauna cu faţa la obiect), ci, fireşte, conţinîndu-le pe acestea, se desfăşura în acelaşi timp, fiecare în parte, pe cîte o nouă construcţie culturală, captivantă prin bogăţia cu care se ilustra, prin trimiterile pe care le făcea în toate direcţiile. Pentru Mircea părea o adevărată încîntare dialectică să se sprijine şi să afle alianţe în părerile, principiile, conceptele, doctrinele celor mai diverşi gînditori — de la filozofii greci la scolastici, de la Părinţii Bisericii la Descartes, Kant sau Heidegger sau, părăsindu-i pe filozofi, să apeleze la mărturiile unor economişti, istorici, oameni politici, strategi şi aşa mai departe. Prodigioasa lui mecanică intelectuală se

declanşa instantaneu, de cum apărea în mintea lui, de la el însuşi ori din afară, o idee, oricît de subţire, oricît de ceţoasă. Ideea era adusă la lumină, scuturată de nebulozitate şi făcută să explodeze în toate direcţiile în care putea fertiliza. S-ar putea spune despre mecanica gîndirii lui Mircea Vulcănescu ceea ce Valéry spusese cîndva despre metoda lui Leonardo, şi anume că, ajungînd dinaintea unei prăpastii, Leonardo nu se întreba: „Ce-i de făcut?", ci desena podul care trebuia construit! La fel pentru Mircea Vulcănescu: soluţia exista în problemă, soluţia preexista întrebării; de vreme ce întrebarea se putea formula, ea conţinea răspunsul. Întrebarea — care declanşa demonstraţia şi deschidea drum către răspuns — intra, retoric, în structura intimă a demonstraţiei parcă numai din necesitate subsidiară, din necesitatea practică de convingere. Soluţia însă se afla în logica ideii.

Pentru a înţelege mai bine capacitatea lui Mircea de a îmbogăţi la nesfîrşit subiectul, aş zice chiar pentru a înţelege capacitatea lui de *epuizare* a subiectului, vă amintesc de articolul lui Alexandru Dragomir: *Despre uitatul în oglindă*. În acest frumos articol, Dragomir descoperă oglinda ca pe un instrument ce îngăduie omului să stea faţă cu el însuşi — idee pe care construieşte o speculaţie, spunînd că se miră că acest „obiect de ştiinţă" — oglinda — nu a fost preluat de gîndirea filozofilor. Probabil că Dragomir i-a cerut lui Mircea părerea, iar Mircea i-a răspuns, nu pe ton polemic, ci cu o căldură prietenească, voind, desigur, să împingă lucrurile mai departe. Fapt este că articolul lui Dragomir a declanşat la Mircea una din strălucitoarele lui analize, un exemplu de felul cum se poate analiza, diversifica, îmbogăţi pînă la epuizare o idee, prin al său *Prodrom pentru o metafizică a oglinzii — ca răspuns la*

eseul lui Al. Dragomir. Reluînd ideea oglinzii, Mircea o transformă într-o adevărată galaxie de noi idei, de invenții posibile, de variante și alternative, de consecințe filozofice ce se înlănțuiesc la nesfîrșit, una din alta în paralelisme surprinzătoare, suculente. Voi reveni mai departe asupra acestei replici cînd voi vorbi de capacitatea de „joc" a lui Mircea. Să spun deocamdată numai atît că, după părerea mea, textul *Prodrom pentru o metafizică a oglinzii — ca răspuns la eseul lui Al. Dragomir* rămîne o demonstrație deosebit de importantă pentru cine vrea să descifreze modul de gîndire al lui Mircea Vulcănescu, spiritul în care gîndea, mecanica lui intelectuală, subtilitatea inteligenței lui în permanentă efervescență creatoare, la care adaug necesitatea absolută a generozității în toate actele sale de dialog.

Spre deosebire de Mircea Vulcănescu, Constantin Noica avea alt mod de argumentare. Gîndul lui auzit urca treaptă cu treaptă, fără grabă, pentru a se opri pelerin pe terasa cîte unei sinteze, rezumîndu-și gîndul filozofic într-un cuvînt de subtilă metaforă poetică. El nu cerea decît arareori și cu rezervă parcă, sprijinul unui Ioan Gură-de-Aur ori al unor enciclopediști, de la care nu aștepta decît exemple de perfecțiune formală. Sistemul său de expunere, structurat — să spunem — pe Platon-Kant-Hegel, era închegat de la început fără fisură. Era, dintre toți pe care i-am cunoscut, platonicianul deplin, iar în închipuirea mea de atunci îl vedeam într-o mică piață, înconjurat de discipoli, în convorbiri academice, calme, certitudinea unui raționament impunîndu-se prin dialogul direct la obiect. Pe Noica l-am socotit, încă de pe atunci, omul certitudinilor cîștigate *înaintea* dialogului, prin meditație. Întrebările și le pusese, răspunsurile și le dăduse în tăcerea lui. Din această cauză, atunci cînd spunea un

lucru, acel lucru era *deja* trecut prin experiența gîndirii, în Agora sa lăuntrică. El *știa* lucrul pe care îl spunea. Mircea Vulcănescu *căuta* lucrul pe care vroia să-l spună, avansînd către certitudine, punîndu-și întrebările cu voce tare, desfășurîndu-și argumentele la vedere, răspunzînd provocator și cuceritor. Pe Vulcănescu interlocutorul îl excita intelectual. Pe Noica nu. Certitudinea lui Noica nu trebuia să se impună. Ea exista, se vedea limpede în oglinda gîndului, era de acceptat ori de lăsat. Noica zîmbea lăsîndu-l pe oponent — Mircea sau altul — să spună tot ce are de spus, și în această îngăduință simțeai la el un fel de răbdare și de asumare a disciplinei, a respectului față de dialog, după care, parcă ușor nedumerit că nu se înțelesese din capul locului evidența raționamentului său, spunea din nou ceea ce spusese mai la început, cu o nuanță nouă, urcînd chestiunea pe o nouă treaptă, fără concesii. Într-o împrejurare, Mircea Vulcănescu putea să spună: „Poate că..." Constantin Noica nu. La Noica, acest „poate" intra în dezbaterea intimă, acolo unde apele se despărțeau prin *da* și *nu*, pentru ca picătura să cadă așa și nu altfel. Raționamentul său nu semăna cu un copac cu mii de frunze fremătînd tumultos în vînt, ca al lui Mircea Vulcănescu, ci îți era oferit asemenea unui briliant de o impecabilă limpezime, șlefuit în geometrie desăvîrșită. Închidea briliantul în pumn, te lăsa să vorbești, se bucura și înregistra tot ce auzea interesant, admira speculațiile și interpretările pe care inteligența le construia, dar apoi părea să deschidă iarăși, moale, palma, poftindu-te să te uiți încă o dată la briliant. Ai ceva de obiectat la argumentul meu? parcă te întreba. Spre deosebire de Mircea Vulcănescu, care în jurul unei idei crea imediat o constelație de consecințe spre care ideea se putea avînta, desvăluind ener-

gia ei potențială de difuziune, Constantin Noica întorcea fețele ideii arătînd că ideea *conținea* în sine, ca menire însăși a ei, virtutea de a se autodezvălui.

Dezbaterea era captivantă și nu încercam să știu *cine* are dreptate: Noica, după fiecare controversă reluîndu-și punctul de vedere impecabil, pe buze cu un zîmbet de Buddha care știe adevărul, sau Vulcănescu, de la un cuvînt reușind să construiască în cîteva minute o arhitectură culturală fremătînd pe dinafară ca ornamentația incandescentă a goticului, pe dinăuntru plină de un spațiu pentru un imens conținut de gîndire și cultură universală și cu săgeata țîșnind spre o verticalitate transcendentală de o îndrăzneală nesemuită? Două ipostaze ale gîndirii: una arborescentă, cealaltă de cristal de rocă! S-ar mai putea spune că demonstrația lui Mircea Vulcănescu era clocotitoare ca apa care țîșnește din stînca muntelui, în timp ce a lui Constantin Noica era limpede ca apa limpezită în budău, lîngă izvor.

Era într-adevăr de neuitat, pentru adolescentul care eram pe atunci, să asiste la spectacolul de dialog al acestor două dintre cele mai subtile și nobile spirite românești, două din cele mai ascuțite și pătrunzătoare inteligențe constructive — caldă și tumultoasă a lui Mircea Vulcănescu, de-o sobră imperturbabilitate a lui Constantin Noica — doi filozofi de cea mai înaltă clasă, fiecare cu propria sa înclinare temperamentală, amîndoi de o absolută bună-credință și de o nemăsurată bunăvoință în a dărui.

Am fost un privilegiat al sorții ascultîndu-i!

Margrita mi-a povestit, după ce i-am citit acest capitol, că la Sinaia, o discuție între Mircea și Dinu a durat

trei zile, de dimineață și pînă noaptea, pentru a defini pe *A* și non-A. Ce regal ar fi dat culturii noastre o asemenea discuție înregistrată pe bandă magnetică!

Este aici locul să mai arăt o trăsătură de adîncă finețe a tatălui vostru. Ea nu mai ține nici de inteligența lui, nici de cultura și erudiția lui, care, totuși, se află implicate, ci de o nuanță a structurii lui etice, de unul din sentimentele cu care Mircea se angaja în raporturile lui cu semenii. Ține de inimă. Poate de modestie. Dar e ceva mult mai delicat, aproape insesizabil, o trăsătură a firii lui pe care voi o veți recunoaște desigur. Iată ce vreau să spun:

La aceste discuții de lucru, de cele mai multe ori argumentele lui Mircea erau adoptate la stabilirea textului care devenea bun de dactilografiat. Era momentul cînd cei din jurul mesei rotunde răsuflau, căci o bătălie lua sfîrșit cu bine! În această pauză, în acest moment de destindere, am surprins lunecînd peste ochii lui Mircea, negri, profunzi, frumoși, atît de cinstiți și vii, dar deodată încercănați de un vînăt intens, obosiți, ceva ca o pierdere în melancolie. Mircea rămînea cu privirea pierdută în gol, rămînea *dus*. Tot ce se afla în jurul lui, obiecte, vorbe, dispăreau pentru el. Dacă atunci l-ai fi întrebat ceva cred că nu te-ar fi auzit. Am surprins nu o dată la el această stare de pierdere de sine — și de neuitat pentru mine a fost, cîțiva ani mai tîrziu, pe sălile Tribunalului, în timpul procesului său. Erați acolo. Sosisem de la Bichiș să vă întîlnesc și să-l văd pe Mircea. De cînd îl știam pe Mircea — cu excepția înfățișării ce o avusese în timpul studenției, așa cum apare în fotografia de care am vorbit la început — el a fost gras. Acum, la Tribunal era foarte slăbit, și cum era și foarte înalt, căpătase o

înfățișare impresionantă, hieratică, cu ceva superb în întreaga lui statură. Ne-am sărutat și mă ținea de mînă mergînd pe culoarul de sus al Tribunalului și privea în gol, pierdut de sine, pînă i-a ieșit cineva în cale și atunci am trecut lîngă Sandra. Imagine de neuitat, despre care aș putea spune atîtea!

Mă întorc la masa rotundă. Cred că în momentele sale de pierdere de după dezbatere, la Mircea se petrecea următorul lucru: pe de o parte nu se îndoia că, de exemplu, fraza disputată din textul profesorului căpătase forma cea mai apropiată intenției lui Nae Ionescu; pe de altă parte, cred că regreta nu că forma ultimă triumfase, dar că, poate, triumfase forma gîndită de el și, în acest caz, fusese înfrîntă părerea altuia, că deci era cu putință ca, o dată cu înfrîngerea punctului de vedere al oponentului, acesta să trăiască un vag sentiment de frustrare. Este vorba aici de un foarte mic spațiu de manevră — cum se spune azi — al sentimentelor și impresiilor care intrau în joc fiindcă, de fapt, partenerii nu discutau spre a cîștiga și nici nu pierdeau, căci toți cei din jurul mesei analizau lucrurile pentru a preciza cuvîntul exact al profesorului lor. Dar, urmărind strict această fișie de trăire interioară a lui Mircea, cred că el ar fi fost mai liniștit ca ideea oponentului să fi triumfat și să fi fost justă. Căci pentru Mircea — ca și pentru ceilalți adunați la discuție, și cu atît mai vîrtos pentru Noica de exemplu — hotărîtor era să triumfe rațiunea contra rațiunii, nu rațiunea contra unui defect de rațiune.

Acest sentiment pe care îl am asupra anumitor momente de tristețe ale lui Mircea s-a întărit cu trecerea anilor într-un fel de revers, fiindcă în alte împrejurări — acestea legate de mine — am simțit că, avînd el categoric dreptate într-o părere sau alta — cum era și firesc

dat fiind enormul ascendent cultural și de inimă ce avea asupra mea — făcea un joc foarte subtil de răsucire generoasă a dialecticii astfel încît punctul de vedere pe care mi-l evidenția să poată țîșni de la mine, ca o iluminare a însuși gîndului meu, desigur fiindcă socotea el că nu era spre folosul meu, tînăr și nestăpîn pe raționamentele și cunoștințele mele, să fiu doborît de logica unui om de inteligența și cultura lui, om care m-ar fi putut copleși ușor, ceea ce însă m-ar fi coborît față de mine însumi, dezarmîndu-mă structural pentru alte viitoare confruntări.

Probabil că, asemenea lui Noica, poate acesta ceva mai puțin concesiv, Mircea continua pedagogia lui Nae Ionescu care cerea fiecăruia, în primul rînd, să fie autentic (de aici un fel de existențialism *avant la lettre* — de unde, zic cu oarecare șovăială, acel trăirism al lui Mircea Eliade, în nici un caz al lui Vulcănescu sau Noica). Pe de altă parte, formați la aceeași școală, fiecare dintre aceștia doi din urmă și-a urmat propriul drum autentic în cultura românească. Pentru Noica drumul a tăiat șisturile suprapuse ale filozofiei, de la vocație pînă la deplină realizare. Pietrele șlefuite ale filozofiei lui, așezate cu mare grijă încă dinainte de război, ca și în timpul războiului, i-au îngăduit mai tîrziu, în lungile lui meditații în închisoare, cînd, fără cărți, fără hîrtie, fără creion și aproape fără a putea schimba cu cineva un gînd, să parcurgă mental tot ce învățase și tot ce gîndise, pentru ca apoi să ridice un edificiu cultural de care gîndirea românească se va bucura cît va exista ca atare. Opera lui Noica, de pe acum o forță impresionantă, punct de reazăm și de entuziasm intelectual, de avînt al sentimentului și gîndirii românești, dă o adevărată demnitate sufletului

acestui pămînt violat cu atîta brutalitate incultă de fiecare năvală barbară, mereu veche și mereu nouă a mamuților cenușii.

În schimb, opera de gîndire filozofică a lui Mircea abia începuse a prinde chip cînd omul și-a sfîrșit călătoria. O putem însă descifra, și nimeni mai bine ca Noica, încă pe cînd se afla în închisoare, nu i-a intuit perspectiva. Îndrăznesc a spune că Noica a fost norocul prelungirii a ceea ce s-a frînt prin dispariția lui Mircea. Îndrăznesc a spune că, pe o anumită rază a gîndirii lor, ei doi sînt unul. Ceea ce Mircea a schițat în eseu, Noica ne-a dăruit în sistem. Între — de exemplu — *Omul românesc*, *Ispita dacică*, *Existența concretă în metafizica românească*, *Dimensiunea românească a existenței* ale lui Mircea Vulcănescu, și *Rostirea românească*, *Sentimentul românesc al ființei*, *Eminescu sau gînduri despre omul deplin al culturii românești* ale lui Constantin Noica se vădește o atare continuitate întru desăvîrșirea uneia și aceleiași opere devenită fundamentală pentru cultura noastră încît — cel puțin într-aceasta — pe acești doi frați aproape nu-i poți despărți și uneori chiar deosebi. De altfel Noica face această mărturisire de onestitate și modestie spunînd: „Este infinit probabil că nu aș fi putut da, peste cîteva decenii, *Rostirea Românească* fără lecția lui Mircea Vulcănescu".

Mă întorc puțin la *Dimensiunea românească a existenței*. Modul cum gîndește Mircea Vulcănescu pe *aievea*, *vremelnic*, *se întîmplă*, *are loc*, cu acel înțeles scos la iveală al *faptelor făcute și cele de făcut* este tulburător cînd părăsim cercetarea monografică pe orizontală și judecăm lucrurile pe verticală — cum spune

Noica. Redau un scurt paragraf: „Ce se face cu faptele făcute? și ce e cu cele de făcut? Ele sînt, totuși, « în lume ». Și dacă « lumea de aici » e prea mică spre a le cuprinde, — atunci există altă lume, « dincolo » pentru ele. Și iată cum lumea « de dincolo » se constituie natural, ca o depășire a celei de aici, ca un loc al aceleiași treceri. Și aceasta e de reținut. În adîncul lucrului, parcă nici nu ar fi două lumi, altă lume".

Dar acea tulburătoare analiză a lui „tot de a una"?

„Ce bogate sînt discriminările care înseamnă pe românește această idee de petrecere continuă, care umple timpul și care chiar îl depășește! Începînd cu metafizicul și cvasi-spinozianul « tot de a una », care e timpul în care totul e dat dintr-odată, pentru care veșnicia nu e decît unitatea totului, ci nicidecum « nesfîrșitul » lui; adăugînd pe continuu curgătorul « mereu », sau pe sinonimul său, care arată chipul în care continuitatea curgerii topește clipele — atomii de timp — « într-una »; ori, depășind marginile timpului lumii de aici, pentru a cuprinde și pe cea de dincolo, în această continuitate de petrecere, și sfîrșind cu religiosul « pururea », care înseamnă « întotdeauna mereu », adică timpul și veșnicia date împreună, ori cu indicativul său derivat, « de-a pururi »; — ce bogăție de nuanțe!"

Mă duce gîndul — citind asemenea rînduri — la teologia franciscanului Bonaventura, din al său *Itinerarium Mentis in Deum*, cu etapele ascensiunii către unitatea absolută. Ce fericit ar fi fost Bonaventura — ori mai tîrziu Pierre Teilhard de Chardin — dacă ar fi cunoscut acest simplu cuvînt românesc: totdeauna. Descoperea prin el un popor care rezolvase în intimitatea gîndului său unul dintre conceptele fundamentale ale filozofiei transcendentale!

5

Fișarea bibliotecii

La 15 ani am rămas corigent la latină și am fost eliminat de la liceul militar. Stăpînit de duhul anarhiei, curînd după întoarcerea mea la București, am părăsit casa mamei mele socotind că sosise vremea să-mi trăiesc libertatea. Evident, cineva trebuia să mă salveze de toate riscurile pe care mi le asumasem cu atîta răzvrătire. Eu am fost salvat. Întîi de părinții voștri, apoi de Ion Jalea în atelierul căruia am lucrat o bună vreme.

Datorită totalei încrederi ce o aveam în Margrita și Mircea, la ei m-am dus mai întîi — după ce-mi închiriasem o odăiță în Bariera Vergului, pe Orzari, la bunica prietenului meu, Nae Antonescu. Oprit la dejun, le-am povestit tărășenia. Eram stingherit. Intuiam că nu am să fiu aplaudat dar nevoia unui dialog rezonabil, la nivelul aventurii mele, mă făcea să înfrunt chiar și reproșurile.

După masă am rămas cu Mircea în biroul lui.

— Acum, mi-a spus el, cel mai important nu este să explici de ce ai plecat de acasă, ci să te descurci *fără să te întorci*. Dacă nu reușești, degeaba ai plecat.

Probabil că nu au fost exact cuvintele lui, sensul însă da. Și acest sens a reprezentat pentru mine prima treaptă de piatră nelunecoasă ce o simțeam sub picioare. Răspunsul lui Mircea era, totuși, neașteptat, și

m-a făcut să mă trezesc în fața propriei mele disponibilități de a merge înainte.

Am redat această mică întîmplare fiindcă este, într-un fel, foarte conformă modului de a fi al lui Mircea. El nu spunea niciodată să faci un lucru așa sau așa — nu vorbesc în relațiile lui de serviciu —, ci te punea în fața alternativei. El știa prea bine că nu poate răspunde pentru gravele probleme omenești ale altora prin soluțiile sale, că soluția valabilă unui om poate fi nepotrivită altuia.

În aceeași după-masă mi-a spus că vroia de mai multă vreme să-și fișeze biblioteca, și m-a întrebat dacă eram dispus să-i dau o mînă de ajutor lucrînd după-amiezele la el. Am acceptat imediat. Margrita, la rîndul ei, mi-a propus să vin în fiecare zi la prînz. Eram salvat!

Evident că fișarea bibliotecii n-a fost pentru Mircea decît un mijloc de a mă ține mai aproape de dînsul ca să mă poată îndruma. Mi-am dat repede seama că nu avea nevoie de fișe, căci cunoștea pe dinafară toate cărțile din bibliotecă, locul exact unde se afla fiecare volum, pagina exactă unde se afla un anume text. L-am văzut de multe ori, cu mine sau cu alții cînd, vorbind de o carte, de o idee, de o expresie — scotea cartea din raft, de sus, de jos, din dreapta, din stînga și, deschizînd-o la o exactă pagină, citea textul incriminat. Memoria paginei citite era la Mircea prodigioasă și fermecătoare, pentru că o folosea cu libertate de briză, nu de tunet.

Fișarea cărților a fost pentru el un prilej de a-mi deschide cele mai luminoase orizonturi în literatură, muzică, pictură — prin zilnicele scurte discuții în care mă angrena. A fost cea mai fericită vară din viața mea.

De fapt, discuții! Nu. Eu, ici, colo, întrebam ceva, mă nedumiream, poate îmi arătam o părere. Era

momentul cînd la Mircea se declanşa acel spirit al aventurii într-o lume pentru mine feerică, cînd, prin aluzii de o savantă precizie mă făcea să descopăr un univers necunoscut în care se mişcau scriitori, pictori, muzicieni, filozofi, oameni de arme, victime ale istoriei, mari umanişti sau martiri. Cîte ar trebui să spun despre fiecare din aceste momente în care Mircea deschidea lumea în jurul meu, despre felul în care te punea faţă în faţă cu miracolul spiritului tragic ori genial al omului, spirit ce da înţeles vieţii ridicînd-o din banal, chiar însuşi banalul ridicîndu-l prin geniu, dîndu-ne putinţa trăirii unei adevărate şi uneori permanente transfigurări luminoase! Un text, o reproducere de pictură (mi-a dăruit trei caiete Van Gogh din colecţia *Geemanns Künstermappen*), o placă pe care o punea la gramofon devenea punct de plecare pentru o spirală de avînt. Aţi văzut acele alice cu care se joacă copiii răsucindu-le cu o sfoară trasă iute: ţîşnesc şi zboară în sus făcînd cercuri spaţiale generoase, armonioase, elegante pentru a se întoarce la picioarele tale. Aşa era zborul pe care îl provoca Mircea cu o disponibilitate de dăruire nemaipomenită.

În fiecare după-amiază, după ce dormea trei sferturi de oră, venea la masa de lucru şi lua cele 10–15 fişe gata lucrate de mine după tipicul cerut de dînsul, împreună cu volumele care se aflau alături. Se oprea la o fişă, răsfoia o carte şi pe neaşteptate intra în cîte un amănunt fie din viaţa autorului, fie din carte. Ştia să facă acest lucru lin, cuprinzîndu-te în aventura unui gînd neaşteptat. Nu era lecţie în felul cum povestea un fapt, cum punea o întrebare, ci lecţia se dovedea a fi însăşi angajarea ta în descoperirea unui text spre care te deşteptai înaintînd o dată cu el, cuprins de încîntare şi

frenezie. Nu eram singurul tînăr care mă bucuram de generozitatea lui spirituală, şi, ceva mai tîrziu, am regăsit aceleaşi efecte la voi două, apoi la Năică, la Spirică, la Charlie. Iar un fost student al său îmi vorbea despre lecţiile de etică predate de Mircea, asemuindu-le cu adevărate spectacole. Pentru mine cel de atunci, Mircea a fost deschizătorul ferestrelor către cele mai minunate privelişti. Prin el am văzut scriitorii vremii, ca să nu mai vorbesc de pictorii Van Gogh, Monet, Cezanne, Gauguin, Andreescu, Luchian, Sabin Popp sau de muzica lui Bach, Corelli, Franck, Lekeu. Eram înclinat să iubesc muzica — poate ştiind că tatăl meu fusese un bun pianist — dar descifrarea ei, capacitatea de a urmări o piesă muzicală în intimitatea ei constitutivă — nu doar de a o asculta —, participarea la desfăşurarea ei cu sentimentul de creaţie — de la Mircea le-am învăţat. Ani de zile mai tîrziu, auzind la televiziune lecţiile muzicale ale lui Leonard Bernstein, am regăsit lecţiile lui Mircea: aceeaşi atragere de atenţie pe un sunet de violoncel sau de violă, pe un sunet de flaut explicat ca voce de faun sau ca foşnet marin, pe un dialog între două instrumente ca şoapta dintre doi îndrăgostiţi sau replica tumultuoasă dintre doi combatanţi. N-am să uit vreodată cum ascultam amîndoi şi se năştea în acel mic spaţiu dintre bibliotecă şi sufragerie, *La Folia* lui Corelli — ca să nu pomenesc decît atît! Datorită unui uşor gest cu mîna, ori doar cu degetele, parcă uşa dinspre oficiu se deschidea şi-n odaie pătrundea, lunecînd în spaţiul dintre noi cu melancolie, durere, apoi cuprins de-o nefirească bucurie pentru ca să recadă în drama lui, dulcele nebun închipuit de Corelli. Există asemenea lecţii pe care, dacă le-ai trăit odată sub mîna unui mare profesor, rămîn

definitiv cîștigate pentru descifrarea la nesfîrșit a altor texte cu care te vei întîlni mai tîrziu.

Elev la Mînăstirea Dealului avusesem, de la 11 ani, patima cititului, furia cititului, și-mi petreceam multe nopți la biblioteca liceului pînă la ora cînd ofițerul de serviciu, de fapt un elev din ultima clasă, trecea să stingă lumina și să încuie biblioteca. Acestor nopți pierdute în lecturi pătimașe li s-au datorat somnolența din timpul orelor de curs și finalmente corijențele și eliminarea! Aveam pasiunea, dar nu și orizontul, care era mărginit la ce citisem mai bun: Dostoievski, Tolstoi, cîteva cărți de vagă mistică orientală. Prin Mircea orizontul s-a dilatat brusc și enorm. Mi-am dat seama că lumea era plină, plină, plină de oferte! Tehnica lui era simplă și nu da greș. La cea mai banală observație de-a mea, la cea mai naivă întrebare sau uimire, subiectul era imediat preluat de Mircea la un alt nivel, unde mă punea în contact direct cu cei mai neașteptați scriitori sau gînditori. Așa mi-a adus dinainte, de parcă mi-ar fi prezentat niște buni prieteni de-ai lui — și de fapt așa mi-au rămas prieteni și mie pînă azi — pe un André Gide, Léon Bloy, Cocteau sau Paul Valéry prin *L'Âme et la Danse* mai întîi, — pe Ion Barbu, pe Arghezi — pe care-l citea cu un fel de încîntare glumeață —, pe Matei Caragiale — din care mi-a dăruit un *Craii de Curtea-Veche* după ce-mi citise, sărind de colo, colo pasaje întregi, ca să mă incite la iubire și să mi-l facă de neuitat.

Mircea căuta locul fiecărei personalități în stil, în pasiune, în aventura generală a culturii și deseori aducea universalitatea în gîndul românesc, ori așeza gîndul românesc în universalitate. Așa îl așeza pe Hașdeu, pe Vasile Pârvan — ale cărui cursuri le audiase —, pe profesorul Francisc Rainer — căruia i-am fost și eu student la cursurile lui de anatomie —, pe filozoful Matila Ghika, pe profesorul Dimitrie Gusti și mulți alții, întotdeauna cu subtile argumente de cultură și istorie europeană.

Mai văd și acuma pe masa lui volumele lui Bloy, din „Mercure de France“: *Le mendiant ingrat*, *Le salut par les Juifs*, *La Femme pauvre*, *L'Âme de Napoleon* sau acel zguduitor *Jeanne d'Arc et l'Allemagne*.

Mircea apropia destinul lui Mihai Viteazul dînd contur României în conștiința poporului nostru, de al Ioanei d'Arc încoronîndu-l pe Charles VII la Reims rege al Franței! Amîndoi eroi incomparabili, amîndoi trădați și uciși mișelește — Mihai de Basta pe Cîmpia Turzii, Ioana arsă pe rug la Rouen, prin judecata Episcopului Cauchon — al cărui nume poporul din Rouen, și apoi al întregii Franțe l-a apropiat de al porcului: cochon!

Mircea vorbea și citea cu voce înceată, iar vocea lui avea o putere ciudată de trăire interioară și de transmitere a sentimentului, a culorii. Rămîn de neuitat acele după-amieze cînd, abia trezit din somn, uneori încă puțin buimăcit, sosea din dormitor cu pașii grăbiți, oleacă tîrșiți și se lăsa să cadă în scaunul biroului. Într-o zi a tras dinainte volumul *Eulalii* al lui Dan Botta și a început să recite în șoaptă legănată:

Glorie de trist opal
Zonă de lunate prore
Unde moare cerul pal
Fulgerat de aurore

Eulalie: sunet-crin
Idol eleat sub geruri
Claros cu inel marin
Singur în mirate ceruri

Soare nins de acte reci
Dorice, prudente forme
Pe orbite simple treci
Un liturgic somn de norme.

Poezia se plimba în jurul tău ca un vînt ușor să te fure, așa cum trebuia să te și fure muzica verbului poetic. Și din acea clipă, Dan Botta mi-a apărut ca un zeu!

Nu auzisem niciodată acest nume: Eulalie. Și l-am întrebat. Mi-a răspuns: Eulalia din Merida. Sfîntă martiră pentru a fi spus un singur cuvînt: Credo!

A sărit din scaun și a fugit să se îmbrace ca să plece la minister.

Nu l-am auzit niciodată pe Mircea Vulcănescu spunînd ceva rău de cineva. Cred că dacă un om, o carte, o muzică nu i-ar fi plăcut n-ar fi vorbit de acel om, de acea carte, de acea piesă muzicală. Dar era de ajuns ca la un om, într-o carte sau într-o muzică, chiar și fără valoare, să descopere un mic amănunt valoros, pentru ca să-l scoată la lumină cu încîntare, ca pe un adevărat filon de aur.

Există la orice tînăr o disponibilitate de exaltare în dragostea sa pentru acel frate și prieten mai mare pe care sufletul lui îl așteaptă. Există iubiri care se tocesc, altele care, pe măsură ce trece vremea, își dezvăluie încă ceva, din bogăția lor inepuizabilă. Așa se întîmpla cu Mircea dacă te apropiai de el. El ți se dezvăluia ca un fel de lume declanșată, în mișcare. Universul pe care îl punea în mișcare scăpăra de fosforescența inteligenței și generozității lui spirituale. Se dăruia cu un gust princiar al măsurii. Strălucea în geniu, se topea în modestie.

Nu avea multă vreme de stat cu mine. Uneori cel mult o jumătate de oră; îmi explica ce am de făcut, pleca grăbit, cîteodată venea automobilul de la birou să-l ia. Întotdeauna mă lăsa entuziasmat și reconfortat de o idee luminoasă. Pentru ca să culegi floarea care crește în adîncul prăpastiei — spunea după Bloy — trebuie să cobori după ea. Era și modul său de a privi viața. Accepta coborîșul ca drum de virtute. Van Gogh n-ar fi dat lumii opera sa de bucurie dacă n-ar fi avut tăria să coboare toate treptele mizeriei! Mircea prefera gîndul lui Bloy și evanghelica dramă a lui Van Gogh (pictura și scrisorile) eroismului turistic de a urca pe vîrful stîncilor după o floare a reginei, pentru ca apoi să fi trebuit să *cobori*. Îi plăcea, să urce Carpații, dar pentru alte căutări. Din cît l-am simțit încă din adolescența mea, la Mircea experiența coborîșului dădea valoare urcușului. Coborîșul îngăduia cele mai grozave urcușuri, uluitoare experiențe și trăiri ale spiritului. Răsturnînd sensul verticalei, atunci cînd i-a fost dat să coboare treptele impuse de soartă pînă la cele mai dramatice mizerii, în structura lui — ca și la Socrate — coborîșul a însemnat, pe cel mai subtil și înalt plan: urcuș.

Într-o după-masă a deschis *L'Âme et la Danse*. Fișam seria Valéry. Cu cîtă plăcere citea! Citindu-mi dialogul în care erau urmărite mișcările și spațiul ce se crea în dansul închipuit pe scenă, aproape recitînd textul, se mișca acoperind el însuși spațiul mic al odăii cu un lent vîrtej unduit. De n-ar fi fost decît acele 5–6 pagini ale dialogului, Socrate spunînd: „Elle tourne sur elle-même, — voici que les choses, éternellement liées commencent a se séparer...“, și Eryximaque continuînd: „C'est véritablement pénétrer dans un autre

monde“! Ţinea cartea în mîna stîngă, ca pe o floare, ca pe un vas, parcă nu citea din carte, ci o păstra dinainte pentru vrajă, în timp ce mîna dreaptă murmura prin aer o melodie însoţitoare ca o briză, iar picioarele, înainte, înapoi, scriau dansul Athikteii — „Abia vorbea, şi faptul se năştea!“

A pus deodată cartea pe colţul mesei, a strîns iute nişte hîrtii pe care le-a vîrît în servieta lui burduf, şi cu un salut vesel din degete a fugit lăsîndu-mă cu această idee că dansul creează un spaţiu în care au loc realităţi pe care nu le putem bănui dacă nu înţelegem, prin propriul nostru trup, acel spaţiu. Cred că Mircea ducea zilnic, la biroul lui auster de la Datoria Publică sau Minister, dansul din sine, ca pe o încîntare care-i îngăduia să muncească senin şi să-i însenineze pe ceilalţi în munca lor.

Se întîmpla alteori ca Mircea să se aşeze la masa lui şi să lucreze la cîte ceva, un articol, o conferinţă, o traducere din poeţii lui dragi. Nu-l stingherea prezenţa mea, în fotoliul de lemn. Revenea asupra unei fraze, asupra unui vers al cărui ritm îl auzeam ca pe un foşnet jucat ca un tam-tam printre trestii. Mai tîrziu, revăzînd unele hîrtii la Margrita, am recunoscut cîteva versuri pe care chiar eu i le bătusem la maşină — căci, plecînd la serviciu după-amiaza, îmi dădea uneori să-i bat la maşină cîte o pagină sau două. Îmi amintesc că-mi era ciudă că, după ce-i dădeam o pagină curat scrisă, îl vedeam cum lua creionul sau stiloul cu cerneală verde şi se apuca să facă modificări şerpuite pe care abia puteam să le urmăresc, cu toate că avea o scriitură extraordinar de frumoasă şi echilibrată.

Odată, văzîndu-mă necăjit că eram nevoit să bat a nu ştiu cîta oară, mi se pare o aceeaşi poezie a lui

Villon, mi-a spus că niciodată un text nu este desăvîrşit. Şi a adăugat imediat un lucru ce mi s-a părut pe moment o glumă: În afară de « Somnoroase păsărele ». Ani de zile mai tîrziu, cînd versurile mi-au fost explicate de un prieten, am înţeles arta desăvîrşită a lui Eminescu, din această poezie.

La maşina lui de scris am învăţat şi eu să lucrez. Băteam nu numai pentru ei, dar şi pentru mine, încercările mele literare. Odată i-am spus că am un mare proiect — pe acea vreme toate proiectele mele erau mari! — să scriu nişte parabole după Evanghelii, răsturnîndu-le în felul în care Gide scrisese acel extraordinar *Le retour de l'enfant prodigue.*

Dintre parabolele mele, cea care i s-a părut mai interesantă — era în proiect, fiindcă n-a fost scrisă niciodată! — a fost Parabola talantului. Încă din prima clasă de liceu, cred, am fost agasat de această parabolă. Mă tulbura nedreptatea dotărilor cu care unul şi altul pleca în lume şi pretenţia stăpînului asupra celui mai slab dotat. Nu mai ştiu care a fost discuţia, dar ştiu că ideea s-a îmbogăţit tumultuos. Mircea ştia să prelungească propriul tău gînd, făcîndu-te să fii la tine acasă în chiar gîndul îmbogăţit cu tot ce adăuga sau te făcea să adaugi singur pe parcursul discuţiei. După ce îi expuneai o idee, care apoi se discuta, sau mai bine zis ţi-o discuta el, te trezeai tu însuţi mai bun, mai talentat, mai inteligent, mai vast, fără să-ţi dai seama că, de fapt, el a fost apa care a udat şi a lăsat să crească şi să înflorească o prea modestă plantă adusă de tine. Poate că „avea nevoie de alţii spre a fi el însuşi“ — cum spune Noica, dar poate, dimpotrivă, — zic eu — că încerca să-i facă pe alţii să fie ei înşişi.

Uneori îi dădeam să citească ceea ce scriam. Tulburător și chiar derutant în observațiile lui era faptul că el nu cădea decît rareori pe ceea ce socoteam eu ca realizat mai frumos, dar în schimb descoperea și scotea în evidență lucruri mai interesante decît cele închipuite de mine, împrumutîndu-mi intenții complexe pe care nu le avusesem, și pe care le ascultam cu uimire și încîntare. Povestesc aceste amănunte fiindcă ele intrau în țelul lui Mircea de a te ajuta, de a te face conștient de valori pe care tu însuți abia le bănuiai. Se va vădi mai bine acest lucru cînd voi semnala ce a ieșit din dialogurile lui cu texte scrise de alții. Cu pagina mea dinainte îmi explica de ce un amănunt ieșit de sub creionul meu în mod spontan, necontrolat, avea ceva aparte și merita să fie desăvîrșit, lucrat mai departe. În mod indirect, prin neluarea în seamă, împingea în umbră ceea ce nu avea valoare și, dimpotrivă, întorcea pe toate fețele fragmentul meritoriu ieșit în cale, obligîndu-te să iei cunoștință de el și, ca atare, să-l respecți, lucrîndu-l în frază limpede, în topică lunecată și fără poticniri, cu metaforă sobră și sigură.

N-am avut niciodată, în fața observațiilor sau chiar sugestiilor lui, sentimentul de a fi frustrat, de a nu fi înțeles. Dimpotrivă, Mircea știa să te facă să renunți la ceea ce îți dădeai seama, împreună cu el, că nu are valoare, și te făcea să te aprinzi pentru un amănunt nou descoperit în timpul dialogului. Noica spunea de Mircea că știa mai bine ceea ce tu încercai să formulezi și te reformula, făcîndu-te să-ți dai seama că ideea ta era mai mare, mai bogată, mai fertilă decît îți imaginaseși singur. „Vulcănescu așeza în alt orizont lucrurile — spunea Noica — și-ți arăta dintr-o dată cîtă bogăție nerostită se afla în gîndul tău!" Cazul cu eseul lui Dragomir este mai mult decît relevant.

Am să închei cu o întîmplare care m-a descumpănit. Scrisesem o nuvelă pe vreo 10 pagini. Povestea stătea sub influența lui Dostoievski (ca mai tot ce încercam pe atunci, sub influența cuiva: Gide, Wilde etc.) Nimic original, povestea avea un iz desuet. A citit bucata, nu mi-a făcut nici o observație, dar mi-a propus să merg la Eugen Lovinescu. Eram în culmea fericirii convins că ouasem oul de aur! Mircea mi-a aranjat ziua, ora. Lovinescu locuia în blocul din fața Facultății de Drept. Mi s-a deschis ușa și, spre groaza mea, căci crezusem că voi fi primit numai de marele critic al literaturii românești, m-am trezit într-un fel de salon-birou în care se aflau cam cinsprezece persoane, în mare parte cucoane, toate urmărindu-mă de la ușă și pînă la biroul unde stătea, într-un fotoliu, stăpînul cenaclului Sburătorul. Lovinescu mi-a făcut semn să iau loc și, fără vreo prezentare, mi-a zis: „Dă-i drumu', citește!"

Am trăit una din cele mai lamentabile experiențe din viața mea. Mă împiedicam la citit, transpiram, glasul mi se tăiase. Am terminat lectura cu greu. N-am înțeles absolut nimic din cele ce mi-a spus Lovinescu și apoi ceilalți, mai bine-zis celelalte, căci au vorbit cucoanele. Am plecat umilit, trăind un eșec catastrofal. Cred că în sinea mea juram să nu mai scriu vreodată. Mai tîrziu, avînd un prilej să fiu poftit la Lovinescu, nu m-am dus, neputînd scăpa de complexul de strivire trăit în salonul lui literar.

A doua zi, nici Mircea, nici eu n-am adus vorba de nuvela mea și de întîlnirea cu Eugen Lovinescu. Abia acum, de curînd, am aflat de la tine, Sandra, că Lovi-

nescu i-ar fi spus lui Mircea, despre mine: „Un boţ de aur nelucrat!“ Azi sînt puţin nedumerit de faptul că Mircea nu mi-a transmis, fie şi cu alte cuvinte, impresia lui Lovinescu!

Am sosit, deci, la lucru şi m-am apucat imediat de fişarea unui mic teanc de cărţi lăsate, ca în fiecare zi, pe colţul biroului. Venind din dormitor, după scurta siestă de după prînz, Mircea a luat în mînă un volum de format mic, de culoare cenuşie: *Joc secund*. A deschis cartea şi a început să citească. Ca întotdeauna, cu glas încet, într-un fel de şoaptă limpede şi plină de nuanţe. Mi-a citit aceste patru versuri din poezia care dăduse titlul volumului:

Din ceas, dedus adîncul acestei calme creste,
Intrată prin oglindă în mîntuit azur,
Tăind pe înecarea cirezilor agreste,
În grupurile apei, un joc secund, mai pur.

Mi-era amar de eşecul din ajun şi am spus: „Sună sublim, dar nu pricep nimic!“ Mircea a rîs mirat şi a reluat cititul, vers cu vers, dînd rolul precis — de exemplu — fiecărei punctuaţii. Eşti ispitit să citeşti: „Din ceas dedus — cu virgula după dedus — dar, îmi atrage el atenţia: Nu! „Din ceas, — cu virgula după ceas, după care urmează: dedus adîncul acestei calme creste — şi făcea gestul: creasta sus, linia dealului profilat pe cer, imaginea privită în apă, răsturnată, unduind în adînc, prin oglindă, în oglindă, în mîntuit azur — acolo unde cirezile agreste lunecă de-a-ndoaselea, într-un joc secund, în al doilea joc, în jocul imaginii a ceea ce se petrece sus mai neclar decît în apă, unde jocul devine clar şi pur!

Era năucitor! Îţi tăia respiraţia! N-am să uit niciodată această simplă şi superbă demonstraţie a jocului oglinzilor din poezia lui Ion Barbu. Ermetismul dispăruse, versul devenise limpede!

Pe urmă — căci ne aflam sub vraja oglinzii — a recitat din Mallarmé:

O, miroir!
... ta glace au trou profond
je m'apparus en toi comme une ombre
lointaine...

pentru a pomeni de Narcisse a lui Valéry, de Ion Cantacuzino, apoi de oglinda care avea nu doar vraja „umbrei îndepărtate“ ori a zenitului devenit Nadir, ci şi alte virtuţi vrăjitoreşti, atît de ispititoare unor trăiri lăuntrice ori unor nedumeriri poetice.

Să notez aici un gînd căruia poate în altă parte nu i-aş găsi locul.

Mircea găsea în oglindă subiect de meditaţie, poate o nadă, poate o monadă misterioasă în care nu doar lumea întreagă se putea ghici dar şi omul putea trăi dublîndu-şi întîmplarea. De trei ori îl întîlnesc pe Mircea avînd de-a face cu oglinda. Întîi, în explicarea atît de frumoasă a lui Ion Barbu, care „scrie în oglindă“, „invers şi în vers“, adică în interiorul versului, cu secret, pentru cei iniţiaţi, care ştiu citi textul descifrabil numai în oglindă, ca textele lui Leonardo. A doua oară îl găsesc cînd vorbeşte de multiplicitatea oglinzilor, în răspunsul dat lui Al. Dragomir. Iar a treia oară vorbeşte iar de oglindă în scurtul său jurnal din aprilie-mai 1946, de la întîia sa arestare. Şi de fiecare dată, cu ce bogăţie de implicaţii a privit el oglinda! Există oare ceva, în lumea

fizică a lucrurilor, care să sugereze mai multă vrăjitorie, ca oglinda? Poate numai focul, în puterea ce o degajă pentru a modifica starea lucrurilor pe care le atinge — dar despre foc nu-l știu să fi vorbit sau scris.

Dar să mă întorc la *Joc secund*. În după-masa aceea, cînd mi l-a explicat pe Ion Barbu, Mircea a reușit să aducă în inima mea o pace extraordinară, ridicîndu-mă, într-un sfert de ceas, la alte vise decît cele din ratatele pagini în care crezusem cu atîta ardoare naivă cu o zi mai înainte. Altele se dovedeau a fi problemele literaturii cînd te apropiai de Eminescu, de Ion Barbu ori de Mateiu Caragiale — cel din *Craii de Curtea-Veche* — și tocmai această stare de spirit a vrut, și a reușit el să mi-o imprime. Din cele arătate pînă aici despre fișarea bibliotecii s-ar putea să vă las impresia că preocupările principale ale lui Mircea, reflectate în biblioteca lui, se concentrau asupra literaturii, a poeților și scriitorilor români și străini. Impresia trebuie corectată. Mie mi-au rămas în minte cu preponderență scriitorii, căci aceștia mă interesau în primul rînd, iar Mircea venea, în discuțiile cu mine, în întîmpinarea preocupărilor mele. Existau însă scriitori de care mi-a vorbit și de care, cel puțin la acea vreme nu mă lipisem. Așa, bunăoară, avea o mare aplecare pentru Rilke, din care traducea *Cartea a treia — Despre Sărăcie și Moarte* — dar pe mine Rilke, din puținele traduceri citite, nu mă emoționa. Aveam însă notațiile lui Rilke despre Rodin. Cartea aceasta mi-a plăcut întotdeauna și am socotit-o de căpătîi pentru înțelegerea lui Rodin. Vorbea, de exemplu, despre Dante și despre puterea poeziei de a transmite idei metafizice — dar nici pe Dante nu aveam să încep a-l iubi decît abia către treizeci de ani.

Lăsînd însă aceste aspecte deoparte, biblioteca lui Mircea era ticsită cu tomuri de filozofie, istorie, drept, economie, sociologie, politică — din care se numărau laolaltă cîteva sute de volume și broșuri în românește, germană, franceză, italiană, engleză. Descartes, Kant, Hegel, Fichte, Schelling, Bergson formau rafturi întregi.

Grecii și latinii îi avea în ediții școlare, multe din „Biblioteca pentru toți“, cumpărate de el în timpul liceului. Avea corpusuri întregi de filozofi și înțelepți ai bisericii creștine, în ediții rarissime, pe care lucra. Să nu uităm că la acea vreme Mircea avea 31, 32 de ani. Biblioteca lui se afla în plină formare și creștere neîncetată pe trunchiul bibliotecii moștenite de la tatăl său. La fiecare două-trei zile pe masa lui de lucru apăreau noi cărți, broșuri, reviste românești și străine. El însuși, împreună cu Noica, Eliade, Floru, Comarnescu, probabil și cu alții scriau articole, studii, eseuri în nenumărate publicații de specialitate, unele fundate de ei. Primea și cărți comandate în străinătate, dacă nu mă înșel prin Librăria Hachette, de pe Lipscani. Vizita foarte des două dintre marile anticariate din București. La Librăria Alcalay sau la Cartea Românească se găsea întotdeauna cineva care să-i ofere ultimele noutăți.

Cîțiva ani mai tîrziu, cînd iar am lucrat o vreme cu dînsul, pe cînd eram angajat la Enciclopedia României, biblioteca lui Mircea ajunsese atît de bogată că-l cam scotea din casă. Nu mai avea loc de cărți și de teancuri de reviste nici în camera mică de lucru, pe care o numise „Distileria de quintesențe“, nici pe culoarul mansardei.

6

Asumarea regulii jocului perfect

Tot ce făcea Mircea Vulcănescu, în cele mai diverse direcții de activitate, stătea sub imperativul perfecțiunii. Orice treabă de care se apuca trebuia să fie bine făcută, fie că era vorba de poezie, desen, execuție la pian, lecție, conferință, o scrisoare, încheierea unor tratate guvernamentale. Afirmația poate fi dovedită de oricine purcede la întocmirea inventarului activităților lui.

De fiecare dată cînd Mircea intra în joc, își dovedea în mod spectaculos capacitatea de a duce lucrul pînă la ultima consecință. Îmi vine să spun că era ceva leonardovincian în firea lui, în talentele lui multiple, în modul firesc și total de a aborda lucrurile, în viziunea sa intelectuală, dar, în același timp, poate datorită seninătății lui, a jovialității cu care făcea orice, ar putea fi asemuit și cu Jean Cocteau, acest prinț al inteligenței franceze care făcea să strălucească de geniu tot ce atingea, Mircea fiindu-i, incontestabil, superior prin vastitatea culturii.

Cuvîntul *joc* pe care îl folosesc aici poate duce la neînțelegeri și eventual la diminuarea sensului cuvintelor; să stabilim, deci, că prin cuvînt înțelegem, și voi și eu, după filozoful olandez Johan Huizinga din

al său *Homo ludens*, un fenomen cultural misterios și angajat al trăirii spirituale, un fenomen de transfigurare și revalorificare a faptului curent pe plan imaginativ, în cadrul unor parametri convenționali bine stabiliți, în care omul se implică cu o sumă de calități ca: inteligența, memoria, fantezia, rigoarea, talentul, abilitatea, agilitatea, uneori forța musculară. Jocul trebuie înțeles ca un fapt serios. A intra în joc înseamnă a te supune regulilor lui interioare, care nu pot fi călcate fără sancționare. În interiorul cercului tras cu creta jocului, omului îi este dat să-și măsoare puterea, să pună pariul și, dacă poate, să cîștige partida. În joc, convențiile delimitează și dau nume lucrurilor, ființelor, omului însuși, toate devenind puțin altceva decît în afara jocului sau altceva decît ar fi în alt joc. Omul cu mască de lup e Lup! Cîte consecințe în măestria de a fi ceea ce ești numit: poet, actor, ministru, sfînt! Cunoașteți legenda biblică: Dumnezeu, mulțumit de animalele create, și poate ca să-l impresioneze pe Adam, face să treacă pe dinaintea acestuia fiecare animal, întrebîndu-l ce este ăsta? Iar Adam dădea nume fiecăruia, adică, implicit, îl lua în stăpînire intelectuală, transfigurată. Încît Dumnezeu, neliniștit de atîta poftă de acaparare mentală, l-a întrebat la urmă: „Dar Eu, cine sînt?“ Și Adam a răspuns: „Tu ești Domnul Dumnezeul *meu*!“ Și Dumnezeu a înțeles că Adam îl luase și pe El în stăpînire! Splendid joc semiotic!

Jocul are această virtute tulburătoare că, prin convenție, materialul folosit se transformă în idee, în regulă arbitrară, chiar și în utopie. Cu ideile din joc se construiesc metafore, sonorități ce nu au înțeles decît în cercul jocului: „Ala-Bala!“ — deci, poezie pură, uneori mișcări inexistente în natură: dansul. Ia

naștere o altă lume decît cea „naturală", făcută însă din elemente naturale. Ba mai mult: trăind o închipuire, omul transformă chiar natura în chip *sui generis* (Apollinaire: „Cînd omul a vrut să imite mersul a inventat roata, care nu seamănă cu piciorul!"). Detașîndu-se de natură, omul poate, prin joc, să creeze un domeniu nou, cu totul necunoscut naturii, dar predilect lui: lumea spirituală, a construcțiilor logicii pure — unii zic gratuite! — din care va deduce matematica, geometria, muzica, arhitectura pentru a ajunge pînă la urmă să inventeze *necesitatea* trăirii în mod natural în nenatural, în spirit. Orașul ideal, ca toate ideologiile, după o vreme ideatică, coboară în profan, în realitate, degradîndu-se, haotizîndu-se. Astfel, reguli stabilite mental se întorc în viața noastră de fiecare zi ca sisteme de organizare socială pe baza cărora omul stabilește legi, care, la rîndul lor guvernează viața socială, politică, militară, religioasă, mitologia noastră spirituală, chiar cea afectivă, etica cu regulile de comportament, circulația pe străzi, viața bursei, relațiile între autoritatea de stat și cetățean, relațiile interguvernamentale, convențiile sportive etc. etc. — în fiecare omul fiind implicat prin constrîngeri care dau stabilitate grupului uman. Între joc și seriozitate, numai din neseriozitate putem bănui o lipsă de seriozitate. Copilul care joacă șotron, joacă serios: la cea mai mică abatere pierde punctul și este sancționat. Dacă însă copilul este chemat în casă, el abandonează instantaneu legea șotronului și intră în legea casei: se șterge pe picioare și spune „Bună ziua!". Jocul îngăduie uneori invenții la nesfîrșit — folclorul — dar nu anarhia. Cînd judecătorul, îmbrăcat în robă, intră în sala de judecată, asistența se ridică în picioare. Cînd tot el se

duce la tenis, își pune maioul și chiloții albi. Cu toate că este același om, el nu poate merge la tribunal în chiloți și pe terenul de tenis în robă, fiindcă are de respectat regula a două jocuri deosebite.

Mă întorc la tatăl vostru.

Dintre toți oamenii pe care i-am cunoscut, nici unul nu se poate asemăna cu Mircea în ce privește vivacitatea cu care se angaja în jocuri uneori total deosebite, în ce privește disponibilitatea de a se muta dintr-un joc într-altul. Firește, am cunoscut oameni care-și jucau propriul joc în modul cel mai desăvîrșit: Enescu, Marbé, Rainer, Jalea și mulți, mulți alții, dar fără a avea disponibilitatea de a intra în aventuri intelectuale mereu înnoite ca Mircea. Vă amintiți de *Vicleimul* scris pentru voi de un Crăciun — piesa a fost atît de bine șlefuită încît mătușa voastră, Elena Văcărescu a tradus-o ca să fie jucată în cercurile Rezistenței Franceze, între 1942 și 1944. Mircea a jucat piesa cu voi, în sufrageria voastră, antrenîndu-vă: pe voi două, pe Vivi, pe Năică, Spirică, Ioana, Charlie și alți copii.

Că era vorba de un joc pentru voi, copiii, ori de descifrarea strategiei militare a unui întreg război românesc, de a scrie *Litanii pentru trei stări* sau *O metafizică a bucuriei*, de a stabili contacte de clearing româno-germane privind armamentul ori de a ține o conferință teologică la Seminarul Ortodox, de a face în desen portretul lui Nae Ionescu, cu brațele încrucișate și cu degetele parcă vorbind în vervă — toate le făcea cu dezinvoltură și perfecțiune. În nici un joc Mircea nu se juca, ci juca. El nu lua nimic în glumă, nici gluma, ci înțelegea să facă lucrul serios, și gluma perfectă. Prin firea sa, prin structura sa etică și intelectuală înțelegea să respecte cinstit regula oricărui joc

pînă la limitele pe care aceasta i-o îngăduia, joc în care — cu voie, dar de cîte ori fără voia lui! — s-a aflat prins. Și aceasta, fie că era vorba să pună, ca în jocul vostru, masca Magului venit să se închine copilului Cristos, fie că răspundea, ca subsecretar de stat, în Consiliul de Miniștri, de unele chestiuni arzătoare privind economia națională.

Lăsînd la o parte nuanța atît de caldă a cuvîntului joc, de care sîntem ispitiți să ne apropiem cu plăcere, să-i privim activitatea în legile pe care și le asuma.

Mircea Eliade, în portretul pe care i-l face în cîteva pagini de mare concizie și dragoste, spune că tot ce făcea Mircea „era bine făcut și folositor". Să reținem aprecierea lui Eliade: „bine și folositor" — căci aici se află esența comportamentului și a metodei de lucru a tatălui vostru. Mircea Eliade amintește de felul în care tatăl vostru a cîștigat premiul unui concurs internațional de enigme polițiste, lansat de colecția franceză „Le Masque", el dezlegînd cel mai repede, cu cea mai logică demonstrație și fără să piardă nici un element, enigma propusă. Aici nu este vorba numai de inteligența lui Mircea, pusă în slujba dezlegării misterului, ci de faptul că el se integra în joc, se îmbrăca în haina detectivului pentru a „vedea", a „mirosi", a „pipăi", înaintînd pas cu pas pe străzile strîmte dintre rîndurile paginilor pentru a deduce și urmări criminalul. Eliade mai observă că dacă ar fi fost necesar, Mircea Vulcănescu ar fi putut învăța 30 de limbi, fiindcă ar fi știut *cum* să facă acest lucru, bine și folositor. În același portret pomenește de faptul că cea mai exactă și concisă istorie a războiului pentru întregirea neamului românesc a fost scrisă de tatăl vostru, pentru *Enciclopedia României* (Vol. I — *Statul*). Pe cînd lucram eu

însumi la Enciclopedia României, l-am întrebat pe Dan Botta cum se face că istoria războiului nostru a fost scrisă de Mircea Vulcănescu, un civil, cînd firesc ar fi fost să fie scrisă de un general — de altfel, cîțiva generali o și scriseseră, cu toate că cea mai frumoasă lucrare rămînea a lui C. Chirițescu, cred că în timpul războiului abia locotenent! Dan Botta mi-a răspuns, făcînd un gest cu mîna în sus: „Fiindcă trebuia scrisă obiectiv, sintetic și bine!"

S-a întîmplat ca în acești ani din urmă să trebuiască să aprofundez și eu chestiuni legate de rolul României în primul război mondial, pentru o carte la care lucram. Cu acest prilej mi-au trecut prin mînă multe materiale, românești și străine. Și sînt în măsură să afirm, ca și Botta, că istoria războiului pentru întregirea neamului, scrisă de Mircea Vulcănescu, rămîne, fără îndoială, cea mai clară și concisă istorie a acestui eveniment major al națiunii române.

Se poate spune că, printr-o inteligență superioară se poate deduce și face aproape orice. Nu este chiar așa. Inteligența însăși trebuie să fie instrumentul și stăpînul unei discipline mai largi decît propria ei forță, să fie condusă de inima omului desăvîrșit, de omul de bun simț, de măsură, echilibru și bunăcredință, de dragoste și respect pentru obiectul judecat și lucrat. Numai așa inteligența, memoria, cultura pot lăsa urmele fertile ale lucrului bine făcut și folositor, de care semenul are nevoie, și ca temelie a existenței, dar și ca hrană pentru a dăinui în veac, prin istorie.

Mircea era un asemenea om: de o inteligență sclipitoare, de o cultură vastă, un erudit, cu o memorie remarcabilă, de o agilitate surprinzătoare (a învățat să facă scamatorii ca să-și distreze prietenii și copiii; la o

întrecere, dinaintea unei hărți a României, cu spatele la hartă, spunîndu-i-se o localitate, se întorcea instantaneu și punea degetul pe locul cerut!), cu toate ferestrele și ușile spiritului și inimii deschise către semeni, cu toate acțiunile conduse cu profundă siguranță în gîndirea neamului său, cu bunăcredință, generozitate, dăruire de sine pînă la sacrificiul conștient. Mi-a fost dată plăcerea și uimirea de a-l vedea pe tatăl vostru trecînd dintr-o lume de preocupări într-alta, de la o problemă profesională la alta, dintr-o preocupare științifică la una artistică, de la un etaj spiritual la altul, pentru a se afla la același nivel cu interlocutorul său, peste tot fiind la el acasă, peste tot iradiind cultură, siguranță, o politețe impecabilă și un farmec fascinant. Cînd pornea să dezlege o chestiune de teologie, filozofie, o problemă bancară, un aspect de sociologie rurală sau de strategie economică, inteligența lui atît de frumos articulată în cultură și erudiție se îndrepta dintr-o dată, cu întregul bagaj de cunoștințe, cu întregul mecanism metodologic de organizare pus în funcție, cu întreaga pasiune temperamentală proprie către rezolvarea chestiunii propuse, întotdeauna stăpînit de gravitatea imperativului de a face treaba bine și pentru bine. Cînd cineva lua de la el o idee era bucuros și avea o vorbă — rămasă în casa voastră: Dacă ideea e bună și o poți folosi, dă-o să circule! (Și eu am luat o idee de-a lui și-am pus-o în circulație, neputînd face în cartea mea trimiterea ce s-ar fi cuvenit să fac.) În această dăruire a ideilor îl pot asemui cu Liszt care — după cum spune Pourtales — era întotdeauna bucuros să dea oricui teme muzicale inventate de el, și tot biograful spune că Wagner a beneficiat copios de asemenea teme primite de la socrul său.

Această generozitate a lui Mircea Vulcănescu mi s-a dezvăluit într-o ipostază neașteptată, într-una din după-mesele cînd mă duceam să-i țin cîteva ceasuri companie Margritei. Aveam atîtea lucruri să ne spunem sau, mai exact spus, dînsa să-mi povestească iar eu să ascult, încît orele treceau cu adevărat pe nesimțite. Luase obiceiul să-mi deschidă sertarele unor mici sau chiar și mai mari secrete, retrăind întîmplări de demult. Îmi povestea de familie, schițam împreună genealogii: Margrita, la aproape 90 de ani, avea o memorie remarcabil de vie și făcea să se perinde prin fața mea o lume necunoscută a Bucureștiului apus, despre care știa amănunte mondene intrigi, relații politice, culise de Palat, toate cu poante picante ori pline de gravitate. Uneori îmi cerea să-i citesc scrisori pe care, nemaivăzînd, nu le putea reciti. Erau scrisori de la prieteni, neamuri, de la Mircea, de la Sandra. După cîteva rînduri mă oprea să mă corecteze dacă greșeam vreun singur cuvînt sau numai ca să facă lungi paranteze în amintire. Cînd era vremea să plec îmi spunea: „Ce, s-a întunecat?“ Sau: „Hai să mai facem un ceai!“

Odată mi-a arătat trei scrisori de la Cioran, pe care, de asemenea, mă rugase să i le citesc. Într-una Cioran îi mulțumea pentru un desen autoportret al lui Mircea, pe care Margrita i-l trimisese. Celelalte două — la 22 de ani distanță între ele — erau, într-un fel, legate de *Dimensiunea românească a existenței*, de altfel dedicată lui Cioran. Descopeream în ele încă o dată — dacă mai era nevoie — pe de o parte, pesimismul lui Cioran, pe de alta, optimismul lui Mircea, adică tocmai modurile opuse de a privi destinul spiritului românesc (poate și al istoricității românești?) — Cioran cu acel „n-a fost să fie“, la Mircea cu „tot-

deauna". Citindu-le însă mi-am dat seama că *Dimensiunea românească a existenței* a fost o replică în dialogul Cioran–Vulcănescu–Cioran, intercalată între scrisori — adevărată luare de poziție — față de filozofia celui din urmă. Și dacă așa era, îi spuneam Margritei, *Dimensiunea românească a existenței* vine în replică la *Pe culmile disperării* și la „n-a fost să fie". Însă, dacă privim *Dimensiunea*... în contextul unui asemenea dialog, este evident că lucrarea depășește valoarea unui eseu și capătă o nouă dimensiune, și anume una de *confruntare*, devenind parte dintr-o dramatică bătălie filozofică cu privire la spiritul românesc.

Ideea asta a cucerit-o pe Margrita. Cum îmi mai dăduse și alte lucrări de ale lui Mircea să le copiez, mi le-a dat și pe acestea două, pentru eventualitatea susținerii unei asemenea idei cîndva.

Plecînd de aici însă, mi-am dat seama că Mircea a mai creat unele din cele mai frumoase demonstrații ale lui tocmai în dialog. Faptul îmi era explicabil, căci prin firea lui, la orice idee a unui partener, Mircea venea în întîmpinare cu elemente noi, îmbogățitoare.

Că Vulcănescu și Noica sînt prietenii unui dialog, nu mai stă sub dubiu după cele ce v-am arătat mai la început, cu observația doar că dialogul lor s-a răsturnat, Noica preluînd replica *Dimensiunii*... dedicate lui Cioran pentru a duce mai departe bătălia filozofică, de pe aceeași poziție cu Mircea, prin *Rostirea românească, Sentimentul românesc al ființei* etc. Și tot Noica precizează undeva că Mircea „era un spirit reactiv", ajutîndu-mă să-l înțeleg mai bine în postura lui de creator prin dialog. Și atunci spun: oare nu tot dialog se poate numi apărarea pe care Mircea Vulcănescu o face volumului *Nu*, al lui Eugen Ionescu, impunînd juriului

publicarea și premierea lui? Faptul se poate demonstra prin întregul sistem de argumentație declanșat de Mircea, ceea ce voi face mai departe. Dar dialogul Al. Dragomir–M. Vulcănescu? Nu se vădește a fi, structural, Dragomir-propunere, Vulcănescu-replică?

Pentru frumusețea acestor două intervenții ale lui Mircea, mă voi opri cîteva clipe la ele, cu remarca implicării în regula jocului. În replica la Dragomir, Mircea dă *un model de raționament prin epuizarea subiectului*, în timp ce în pledoaria pentru Eugen Ionescu, schimbînd chiar Mircea regula jocului dă *un model de raționament prin focalizare*.

Să luăm întîmplările la rînd.

În eseul său, Al. Dragomir se miră că oglinda, „subiect de metafizică sexuală narcisistă" a devenit „o mobilă" pe lîngă care trecem fără a-i înțelege valoarea, și arată că, în esență, oglinda este locul în care omul se întîlnește cu sine, cu acel *eu* pe care îl poate privi critic, care-i poate fi apropiat, dar și străin, care-l poate contrazice sau, eventual, care *i se poate adăuga* (frumos spus, zic eu, acest „care i se poate adăuga"). Pe scurt, este tema sa.

Mircea ridică ideea lui Dragomir la nivelul unei dezbateri din care poate ieși un adevărat eseu exhaustiv de filozofie umanistă. Aveți schema răspunsului lui Mircea. Voi încerca numai o rezumare.

După Mircea, abordarea subiectului ar trebui făcută prin trei capitole, și anume:

1) *Oglindirea* — obiect fără substanță — implicînd oglindirea subiectului în oglinda plană, cu problemele pe care această oglindire le ridică: asemănarea în formă și culoare, pierderea privilegiului dreptei și stîngii,

dispariția mirosului, gustului; robia lucrurilor din oglindă și, în același timp, lipsa lor de putere; asemănarea ireală, iluzia intuită, virtualitatea falsă a fizicienilor și a metafizicienilor; plinul posibilului.

După care ar urma să se discute problemele ce se nasc din oglindire: locul fără loc de dincolo de oglindă, vederea piezișă, intrarea în oglindă, tăria care te desparte de lucrurile din oglindă, dubla oglindire: jocul oglinzilor și cea de-a doua iluzie: calea fără sfîrșit, spargerea unității lucrului oglindit. Apoi, probleme deschise de oglinzile concave și convexe: realitatea strîmbă, deosebirile față de imaginea din oglinda plană, modificarea apropierii și depărtării, mărirea și micșorarea; ideea de lentilă, eficiența oglinzilor concave: adunarea razelor — focul lui Arhimede; împrăștierea razelor: globul din grădină. Funcțiile deformante, forma esențială și variantele ei: exigența reală, iluziile și reflecția existenței.

2) *Uitarea în oglindă.* Mircea socotește că acest aspect e bine tratat de Al. Dragomir. Propune, totuși, o mai severă disciplinare a materialului și sugerează următoarele etape: surprinderea în oglindă cu aflarea asemănării, îndoiala, pierderea de sine, uitarea de sine în oglindă, reflecția cu întoarcere asupra sieși în oglindă — narcisismul: căutarea sinelui în oglindă, nedeslipirea de oglindă, obsesia sinelui; atracția oglinzii, neaflarea, cu decepția metafizică. Propune o comparare a oglindirii cu rugăciunea (ceea ce mi se pare de o amețitoare bogăție în consecințe metafizice). Discutarea sentimentului substanțialității celuilalt — de dincolo, și, în replică, a celui de dincoace. Apoi analizarea „oglindirii“ și a „uitării în oglindă“ corespunzînd la două tipuri de metafizică idealistă, și anume:

subiectivă — Platon–Augustin — și obiectivă — Aristotel–Toma. Căutarea unui răspuns la întrebarea: ce aduce sinelui oglindirea: două moduri de a privi conștiința — conștiința facere și conștiința oglindită? Uitarea în oglindă ca prototip al conștiinței? Apoi, analizarea efectelor „oglinda și eul“: dislocarea unității existenței eului prin jocul oglinzilor, prin dislocarea unității de conformație și de identitate a eului în fața oglinzii deformate: des-identificarea și împrumutul altor euri — ca în trucurile de la Moși.

3) *Consecințe culturale ale oglinzii.* Privire asupra civilizațiilor cu și fără oglindă. Protestantismul: fără oglindă. Portret-oglindă, cu ideea fixării în temporalitate a eului față cu lunecarea chipului în oglindă — consecință: portretul. Consistența eului în portret, față cu eul din oglindă și față cu eul din afara oglinzii; necesitatea siguranței subiectului: portretul ca substanță proprie a chipului pe care nu-l avea în oglindă — de unde, apoi — substanța ideală a obiectului artistic. Caracterul „fanic“ — în sens blagian — al personalității, în civilizația cu oglindă. „Insul“ și „Fața“ lui în civilizația orientală.

În sfîrșit, oglinda și structura spirituală: gloria construită pe tipul oglinzii. Momente spirituale evocate în diferite culturi, legate de oglindă. Oglinda fermecată, oglinda din care se scot lucruri, basmul cu Smeul și Smeoaica, oglinda în care vezi pe altul: ursitul, dușmanul, moartea; duhul care nu se vede dar se află acolo; oglindirea fără umbră; Dracula, oglinda prin care lunecă moartea; Cocteau: Orphée; efectul malefic al spargerii oglinzii; virtutea vrăjitorească a cioburilor de oglindă; privitul în oglindă la călugări și interdicția,

la unele cinuri; vederea lumii „ca prin oglindă", opusă vederii „față către față" la Sfîntul Pavel ș.a.m.d.

Nu știu ce a devenit eseul lui Al. Dragomir după toate aceste notații. Poate amîndouă piesele s-au alăturat într-un singur dosar, semn al unei prietenii pe care o pot bănui fără s-o cunosc.

Oricum, atît textul lui Al. Dragomir, cît și schema lui Mircea Vulcănescu, *Despre uitatul în oglindă* și *Prodrom pentru o metafizică a oglinzii — ca răspuns la eseul lui Al. Dragomir* le-am copiat și dat lui Noica pentru *O amintire despre Mircea Vulcănescu*, publicată în Almanahul literar din 1984. S-a putut vedea, deci, aici, ce înseamnă la Mircea epuizarea unui subiect.

O demonstrație la fel de frumoasă, avînd de astă dată ca model raționamentul — să-i zicem — prin focalizare, l-a făcut Mircea în articolul său: „Pentru Eugen Ionescu" publicat în revista *Familia* din februarie 1933.

La acea vreme articolul a făcut senzație. Mircea lua poziție în apărarea manuscrisului *Nu* prezentat de Eugen Ionescu Comisiei Fundațiilor Regale de premiere a debutanților. Copil teribil încă de pe atunci, Ionescu crea în manuscrisul său o situație paradoxală. El afirma că valoarea, în public și în critică, a lui T. Arghezi, I. Barbu și Camil Petrescu este rezultatul unor criterii de judecată arbitrare, sentimentale, circumstanțiale, și că o critică de valoare obiectivă nu este cu putință.

În acest fel Ionescu nemulțumea deopotrivă și scriitorii a căror valoare aparent o contesta, și critica, pe

care o acuza că ridică valori pe criterii subiective. Or, manuscrisul stătea a fi judecat tocmai de un juriu compus din scriitori și critici!

După cum era de așteptat, membrii juriului se aflau pe punctul de a respinge manuscrisul, invocînd lipsă de unitate, lipsă de stil, încărcătură cu efecte ieftine, greșeli gramaticale, paradoxuri teribiliste. Șerban Cioculescu și Pompiliu Constantinescu se justifică în presă contra lui Ionescu, Tudor Vianu își dă demisia din juriu. Rar s-a prezentat la noi o asemenea situație în fața unui juriu pus să judece manuscrisul unui debutant!

Mircea, convins de valoarea intrinsecă a manuscrisului, în ciuda observațiilor ridicate de juriu, se hotărăște să rupă cercul în care fusese prins Eugen Ionescu. Și s-a apucat să-l rupă făcînd o analiză de zece pagini, la fel de spectaculoasă ca și schema de răspuns către Al. Dragomir, dar, cum am spus, folosind regula de joc a altui sistem de judecată — nu prin difuziunea temei în continuă subdivizare a ideilor, ci prin concentrare, prin focalizarea argumentelor.

Într-adevăr, după ce analizează cele trei ipostaze în care își plimbă Eugen Ionescu discuția asupra judecății de valoare a criticii, lucru pe care Mircea îl face ca într-o joacă veselă, generoasă și nu lipsită de humor, brusc își concentrează focul, ca oglinda lui Arhimede, asupra poziției paradoxale în care se pune juriul, fie că respinge manuscrisul, fie că îl premiază! După această derutantă observație, afirmă că manuscrisul trebuie, totuși, premiat. Mircea recunoaște că manuscrisul e plin de capcane și de „pietre de poticnire." Dar, cel mai important rămîne faptul că manuscrisul tăgăduiește obiectivitatea criticii, ceea ce pune

juriul într-o situație nu doar paradoxală dar și amuzantă. Căci:

a) sau E. Ionescu are dreptate în *Nu*, și nu există critică în stare să emită o judecată de valoare obiectivă, dar atunci prezentarea manuscrisului e un act lipsit de sens și, ca atare, nu poate fi premiat;

b) sau există o judecată critică serioasă, capabilă de aprecieri obiective, absolute, și atunci prezentarea manuscrisului are sens, dar nu poate fi premiat fiindcă o tăgăduiește!

E. Ionescu, punînd juriul în situația de a răspunde la dilemă, impune recunoașterea tezelor sale — nu prea măgulitoare pentru judecători! Dar, pe de altă parte, respingînd manuscrisul pe un atare criteriu, juriul ar confirma exactitatea tezelor lui Ionescu despre scrupulele sentimentale ale criticii în judecata operei de artă.

Și Mircea conchide: „Ionescu s-a aranjat să aibă, în oricare din alternative, dreptate!“

Ce-i de făcut pentru ca juriul să iasă din impasul în spatele căruia Ionescu zîmbește mefistofelic? Printr-o demonstrație de-o rară suculență și plină de haz, Mircea Vulcănescu arăta că juriul trebuie să facă abstracție de dilema pe care Ionescu i-a impus-o și să judece manuscrisul independent de orice considerație trasă din această dilemă-capcană. Căci, în fapt, Eugen Ionescu *nu* neagă valoarea autorilor ridicați la o mare cotă, ci acuză subiectivitatea cu care se procedează la ridicarea unei cote de valoare. Îi absolvă, deci, pe autori de aparenta acuzație de nonvaloare. Apoi, Eugen Ionescu *nu* neagă necesitatea actului critic, ci se referă la neputința pe care o constată la cri-

tici de a rosti o judecată de valoare absolută, nelegată de presiunea circumstanțelor.

După care, repudiind observația că Ionescu ar fi, pur și simplu, un copil teribil care, prin jocul inteligenței, devine negativist gratuit, începe să descompună paradoxurile judecăților lui Ionescu, pentru a ni-l proiecta într-o ipoteză de viitor, către ceea ce, cu trecerea anilor, se va dovedi efectiv a fi Eugen Ionescu, cel cunoscut azi!

Manuscrisul *Nu* a fost premiat. Premiul se datorește argumentației lui Mircea, care a deschis juriului o poartă de scăpare, prin care, dacă n-ar fi trecut, ar fi fost prins în capcana unui scandal literar de răsunet!

Dar, ceea ce mi se pare tulburător în articolul lui Mircea — pe lîngă frumusețea modului de a judeca lucrurile pe toate fețele — este faptul că, *citit azi*, după 50 de ani, și după ce Eugen Ionescu s-a dovedit a fi așa cum l-a intuit Mircea de la prima lui carte, ai senzația că articolul n-a fost scris la începutul carierei literare a lui Ionescu, ci, de exemplu, cu prilejul primirii lui la Academia Franceză, într-atît de bine a fost intuită personalitatea lui derutantă de la primii pași. E ca și cum un pictor, avînd dinaintea lui un copil, îi pictează portretul pe care ar urma să-l aibă la 70 de ani, fără a greși nici o trăsătură.

7

Să ne odihnim în poezie

M-aş opri puţin la poezia lui Mircea, ca joc de măiestrie şi sensibilitate. Este un domeniu intim, cu foarte puţine ieşiri în afara casei. Căci, din cîte ştiu, Mircea nu a scris versuri şi nu a tradus versuri ca să fie publicate, ci numai pentru bucuria lui, a Margritei, a voastră. Cred că pentru dînsul poezia era un joc de frumuseţe şi de învingere a piedicilor limbii, dar uneori şi un alean. Cîteva dintre poeziile lui au fost duse pînă la ultima şlefuire — dacă ceva putea avea pentru el ultimă formă! Printre acestea aş înscrie: *Trei*, *Alean*, *Atol*, *Asemănare*, *Cîntecul lui Lynceus* şi poate traducerile din Villon şi Rilke. Altele au rămas în ciorne, multe nici măcar bătute la maşină. Dar şi cele şlefuite, cît şi cele în ciornă merită să fie recitite fiindcă ne îngăduie să înţelegem mai bine modul în care Mircea îmbina inteligenţa cu sensibilitatea, logica cu poezia.

Poezia *Trei*, are o lunecare ciudată între glumă şi alean. Ea ne duce pe nesimţite într-o lume care-mi aminteşte pe cea din *Craii de Curtea-Veche*, figuri pierdute în noapte, însoţite de versuri plimbate pe muche de vrăjitorie. Să ne bucurăm de cîteva crîmpeie din ea:

Nu-l slăbi, că nu-i Prierul.
Pe furtuni cunoşti năierul.

Toarnă jar
Pe armăsar,
Pînă nu scapără cerul
Din amnar
Peste chenar
Şi nu îşi aprinde gerul
Fierul
Felinar.

Crezi c-o fi plecat de-acasă
Jupaniţa?
Ce zici? Vine?
Ori se sfarmă drumu-n mine?

Mamă, mamă,
Pune blana pe Bălană,
Urcă-n cîrcă pe Sultană,
În rădvan cu o vădană,
Şi-n răsvad,
Pe după vad,
Apoi pană
Prin poiană,
Ca s'ajungă pe uscat,
La conacu'depărtat

Că-n răscrucea cenuşie
Unii spun că morţii 'nvie,
Şi fac noaptea cărdăşie,
Cu drumeţii ce-ntîrzie.
De-o veni, ce-o să fie
Urîtu n-o să ne-mbie...

....

Alean și *Atol* se înscriu în registre triste. Poeziile sînt calme, cu stăpînire sobră a mijloacelor de lucru. Nu e greu să-l ghicim pe Mircea din anii războiului.

Tot în timpul războiului a scris și *Balada pentru Rommel* — poem din păcate pierdut. Socotesc această pierdere foarte dureroasă. Din cele două versuri care ne-au rămas datorită memoriei voastre, ne putem da seama de vigoarea poetică excepțională de care dă aici dovadă Mircea, folosind — căci, Sandra mi-a spus că așa mergea întreaga baladă — deci, pe zeci de versuri, cea mai dură onomatopee pentru a reda bătăliile, mersul tancurilor, scîrțîitul șenilelor, pîrîitul mitralierelor, gemetele răniților, exploziile bombelor, picajul avioanelor, toate aceste zgomote introducîndu-ne în infernul războiului. Iată cele două versuri salvate:

Zburdă-n burbiu de bube îmbrobodit Dante,
Dînd în fandango dangul ca-n Amsterdam pe dam...

Nu cunosc o poezie cu sunete atît de dure și sugestive pentru cuprinderea noastră în miezul unui bombardament! E păcat că s-a pierdut textul întreg.

Grupul *Litanii pentru trei stări* ne scoate în evidență un Mircea de anvergura unui poet simbolist european, dar, în plus, al unui creator de sistem filozofic. Cele trei poeme cuprinse în grup nu au fost șlefuite. E limpede că Mircea a pus pe hîrtie tumultul gîndurilor care-l asaltau, pentru ca viziunea să prindă rapid o consistență unitară, urmînd ca mai tîrziu să șlefuiască fiecare poem în parte. Acest mai tîrziu însă nu a mai venit. Văd în *Litanii*... permanentul pariu cu sine pe care Mircea îl făcea la fiecare cotitură de gînd,

o integrare a spiritului în ludic spre a fi gata în orice clipă să cîștige partida în fiecare bătălie zilnică pentru Țara sa. Și pot compara jocul de a construi *Litaniile*... cu exercițiile din Bach, alt joc pe care îl făcea la pian înainte de a pleca la Minister sau de a participa la un Consiliu al guvernului.

Litaniile ne dezvăluie schema unei construcții de mare îndrăzneală, ceva ca arhitectura unei catedrale în trei nave.

Litanii pentru trei stări cuprinde: „Litanii pentru apă", în 134 de versuri (după varianta cea mai amplă pe care am găsit-o), „Litanii pentru gheață", în 73 de versuri, și „Litanii pentru aburi", în 75 de versuri. Originalitatea tripticului nu stă numai în faptul de a privi materia din trei unghiuri și în trei stări posibile, ci, mai mult încă, în faptul că, pe această schemă triunghiulară, fiecare poem se structurează cu o față de sine stătătoare, ca un obiect poetic singular, ce urmează a fi pătruns și disociat pînă în cele mai amănunțite componente. Întreg acest proces de disociere se face într-o sumă impresionantă de metafore care curg asemenea unei incantații, înjghebînd asocieri, ipostaze și funcții ale fiecărei stări cîntate. Astfel, apa este comparată, metaforizată și așezată în 125 de ipostaze; gheața în 70, aburii în 75. Metafora și asocierea transfigurată devin veșmintele unor viziuni mai adînci decît privirea aruncată materiei în sine, dezvăluind relația, viziunea, sensul — și material, dar și spiritual — pe care îl dă omul materiei — ca în mit! În fapt, cele 282 de versuri ne înfățișează materia — una și aceeași sub întreita ei formă: apă, gheață, abur — în 270 ipostaze! Bogăția de metafore și asocieri este amețitoare. Îl simți din nou pe Mircea luîndu-se la trîntă cu rezistența

materialului poetic pentru a-l stoarce pînă la epuizare, storcînd din fruct toate zemurile, toate aromele, pentru a merge apoi mai departe, să sfărîme sîmburele ca să scoată din el și ultima picătură de ulei parfumat. Arta poetică și cunoașterea științifică se împletesc în fiecare vers cu sensul dat de om — mai bine-zis, cu înțelesul dat de român — celor mai neașteptate înfățișări și înțelesuri pe care materia le capătă în toate stările prin care trece, dar și pe diversele ei planuri de înțelegere, de la cele banale și de schimb zilnic, la cele telurice, pentru a urca pînă la sensuri transcendentale, mîntuitoare spiritului. De la apa ce-o bea „omul și cîinele", și pînă la cea care „te mîntuie prin botez", de la „podul de gheață" peste care „treci cu carul" și pînă la „gheața care mușcă din tine ca fiara", de la aburii ce se ridică „din noroi curați", dimineața și pînă la „veșmîntul de ceață al vrăjitoarelor", cu fiecare vers Mircea te leagă și dezleagă, plimbîndu-te printr-o mereu înnoită poveste.

Mă împinge gîndul să văd în cele trei poeme din *Litanii pentru trei stări*, pe care le-am asemuit cu schema construcției unei catedrale în trei nave, schema unui concept filozofic mai vast, gîndit în triptic, Treimea în Unu, cu cele trei tîlcuri fundamentale pe care le poate avea materia așa cum în Evul Mediu unele scrieri aveau și ele trei trepte de descifrare. Ar fi să-l regăsesc pe Mircea într-o construcție de filozofie triptică, pusă aici sub incantația versului, în vreme ce aiurea se afla sub demonstrația dialectică a unei expuneri la catedră.

Socotesc că *Litaniile*... trebuie alăturate grupului de idei pe care îl formează gîndirea sa din *Dimensiunea românească a existenței*, *Prodrom pentru o metafizică a oglinzii*, *O metafizică a bucuriei* și alte cîteva

piese, căci prin ele Mircea ni se dezvăluie a fi pe cale de a construi un sistem de gîndire specific românesc (cum a fost Blaga în *Spațiul mioritic*), plasîndu-se ca un fel de ax de echilibru între vederea fizică și cea metafizică a existenței, între lege și înțelepciune, între Platon și Aristotel, între Sfîntul Augustin și Sfîntul Toma, între cercetarea pe orizontală a fenomenului sociologic românesc și ceea ce tinde omul să echilibreze pe verticală — cum îmi scria Noica într-o scrisoare.

Poemul *Rochiile*! O nouă trîntă, înrudită cu cea a *Litaniilor*..., prin asemănarea mijloacelor folosite, nu prin filozofie. Poemul e construit în 161 de versuri. Aici, strofe cu versuri de 10–12 silabe, alternate cu strofe de 5–6 silabe. Alternanța strofelor dă senzația a două voci care, dialogînd, deplasează cu fiecare strofă tonul. La prima impresie, alternanța se produce între tonul grav și cel de glumă, ca și cum omul, mărturisindu-și admirația pentru rochia femeii, se retrage în glumă, ca să nu fie prins în mreje. În fapt, însă, alternanța ridică treptat tensiunea dramatică a poemului ajungîndu-se în final ca rochiile — în sicriu — să nu mai însemne nimic altceva decît praf. Varietatea nesfîrșită a rochiilor descrise vers după vers — 91 de rochii deosebite! — captează într-atît atenția cititorului încît acesta, exact ca în viață, abia în ultima clipă descoperă că totul a trecut! Se înșiră ca prin ani toate rochiile pe care poetul și le poate imagina, prin care trece femeia, de la copilă și pînă la moarte. E un poem de mare măiestrie. Socotesc acest poem dus foarte departe pe linia finisării, cu toate că e limpede că exigența lui Mircea față de cuvîntul scris l-ar fi făcut să-l mai țină în sertar. Dacă s-ar publica din mîinile voastre,

cred, deci, că ar trebui să se menționeze că Mircea nu-i dăduse, cum se zice, „bunul de tipar" — cum cred că o făcuse numai cu trei din traducerile lui.

Nu e locul în această scrisoare de amintiri și gînduri pentru Mircea să transcriu texte rămase de la el și pe care le aveți în dosarele voastre. Dar parcă am impresia că altfel îl avem aproape în această evocare, dacă totuși, sărind de ici, de colo, îi și transcriem cîteva versuri. Ca acest șir de metafore, de exemplu:

Rochii furtunoase ca valurile,
Rochii legănate ca malurile,
Rochii înaripate ca vînturile,
Rochii ce n-ating pămînturile,
Rochii care flutură ca steagurile,
Rochii care mătură pragurile.

urmat de alternanța:

Cu lujer de crin
Vă scoate din scrin,
Scutură de pe voi praful de stele
Și vă colindă
Prin oglindă,
Ca printr-o răspîntie de iele.

Ori, iarăși:

Rochii unduitoare ca grîul,
Rochii șerpuitoare ca rîul,
Rochii rătăcitoare ca drumul,
Rochii risipitoare ca fumul,
Rochii amețitoare ca marea,
Rochii amăgitoare ca zarea.
Rochii ce-asmut depărtarea...

Fiecare mint,
Leagă-n Labirinth
O fată și-o fiară,
De-un prinț ce-o să piară

Ori acest trist final:

Rochie împodobită de moarte,
Prin ce somn trupul te poarte?
Și ce întruchipare de zînă
Te poate preface-n țărînă
Cînd viață, căldură, culoare
Se pierd în mirosul de floare,
Și-n valuri răsari străvezie,
Strigoiu îndrăgit de-o stafie.

Pierdută-n extaz,
În giulgiu de-atlaz,
Ce n-ai dat răgaz
Nunții cărui mîndru duce de Orgaz?

Și de vei voi mai tîrziu,
Să-nvie din nou ce-a fost viu,
Sub raza de fir, argintie,
În racla rămasă pustie,
Afla-vei doar nasturi, paftale și cozi
Și n-o să știi să le-nnozi!

Să ne reamintim și de traducerile făcute de Mircea. Nu a tradus mult, dar a lucrat întotdeauna cu plăcere, revenind de multe ori asupra tălmăcirilor în forma românească a versului adus de aiurea și știu că stăruința chiar de a nu da drumu versului pînă nu-i găsea o formă mulțumitoare îi făcea plăcere. Din traducerile

după François Villon am impresia că nu s-a mai păstrat întreagă decît *Balada răstălmăcirilor*, cu acel:

Sunt sigur doar de ce-i nehotărît
Şi tulburat numai de limpezime,
Nu mă-ndoiesc decît de ce ştiu bine
Şi tot ce ştiu, ştiu doar din nimerit.

Îl admira pe Villon pentru întorsăturile lui dibace, pentru jocul uşor cu care lua în piept vicisitudinile. L-am auzit recitînd scurte fragmente din cîte o baladă, cărora le căuta imediat echivalenţa românească. Ţi-l da pe Villon cum dă înţeleptul proverbul. Cel mai cunoscut echivalent românesc din Villon rămîne, tradus de Mircea: „Dar unde-i neaua de mai an?" din *Balada Doamnelor de altădată* — baladă care, mi se pare, nu s-a mai găsit între hîrtiile lui. Cred că ar trebui să se facă mai mult efort ca să aflăm în ce revistă din 1946 a publicat Barbu Brezianu analiza acestui vers pe care îl socotea — şi pe bună dreptate — ca cea mai desăvîrşită traducere a unui vers dintr-o limbă străină în limba noastră. Într-adevăr, Mircea ni-l dă pe Villon de parcă ar fi al nostru. Menţionarea admirativă a lui Brezianu nu poate lipsi din mărturiile privitoare la Mircea, fiindcă vine să confirme, cu altă şi mai temeinică autoritate decît a mea, forţa poetică atît de cuprinzătoare şi inventivă a tatălui vostru.

La *Cartea a treia despre sărăcie şi despre moarte* a lui Rainer Maria Rilke a lucrat multă vreme. Pe cînd îi fişam biblioteca ştiu că i-am bătut la maşină din versurile lui Rilke. Cred că nu a tradus poemul şnur, ci pe fragmente. Îmi amintesc, de asemenea, că prin 1942, mergînd cu Voica să-i facem o vizită la Ministerul de

Finanţe, ne-a citit cîteva fragmente din traducerea acestui poem. Mircea preţuia poemul lui Rilke în mod cu totul deosebit, şi-l aşeza în zona operelor esenţiale care s-au scris despre durere. Îl aşeza lîngă Dante, lîngă *Il Cantico del Sole* a lui Francesco d'Assisi. *Cartea a treia despre sărăcie şi moarte* a fost pentru el o fereastră deschisă către drama omului. Este destul să citim poemul — are 554 de versuri — în întregime tradus de dînsul în timpul războiului, pentru ca să ni-l închipuim pe Mircea aplecat asupra fiecărui vers ca asupra fiecărei dureri pe care o lua şi o purta cu sine ca pe o obsesie, cîntărindu-i spusa, căutîndu-i tălmăcirea — ca să ne dăm seama cîtă vreme, cu ce preţ şi cu ce povară a dus cartea despre sărăcie şi moarte în gîndul său. Cînd a fost arestat poemul era definitiv încheiat. Această lungă durată de migală la traducere ne îngăduie să înţelegem cît de adînc îşi asuma în suflet drama sărăciei şi a morţii care se petrecea în jurul lui, cu puţin înainte de război, şi apoi în timpul războiului cu atît mai mult. El ştia că, prin harurile ce-i fuseseră date de soartă, era un privilegiat, dar ştia că privilegiul inteligenţei, talentului, forţei de muncă îl obliga să meargă la un sacrificiu mai greu decît al omului sărac. Există cîteva versuri care se află scrise de mai multe ori de mîna lui, pe acele cartonaşe, în chip de fişe, pe care îi plăcea lui să lucreze; nu ştiu în ce măsură făceau parte din variante pe cale de aflare a unei forme definitive, dar un vers îi revine sub creion de un număr mare de ori — o puteţi constata — parcă nu doar ca un vers al lui Rilke, dar şi ca o teribilă rugăciune a sa:

Dă fiecăruia, Doamne, moartea lui.

Cunoscînd tot ce a urmat, am senzaţia că prin acest vers scris şi rescris, de multe ori singur pe cîte un carton,

Mircea — care ceruse să fie trimis pe front, ceea ce nu i se îngăduise — se ruga să i se dea moartea *lui*, poate prevăzînd chiar moartea lui aparte, moartea mielului furat din stînă și înjunghiat pentru ospățul barbarilor.

La proces a citit o altă traducere, făcută în tinerețe, pe care o purta întotdeauna asupra sa, ca o profesiune de credință. E vorba de poezia *Rugă Fecioarei* a lui Charles Péguy, poet francez profund credincios, mort la Marna, în primul război mondial Mircea își asuma drama poemului lui Péguy, drama omului căruia nu-i este dat să aleagă, ca în fața lui Dumnezeu, între bine și rău, ci, în ordinea lucrurilor lumești, între două rele din care unul poate aduce căința, iar celălalt numai păreri de rău.

Cînd trebui să facem popasul la răscruce,
S-alegem de căință, părerile de rău,
Cînd trebui ca viața să-și afle cursul său,
La cheia îndoită a bolților în cruce,

Tu singură, Stăpînă pe-al tainelor destin,
Știai că pe o cărare ne-așteaptă impasul,
Și cunoșteai pe aceea ce ne-au ales-o pasul,
Cum se alege cedrul și lemnul unui scrin.

Și nu din vrednicie, căci nu avem putere,
Și nici din datorie, pentru că n-o iubim,
Dar așa cum dulgherii compasul în mînă țin,
Din setea de-a ne pune la mijloc, la durere,

Pentru ca jalea lumii să o primim în piept,
Și din nevoia cruntă de a nu te ști ferit,
De-a trage unde-i greul, chiar dacă e cumplit,
Și de-a primi și răul întreg, precum e drept.

8

Eu cred în Adevăr

Eram în casa voastră, într-o după masă cînd se aflau mai multe persoane la ceai. La un moment s-a vorbit despre ateism. Margrita a spus: „Să fii ateu e de prost gust!“ iar Mircea, care era de față, a completat: „Dacă ești filozof, nu ești ateu, ci discuți ateismul: dacă nu ești filozof, poți fi ateu, dar atunci nu știi ce înseamnă ateismul!“

Am notat aceste cuvinte într-un caiet pe care îl țineam, luîndu-mă după *Jurnalul filozofic* pe care mi-l dăruise Noica.

Dar observația lui Mircea, are o adîncime asupra căreia încerc să mă opresc. Mircea era, se știe, profund credincios. Pentru dînsul religia cea dreaptă — cum o spune și cuvîntul — era religia ortodoxă. Dar la aceasta se adăuga o nuanță în plus: religia ortodoxă română. Pentru el, între noțiunea de religie, ortodoxism și românism era o corelație indestructibilă. Poporul român nu putea fi citit în afara acestei strînse corelații. Poporul român nu ar fi putut dăinui, cu obiceiurile, limba, spiritul și hotarele sale firești fără casa bisericii ortodoxe române, cu ceea ce cuprinde ea, de la miturile ancestrale, precreștine la Cristos, Apostoli, Sfinții martiri și Înțelepții Bisericii. Dar Mircea avea o știință

vastă nu numai asupra credinței ortodoxe, ci și asupra istoriei, doctrinei și dogmelor creștinismului în general, asupra schismelor, ereziilor, reformelor pe care le suferise de-a lungul celor aproape două mii de ani de răspîndire.

Prin capacitatea sa sofianică Mircea Vulcănescu realiza o desăvîrșită armonie între credința în ordinea ideală și raționamentele sale asupra ordinii (sau dezordinii) vieții. „Fără religie și istoricitatea lui Iisus lumea e un imens pustiu de sare și cenușe" a spus el într-o conferință. Avînd în religie axul categoric, Mircea trăia viața de fiecare zi ca pe o petrecere a omului prin zile, cu reflectarea lui în cer. Chiar istoria care-l angrena, chiar drama care încerca să-l doboare nu-l puteau scoate din fire. El nu se legitima față de un eveniment ci, împreună cu evenimentul antrenant, față de o ordine superioară, conceptuală, bine stabilită. Din lucrările publicate — și este cazul să amintim din nou *Dimensiunea românească a existenței*, dar și *Aspirația la creștinism și înțelesul ei actual, Infailibilitatea bisericii și failibilitatea sinodală, Logos și Eros, Creștinul în lumea modernă*, precum și conferințele ținute la Institutul Teologic ori la Institutul Augustinian, sau modul cum s-a apărat la proces — este limpede că el n-a confundat credința în Dumnezeu cu spiritul de analiză științifică a unor obiecte, că întregul lui sistem de trăire intelectuală îmbina aceste două fețe ale modului de existență a omului. El nu uita lecția profesorului său, Nae Ionescu, pe care o urma: „Generația noastră filozofică — spusese profesorul — are de rezolvat problema treptelor de cunoaștere... Există în ordinea cunoașterii un plan științific, un plan filo-

zofic, un plan religios de realitate... fiecare de sine stătător, cu metode proprii". Așa se face că pentru Mircea, Adevărul era puțin altceva decît se putea demonstra prin știință, dar de știință ai nevoie în viața de toate zilele. Socotea că rezultatele științelor trebuiau să fie exacte ca să se poată lucra cu ele în ordine, dar ele erau trecătoare ca toate lucrurile exacte, spre deosebire de Adevăr care, în sine, rămîne imuabil și etern. Rezultatul exact trebuie să-l cunoaștem, Adevărul să-l recunoaștem. Mircea nu ar fi spus despre 2, ca rezultat al lui 1 + 1, că este adevărat, ci numai exact. Iar acest fapt ne permite să-l înțelegem concomitent și ca om religios, pe de o parte, dar și ca om al științelor exacte, pe de altă parte, fără ca prin această opoziție aparentă să existe dihotomie. Rațiunea și credința vin, amîndouă, de la Dumnezeu și între ele nu poate exista conflict decît prin abuzul rațiunii. Pentru Mircea, Adevărul da sens tuturor lucrurilor, deci și rațiunii, deci și științelor exacte, și nu invers. Știința se schimbă mereu, Adevărul niciodată; știința este prin definiție provizorie, Adevărul etern. Noica avea o vorbă glumă-neglumă: „Sînt cu Platon, nu cu Aristotel!" (de al cărui spirit „materialist" știa să se folosească în demonstrații!), în timp ce eu aș zice că Mircea era de partea lui Platon (Socrate) prin firea sa senin-dialectică, și de partea lui Aristotel „părintele științelor moderne" — cum se spune — în modul de a pune și rezolva chestiunile concrete care i se iveau în cale: sociale, economice, istorice, filozofice etc.

De această structură bivalentă — creștin ortodoxă românească, și de analist științific al fenomenelor lumești — țin toate aprofundările pe care le face în lucrările

citate și, poate mai frapant în acele locuri unde dă seamă de anumite cuvinte românești cu înțelesuri acoperitoare în filozofia poporului român — așa cum a fost demonstrat mai tîrziu de Constantin Noica.

Mă opresc puțin la ADEVĂR, această taină care uneori te pătrunde și care nu se lasă pătrunsă. Mărturisesc că eu nu știu ce înseamnă ADEVĂRUL, nu-i ghicesc înțelesul. Cunosc vorba de răscruce: *Eu sînt Calea, Adevărul și Viața* (Ioan 14, 6). Nu neg, nu argumentez potrivnic ci spun numai că nu pricep. Firește că nu vorbesc de „adevărat“ și „neadevărat“, lucruri prea limpezi, ci de Adevărul acela învăluit în aura prin care privirea mea nu poate să pătrundă. Simt cuvîntul departe și supraconcentrat, ascunzîndu-se în spatele gîndurilor obișnuite. Este oare vorba de credință și necredință?, de siguranță și îndoială? Nu știu. Știu însă ca sînt pe lume mistici, filozofi, artiști, uneori savanți și oameni de înaltă calificare în științele pozitive care au o imagine clară asupra Adevărului, care *cred* în Adevăr, care-l stăpînesc sau sînt stăpîniți de el într-un mod parcă duhovnicesc. Mircea este un asemenea om. El o afirmă cu tărie într-un moment hotărîtor al destinului său, la procesul care avea să-l condamne — de fapt — nu la opt ani detenție politică, ci la moarte. În acel ceas de cumpănă el spune completului de judecată: „Eu cred în Adevăr și știu că nu este putere în lume mai mare ca Adevărul!“ Pentru el, deci, Adevărul venea de sus, era Har!

Ne aflăm în fața unui mod de înțelegere a existenței omului descins din Dumnezeu, cum întîlnim la isihaști. Și-mi rămîne exemplu miraculos faptul că

el, om de activitate publică și nu sihastru, a împăcat rînduiala lumii cu rînduiala de „dincolo“ fără să abdice de la nici una din aceste meniri, că a trăit în realitatea acestor două lumi — de aici și de dincolo —, la care sîntem destinați: a firii și a suprafirii, a pedepsitului și a mîntuitului.

Există calități omenești pe care le poți bănui, pe care le poți lăuda, care te pot fermeca, prin care poți iubi omul. Dar în perspectivă, cel mai virtuos om poate sta sub semnul întrebării: pînă unde și pînă cînd va plana la înălțimea eticii? Va rezista el tuturor încercărilor? Nu avem răspunsul virtuților omului decît în ziua în care el singur cu sine trece pragul către neant sau nemurire. Atunci se poate spune ce a fost el în rătăcita viață căreia îi aparținuse. A trecut printre noi și s-a dus în acel „dincolo“ despre care nu știm nimic decît din Cărțile Sfinte și din credința în Adevăr. Atunci însă noi, rămașii în urma lui, putem mărturisi ceea ce a spus, ceea ce a făcut pas cu pas, ceea ce a propovăduit de la catedra de etică, de filozofie, de drept, cu ce argumente a venit și a cîștigat bătăliile economiei naționale. Și atunci putem trage această impresionantă concluzie, că Mircea Vulcănescu a fost om care a dus transcendența gîndului în transcendența morții. Și aceasta s-a putut întîmpla pentru că — asemenea multor martiri ai Bisericii sau ai Țării — era stăpînit de Adevăr și stăpînea Adevărul!

Ce înseamnă a duce gîndul transcendent în moarte transcendentală? Înseamnă a preface în conștiință, în sfîntă seninătate sfînta mizerie în care este dat omului

să trăiască; înseamnă a preface glodul în aură; înseamnă a accepta lucrarea spiritului — lucru straniu și rar întîlnit! — după un singur model cu putință: al Fiului!

Cine nu citește articolele, conferințele, dialogurile, tezele lui Mircea Vulcănescu nu va citi în gîndul meu decît exaltare. Cine-l citește pe Mircea Vulcănescu intră în grădina lui; acolo vocea-i lunecă în surdina filozofiei și cîntă. Uitați-vă la Sfîntul Ioan Botezătorul, sculptat de Rodin, cu talpa picioarelor lipită pe pămînt și cu degetul ridicat spre cer. Sau uitați-vă la Luchian, cel cu pensula la piept și cu privirea adîncită în tine. De la aceștia se desprinde un duh pe care îl numesc Mircea Vulcănescu.

Dragă Măriuca, dragă Sandra, vă scriu cu emoție, adeseori gîtuit de drama tatălui vostru care reverberează în mine. Cineva a spus despre el, cu adîncă intuiție: „O figură renascentistă". Într-adevăr, Renașterea a dat asemenea figuri, și tot ea ne-a adus, din Evul Mediu, prăpăstiile Divinei Comedii.

Spun semioticienii că numele omului este un semn. Tot ce trăiește omul — bun sau rău, fericit sau nefericit — stă scris în acest semn. Dar aceasta face ca numele său să fie altceva decît numai un semn. Căci, cu numele lui primit de la părinți după datini, sfințit prin botez și dezlegat la moarte omul petrece prin viață și trece dincolo, la judecata ultimă, a lui Dumnezeu și a semenilor lui. Numele acoperă — în semn — un cuprins și este — cum ar spune prietenul vostru Noica — o închidere către deschidere, o îmbogățire către risipitoare dăruire. A încerca să scoți pe om, cu numele lui din rost — cum s-a petrecut în aceste blestemate decenii românești — înseamnă a încerca să ucizi scînteia prin care Dumnezeu s-a întrupat în omul trecător.

Pun întrebarea nu goală de înțeles: Cine va restitui neamului nostru lucrările pe care nu le-au mai putut face aceia care au murit înainte de ceas? Cine va restitui României opera făgăduită de miracolul apărut în cultura noastră, care se numește Mircea Vulcănescu?, operă pe care ne-ar fi dăruit-o în risipire dacă ar fi fost lăsat să trăiască pînă la 80 de ani, pînă la 70 de ani? Scînteia lui Dumnezeu, întrupată în acest om trecător a fost ucisă prin crimă nu doar împotriva unui om și a unui nume ci împotriva culturii noastre întregi. Numele lui îmi apare nu ca un semn, ci asemeni unui nemăsurat cuprins.

9

Jurnalul de la Arsenal

În scrierile lui Mircea Vulcănescu găsim puţine referiri biografice la familia sa ori la el însuşi. Există cîteva scurte amintiri din copilărie — printre care emoţionantul portret al bunicei lui dinspre tată, Rada, trecînd cu viţelul în braţe prin Oltul revărsat, ca să-l scape de la înec! —; mai există cîteva amintiri din viaţa militară, altele din viaţa de funcţionar şi dascăl. Apoi un „Curriculum vitae“ amplu, întocmit în 1941 cînd a fost numit Subsecretar de Stat la Ministerul de Finanţe. Cu acest prilej vorbeşte de funcţiile şi posturile pe care le-a deţinut, de activitatea sa culturală, de părinţii lui, de soţie, de voi.

Există apoi un jurnal scris pe vreo 40 de foi-semicarton, de dimensiunea fişelor lui de lucru, căruia tu, Măriuca, i-ai dat titlul atît de potrivit: JURNALUL DE LA ARSENAL. Titlul este exact căci este vorba de notele sale scrise în arestul de la Arsenal — adevărat document sufletesc şi politic — la care aş vrea să mă opresc puţin.

Ceea ce m-a surprins, cu mulţi ani în urmă, cînd am citit întîia oară *Jurnalul de la Arsenal*, a fost abundenţa amănuntelor pe care le consemnase Mircea într-un moment atît de grav al vieţii, cum era acela al arestării lui din zorii zilei de 18 mai 1946. Recitindu-l

din nou mi-am dat seama de greşita mea nedumerire din trecut, şi am înţeles că pentru Mircea toate elementele, majore sau minore concură la descifrarea unui moment în care omul poate fi prins de forţele imprevizibile ale istoriei.

Faptele se petreceau în zilele cînd Mareşalul Ion Antonescu fusese judecat şi condamnat cu o brutalitate care îl afectase atît de mult pe Mircea încît întreprinsese o anchetă din om în om, pe străzile Capitalei, stînd de vorbă cu invalizi, tutungii, lustragii, trecători de toată înfăţişarea. Şi avea să observe — cum ar spune Plutarh — pe alogen după chipul radios cu care primise verdictul Tribunalului şi execuţia Mareşalului, şi sentimentul de oroare al celor mulţi, al poporului, după adînca tristeţe în care se aflau. Şi notează: „De cînd a început procesul Mareşalului, numai jumătate din sufletul meu e aici şi pare că rătăceşte. Cealaltă jumătate e acolo, lîngă el; era dur dar îl iubesc pentru simplitatea adîncă cu care şi-a asumat rolul tragic de acoperitor al neamului într-un ceas rău.“

Sub aceeaşi stare sufletească notează „complexul“ dureros al lui Ieremia, fostul său şofer la Minister, adînc jignit — cum îi mărturisise — de situaţia în care fusese pus de a fi nevoit să se „ruşineze“ că e invalid!, şi-i vine în minte intervenţia Mareşalului, la proces — povestită lui de Paraschivescu-Bălăceanu — cînd „Apostrofat de acuzator în numele unor invalizi aduşi anume în sală, Mareşalul li s-a adresat direct din boxă: „Ostaşi — chemare la care aceştia au luat poziţie de „drepţi“ —, vă pare vreunuia rău că şi-a dat sîngele şi braţele pentru Basarabia şi Bucovina?“, întrebare la care cei a căror exploatare a durerii fusese pusă la cale au lăsat capetele în jos“.

Tatăl vostru — poate fără s-o arate — trăia zile grele, apăsat de griji pentru voi, știind că în urma lui voi toți rămîneți pe drumuri, căci legea care înființase Tribunalul Poporului prevedea confiscarea averii și pentru copii și soție, iar un articol din lege prevedea chiar că nici moartea învinuitului nu-i scutea de pedeapsa confiscării.

„Azi am cheltuit ultimul ban. Dacă mi se întîmplă ceva, cu ce vor face ei față?“ notase el. Dar un licăr în nori mai dăinuie: „O mînă nevăzută stă parcă asupra lor și îi veghează: Priviți crinii cîmpului!“

În această stare apăsătoare Mircea deschide Jurnalul cu un vis pe care începuse a-l povesti Mărgăritei — cum o numește el — „mare tălmăcitoare“, tocmai cînd aude pe fereastră agenții veniți să-l ridice. Se făcea că mergea călare pe un elefant, undeva în India, unde trebuia să se întîlnească cu o Begum care semăna cu Eliade, cînd Mama îi spune că nu mai are vreme să ia documentele de care are nevoie și că va pierde trenul... Și-și amintește că Generalul Stoenescu, fostul său ministru îi spusese în ajun: „Să-ți faci o geantă cu toate hîrtiile ce-ți trebuiesc și s-o porți totdeauna la tine“.

Cînd agenții se află în casă și el intră la baie să se radă (deja păzit!), fredonează un motiv din Concertul de vioară de Beethoven pe care-l auzise în ajun la radio, executat de Yehudi Menuhin, iar cînd trece în salon să se încalțe fredonează melodia unui tangou la modă cu 20 de ani în urmă: *„Daïs, enfant que j'aime...“* care-i aduce aminte de un bal la Vila Ghica de la Sinaia, unde-l auzise întîi.

Din notații pare nepăsător. Ar vrea să plece din casă cu mîinile goale căci se simte de pe acuma „dincolo“. Margrita îl întreabă: „Te așteptai?“ „Desigur!“ răspunde el și șovăie între a-și lua basca de *collégien* sau pălăria „cumpărată de la Lazăr Ionescu“, pentru a lua pînă la urmă și mănușile: „Pour avoir quoi tendre à Dieu!“ zice el, amintindu-i Mărgăritei sfîrșitul Cîntării lui Roland. Înainte de plecare bea însă un pahar de apă, purificare lustrală — „ca romanii“!

Din drumul cu mașina în care se află blocat între doi agenți observă frumusețea Bucureștiului pustiu la ora 5 dimineața, în această „minunată zi de primăvară“, amintindu-și că tot într-o asemenea dimineață fusese arestat și bunul său prieten Mișu Polihroniade.

Zeci de asemenea amănunte de culoare și suflet umplu paginile Jurnalului scris parcă din vîrful unui ac de seismograf sensibil la cele mai mici semne ale vieții din lăuntrul evenimentului care se precipită, pentru ca apoi notațiile să se transforme într-un șir de portrete desenate cu trăsături lapidare, de creion care nu greșește, atunci cînd, ajuns la Arsenal, îi întîlnește pe cei sosiți înaintea lui sau care vor sosi după el, foști miniștri, subsecretari de stat, directori în diferite departamente din fostul guvern de război. Iată-l pe Generalul Jienescu, fost Ministru al Aerului și Marinei „calm, cu acel *cachet* englezesc și multă fermitate în gesturi“, iată-l pe Generalul Radu Rosetti, invalid din primul război mondial, cel care a condus bătălia de la Răzoare de pe targă, cu șoldul sfărîmat de explozia unui obuz, secretar al Academiei Române, profesor de strategie militară, „sosit cu fiul său care petrece cîteva minute aici apoi pleacă să-i aducă cele necesare pentru o lungă instalare.“ Sala în care se află se umple de arestații care sosesc minut după minut. Georgică Leon „fiert“, Mircea Cancicov „nervos și impetuos, pare

un cal de curse în boxă, înainte de alergare", Generalul Iliescu, „calm, simplu, puțin îngrijorat dar cu aer blajin și interiorizat", Generalul Șova „impetuos, măreț aș zice". Și observă: „Generalii aceștia sînt admirabili!"

Iată-l pe Enric Oteteleșianu, bolnav; pe arhitectul I. D. Enescu, „a cărui față măslinie închide o îngrijorare adîncă", pe Profesorul Ion Petrovici căruia Mareșalul îi spunea, în Consiliu, „Domnule Decan" ca cel mai vechi dintre miniștri. Și numărul arestaților sporește. Sosește Generalul Georgescu, „ochi albaștri, senin, oarecum mirat că-i aci, cum fusese mirat că e în guvern, la 27 ianuarie 1941"; Generalul Constantin „glumeț, dar și el mirat de acest exces de cinste care a dat peste el!, după ce, la 24 august a avut în mînă trei zile soarta apărării Bucureștiului". Sosește și Ghiolu, „calm, frumos, elegant, cu un aer care-l aseamănă imediat cu cei din grupul cu educație englezească". Vine și Andi Neagu, „Dunăre de furios. Ocărăște pe toți nepricepuții care au aranjat lucrurile astfel încît să-l răpească preocupărilor și vieții lui obișnuite, bolnav cum e... El care a intrat în guvern chemat să lupte împotriva nemților de către Ică Antonescu... El care l-a prevenit de prostia pe care o face declarînd război rușilor... El care a părăsit guvernul cînd și-a dat seama că Ică l-a păcălit... Tocmai el să fie adus aici și solidarizat cu un regim pe care-l detestă... obligat, poate, din cavalerism, să se solidarizeze cu el în fața judecății!"

„Eu — scrie Mircea — îl enervez vădit, încercînd să-i arăt cît de puțin contează lucrurile rezonabile în viață și cît de mult întîmplarea și cauzele accidentale".

Sosesc: Cretzeanu, Nemoianu, Alexandru Marcu, Ion Sandu, I. C. Petrescu, Generalul Iacobici, Amiralul Păiș, Generalul Stoenescu, „cu bagaj mult și hotărît să-și facă șederea cît mai confortabilă! Cum mă vede, îmi spune: „Ți-am spus eu?! Ți-ai pregătit lucrurile?" Îi răspund rîzînd că nu. Mă dojenește"...

Îl vede și pe Gheron Netta, „ridicat de la căpătîiul copilei lui, atinse de aripa grea a paraliziei infantile, care o silește să trăiască în „plămînul de oțel" trimis de americani, după ce părinții au ținut-o în viață 4 luni făcîndu-i permanent respirație artificială".

Pleiadă de fruntași ai țării strînși laolaltă ca într-o înaltă Academie, pentru a răspunde în fața unui Tribunal care întocmea dosare de acuzație, sub dictarea invadatorilor de toate semințiile, sosiți cu măștile lor hidoase de „liberatori", în spatele tancurilor sovietice, direct de la Moscova.

Iată și o surpriză pe care Mircea o notează cu o tresărire caldă. „O figură necunoscută mă surprinde. Un tînăr subțire, frumușel, fin, foarte rasat își face apariția printre noi. E îmbrăcat în vindiac, cu sac în spate, pălăriuță de turist pe cap și scaun cu trepied în mînă. E Horia Cosmovici, fost subsecretar la Președenție, o vreme, sub legionari. Am auzit de el mai de mult, dar nu-l cunoaștem. Cretzeanu îmi spune că e un om admirabil. A fost închis de nenumărate ori după 23 august. Știe deci rostul închisorii și se străduiește să-și pună experiența la dispoziția și spre folosul tuturor, ceea ce-i atrage imediat toate simpatiile. E una din „figurile" de aci. Detașat, cu un picior pe pămînt, cu altul dincolo: are-n el ceva dintr-o apariție de înger!"

Ca și pe Eugen Ionescu, Mircea l-a intuit exact și pe Horia Cosmovici, cel cu „un picior pe pămînt, cu altul dincolo". Din scrisorile pe care le-am primit de-a lungul anilor de la poeta Mila Sbiera, aflu că Horia

Cosmovici aparţinea unei familii de boieri din Moldova. „Ştiu — îmi scria dînsa — că mama lui se înrudea cu George Enescu. Eu şi cu Horia — continuă Mila — ne-am împrietenit foarte repede. L-am convins să meargă la Msgr. Vladimir Ghika, cu care eram prietenă de casă. Şi s-a dus. Aici, în România, a devenit cel mai iubit discipol al Monseniorului". A doua zi după masacrul făcut de legionari în închisoarea de la Jilava, unde au fost ucişi peste 60 de arestaţi nejudecaţi, tocmai în vremea cînd Horia Cosmovici deţinea funcţia de Subsecretar la Preşidenţie, Mila Sbiera s-a dus la el, la Externe, şi i-a strigat: „V-aţi pierdut minţile?" Iar el, drept răspuns, i-a întins, să citească, demisia pe care o scrisese părăsind guvernul.

În altă scrisoare Mila îmi scrie: „Horia nu mai este aşa ca în fotografia trimisă, s-a schimbat mult. În lunga detenţie — 18 ani! — şi-a pierdut, prin accident, şi un ochi. După ce a ieşit din închisoare a urmat cursuri de pictură, apoi teologia şi la 13 mai 1969 a fost hirotonisit preot. Acum i s-a încredinţat strîngerea documentelor pentru începerea procesului de beatificare a Monseniorului Vladimir Ghika". Un picior pe pămînt, altul dincolo!...

Pe măsura ce se răresc sosirile arestaţilor încep supoziţiile. „Cine a venit? Cine lipseşte? Nu sînt toţi. Lipsesc încă o mulţime. Vor veni?" Se comentează lipsa lui Atta Constantinescu care se pretindea a fi fost *homo regius* în guvern. „Negel lipseşte şi el, şi Ovid Vlădescu protejat, pe cît se spune de Dina Cocea, pe lîngă Lucreţiu Pătrăşcanu... Dacă domină ideea răspunderii colective ar trebui să fie toţi. Şi nu sînt. Dacă se aleg unii de alţii, care pot fi criteriile?"

Zilele se petrec pătrunzîndu-se unele în altele. Se discută mult, toată vremea. Despre tinerii cei mai potriviţi a fi trimişi la Paris pentru a apăra mai departe interesele României, despre economia naţională şi refacerea ei, despre reformele de care are nevoie ţara, despre cele mai potrivite metode pentru aplicarea acestora. Ca şi cum arestaţii nu ar fi de pe acum eliminaţi din rosturile lor profesionale, mereu în centrul discuţiilor este Ţara cu perspectivele ei, încă neînchipuit supuse necruţătoarei „lupte de clasă leniniste" şi cumplitul jaf rusesc care a urmat.

Între cele mai grave momente Mircea Vulcănescu intercalează, asemenea unor mici motive muzicale, cîte o observaţie care aduce zîmbetul pe buze: „Un trandafir a înflorit într-un colţ din curtea închisorii!". Peste zid se zăresc casele de pe Uranus, se aud tramvaiele, şi-i vin în minte versurile lui Cocteau: *Et toi, si loin, si près de moi.* „Închisoarea o simţi — scrie el — ca pe un bloc centralizat, ca un sistem rigid de norme... care te jenează asemeni unui guler tare". Într-o seară notează: „Verific părerea mea despre neadevărul celebrei afirmaţii din versurile lui Dante: *Nessun magior dolore, che ricordarsi dei tempi felici, nella miseria.* Nu-i adevărat! E o mare fericire, şi poate cea mai necontrolabilă putere în mizerie, aceea de a avea amintiri". Dimineaţa face un „marş" de 30 de minute în rondul închisorii, împreună cu Generalul Jienescu discutînd chestiuni de apărare a ţării şi se închipuie ajuns la Arcul de Triumf sau la Băneasa, după care îl reîntîlnim în discuţii de grup pentru pregătirea pieselor de apărare faţă de acuzaţiile care aveau să-i lovească pe toţi cei arestaţi — ca şi pe Mareşal — pentru pretinsa jefuire a ţării.

Ca întotdeauna Mircea desparte apele, înlătură confuziile, îl aduce pe om la propria lui responsabilitate juridică. „Dl. Petrovici rîde de mine — scrie el — că sînt un spirit excesiv clasificator, pentru că am făcut lui Alexandru Marcu o teorie, arătîndu-i că sîntem aci 4 categorii de acuzați, cu poziții deosebite în proces: militarii, economiștii, intelectualii și cei cu legile rasiale... primii acoperiți de ordine, cei de ai doilea de cifre, cei de ai treilea numai de atitudini și ultimii numai de scuze și atenuări..." Andi Neagu, care și-a schimbat atitudinea și pregătește o catilină împotriva acuzatorilor, începînd cu cele mai grele înjurături, povestește profesorului Petrovici cum „la Paris, venind la mine într-o zi, a aflat întinsă pe pereți o schemă generală de clasificare a tuturor științelor umane".

În dezbaterile de grup Mircea se vădește a fi din nou la înălțimea unor spectaculoase bătălii ale inteligenței descoperitoare de soluții, pentru a aduce în jocul apărării cele mai solide argumente economice, juridice, statistice, istorice, filozofice — așa cum s-a văzut mai tîrziu în prima *Apărare* și în *Ultimul cuvînt* ce avea să rostească în fața completului de judecată. Argumentația lui, permanent diversificată, se îmbogățește — spre surprinderea multora dintre cei care îl ascultă — cu date statistice publicate *după 6 martie*, de către regimul acum la putere. Prin chiar aceste date se dovedește că jefuirea țării — de care sînt acuzați — nu a existat! Că dimpotrivă, toate cifrele bilanțurilor dovedesc importantul excedent realizat de România în timpul războiului în tranzacțiile sale internaționale și că, referitor la Germania, România nu a dat nimic, nici mărfuri, nici servicii, fără contraplată.

Cu o vorbă de duh care trebuie înțeleasă cu toată seriozitatea, Fințescu propune ca întregul lot să-l desemneze pe Vulcănescu „Apărător din oficiu" și „Secretar al apărării". Și poate că răspunzînd acestui spirit, Mircea a fost acela dintre acuzați care a pregătit și susținut la proces o apărare de peste 4 ore, acoperind activitatea economică a întregului guvern din care făcuse parte.

Lumea însă nu poate trăi numai sub tensiunea pregătitoare unui proces din care fiecare știa că va cădea sub verdict de condamnare. Și iată-l pe tatăl vostru organizînd — împreună cu Ghiolu și Neagu — o destindere aproape liceeană: „Comemorarea celei de a șaptea zi de libertate îngrădită"! printr-un spectacol-parodie, cu regie și text, în care fiecare „deținut" e pus să-și joace propriul rol, în răspăr cu drama pe care o trăiește în adîncul sufletului său. Careva primise de acasă un tort — și prăjitura a devenit premiul tuturora.

Două ceasuri de glumă spumoasă, de veselie acidă!

„O nouă atmosferă se lasă cu seara în închisoare — scrie Mircea —. Pe măsură ce colțurile lucrurilor se estompează, nasc înăuntru întrebări despre temeinicia celor aflate peste zi... Fiecare și le-a colorat în culorile kairotice ale speranței... și se întreabă dacă nu a fost robul unei iluzii. Fără să știe de ce, pe măsură ce noaptea înfășoară lucrurile în jurul lui, i se potolește nădejdea. Se simte uitat și singur între semeni. Se întreabă dacă e vreunul din toți cei de aci sau din cei de dincolo de gardul de sîrmă, care pricepe problema lui... Fețele se umbresc, omul reintră în sine tăcut, și

nedumerirea lui lasă acum să vorbească graiul inimii, care se concretizează-n graiul rugăciunilor de seară.

E simplă și duioasă atmosfera de la ruga de seară. La altarul improvizat în capătul coridorului... se adună tăcuți, unul cîte unul, locuitorii închisorii, de-a valma. E singurul moment în care — la fel cum se întîmplă în biserica noastră ortodoxă —, oamenii de tot natul, de toată starea și de toate grijile — se adună fără deosebire — și constituie o comunitate. Simți printre ei pe unii mai senini; pe alții îi simți mai grei de păcate. Unii, care au avut nenorocul să aibă ceva pe cuget, vin să se închine aci și peste zi, singuratici, închiși în mutismul închinării lor. Dar seara, ei nu sînt singuri. Sufletul lor îl simți deschis ca o floare către ceilalți...

Rugăciunea de seară e simplă. Începe cu *Învierea lui Hristos văzînd* (sîntem între Paște și Înălțare!) și sfîrșește cu întreitul *Hristos a înviat*...

Cînd ultima notă a cîntecului s-a sfîrșit, deținuții se îndreaptă spre celulele colective, prin sala înaltă și lungă, boltită în sus și luminată slab, care dobîndește — fără să vrei — proporțiile unei abside de catedrală. E ceva foarte simplu și aproape mănăstiresc în toate astea."

Rînduri și gînduri scrise de Mircea...

De aici, de la adunarea în sine a fiecăruia în fața luminării și a icoanei de la închisoarea Arsenalului a început, pentru tatăl vostru, pentru întreaga țară calvarul, coborîșul către beznă. Și cine poate să știe — în afară de Dumnezeu — pentru ce înălțare!

10

Sokrateion

În univers nu sînt decît două feluri de lucruri: unele depind de noi, altele nu.

EPICTET

Îmi propusesem să vă mai scriu o secvență în care să încerc a vă arăta că Socrate n-a fost condamnat de geniul Atenei, ci de imediatul interes al cetății nevoite a se salva plătindu-și înfrîngerea cu fiii săi de frunte.

Sînt însă foarte obosit și vă cer iertare că, deocamdată, nu duc treaba pînă la sfîrșit. Vă rămîn dator cu o a doua scrisoare.

Aș vrea ca în viitoarea amintire — *Sokrateion* — să încerc a-l desluși pe Mircea prins în mecanismul politic — nu pe Mircea politicianul, căci Mircea n-a fost niciodată politician, în ciuda faptului că unii și alții încercaseră să-l tragă în partidele lor — ci pe Mircea omul cetății. Acestui Mircea îi vin în ajutor acte politice care dovedesc — dacă mai e nevoie să se spună — conștiința sa de mare limpezime cînd era vorba de soarta Țării. Iată numai spicuiri din ceea ce am de gînd să vă povestesc odată pe larg.

În 1938 regele Carol al II-lea formase un guvern în fruntea căruia îl numise pe Miron Cristea, Patriarhul Țării. Era o încercare de a da o față de cinste acțiunilor lui compromise, și politic și moral. Aducea în „dar"

Țării o constituție nouă, supusă votului națiunii. Mircea Vulcănescu a votat împotriva Constituției Carol al II-lea. S-a vorbit mult la acea vreme de atitudinea luată de Mircea, care vădea opoziția sa categorică la dictatura carlistă în pregătire. Din cîte știu a fost singurul funcționar superior care spusese NU, înfruntîndu-l, astfel, pe rege și dezavuînd poziția Patriarhului — în calitatea acestuia de Președinte al Consiliului de Miniștri. Și s-a știut bine de ce făcuse acest gest politic: pentru că Articolul 15 din noua constituție introducea în viața civilă românească pedeapsa cu moartea. Deținînd post guvernamental — era Directorul General al Datoriei Publice — Mircea s-a socotit dator să-și dea demisia. Ministrul său, Mircea Cancicov, a dus regelui demisia lui Mircea. Soția lui Cancicov, scriitoarea Georgeta Mircea Cancicov, mătușa Voichii, pe care o vedeam uneori la Hotel Lafayette unde locuia cu soțul ei, ne-a povestit exaltată — cum povestea orice întîmplare — că regele n-a priceput cum un om, care *nu* făcea parte din nici un partid votase, totuși, împotriva suveranului său. Ce vrea Vulcănescu? l-a întrebat regele pe Cancicov. „Este împotriva pedepsei cu moartea!“ Regele a fost supărat, a șovăit, și după cîteva zile i-a spus lui Cancicov că respinge demisia lui Vulcănescu. „Să stea pe loc!“ ar fi zis.

Dar Carol nu uita afronturile, și dacă el însuși n-ar fi fost nevoit să părăsească țara curînd, cred că, atunci cînd i-ar fi venit la îndemînă, s-ar fi răzbunat pe Mircea, așa cum se răzbunase pe alți oponenți ai lui.

Cu prilejul acelei votări plebiscitare a Constituției, Mircea a scris o scrisoare Patriarhului. Voi spuneți că nu cunoașteți acest demers. N-aș putea spune de la

cine am avut cunoștință de scrisoare și chiar de conținutul ei. Dar în perioada 1938–1940 povestea scrisorii lui Mircea către Patriarh era de notorietate publică. În casa de la Onești, la socrii mei, unde veneau înalte fețe bisericești, atît catolice, cît și ortodoxe, s-a vorbit de acest act.

Din cîte știu, Mircea expunea motivele pentru care se opune introducerii pedepsei cu moartea, precum și de ce Patriarhul, cap al Bisericii Ortodoxe Române, nu avea căderea să prezideze un guvern care introducea pedeapsa capitală în viața civilă a Țării. Cunoscînd personalitatea lui Mircea ne este ușor să înțelegem că avea și pregătirea necesară pentru dezvoltarea magistrală a unei atari teze, precum și fermitatea de conștiință ca s-o facă.

Poate că urma scrisorii se va găsi cîndva la Arhivele Patriarhiei, dacă ea a existat, cum zic eu. Oricum, să consemnăm informația cel puțin sub semn de întrebare pînă va fi confirmată sau infirmată.

Aș mai fi vrut să vorbesc în această secvență despre activitatea lui Mircea ca Subsecretar de Stat la Finanțe, în timpul anilor de război. Sînt pagini ale unor bătălii de mare complexitate și de mare virtuozitate care s-au înscris în istoria economiei românești, în care Mircea ne apare în deplina lui putere de luptă, capabil să ia în piept și să cîștige bătălii aproape de necrezut în fața presiunilor economiștilor Germaniei. A confirmat, în această perioadă mai mult ca oricînd, geniul economistului întrevăzut de Madgearu și Masaryk, ajungînd, în anii atît de grei ai istoriei României la anvergura celor mai reputați economiști ai lumii. Nu vă amintesc aici decît în treacăt cîteva aprecieri — pe care aș vrea odată să le adîncesc. Un observator neutru raporta

superiorilor lui din Elveția că: *Ceea ce România a reușit să obțină de la nemți în cursul negocierilor cu Germania ține de domeniul miracolului*; iar Consiliul Băncilor Reglementelor Internaționale avea să recunoască faptul că, *prin negocierile economico-financiare purtate de reprezentanții finanțelor românești, de-a lungul războiului, cu germanii, s-a obținut de către România, în aur și devize libere, dublarea stocului de tezaur al Băncii Naționale Române — situație unică în lume! Nici măcar Anglia* — spunea raportorul — *țară victorioasă, nu a putut să-și acopere nevoile decît cedînd aur și portofolii străine, rămînînd și ea îndatorată.* În sfîrșit, o altă apreciere, depusă ca piesă la dosarul procesului său: Institutul Român de Conjunctură menționa textual: ...*convențiile României, aparent defavorabile, au jucat în realitate în favoarea României!* — spus după 1945!, pentru ca într-o lucrare recentă să se consemneze că, în vremea războiului s-a realizat *o pagină de mare virtuozitate diplomatică în negocierile economico-financiare, din istoria relațiilor internaționale românești.*

La această masă de șah a nesfîrșitelor negocieri cu germanii, uneori sub presiuni politice extrem de dure, Mircea Vulcănescu s-a aflat permanent ca jucător principal.

Aș mai fi vrut să vorbesc și de procesul lui Mircea. De fapt, procesul nu este al lui Mircea, ci Mircea Vulcănescu este al procesului. Este procesul unei înfrîngeri, cum au avut loc de-a lungul veacurilor, multe în istorie. Este procesul angrenării forțate, de către germani, a României, într-un război dincolo de granițele sale istorice. Este procesul unei înfrîngeri,

deoarece aliații nu au recunoscut participarea României la victorie împotriva Germaniei. Strategii noștri știau de la început că războiul din răsărit va fi pierdut. (Generalul Paul Teodorescu, rudă și prieten al familiei Voichii, ne-a demonstrat într-o zi, Voichii, mie și cîtorva prieteni, la Joița, în termeni militari și economici, de ce războiul din răsărit nu putea fi cîștigat de germani.)

În presa vremii, iar mai tîrziu în diferite studii au apărut materiale relatînd felúritele aspecte ale proceselor de după război. Nu am intenția să le aprofundez. Acel moment istoric este prea complex și cutremurător pentru țara noastră și dacă poate fi simțit cu inima, nu poate fi judecat decît cu multe documente pe masă, ceea ce îmi este imposibil acum. Aici, eu încerc să-l deslușesc numai pe tatăl vostru, atitudinea lui, sufletul său, nu istoria ci pe Mircea implicat în istorie.

Ne putem întreba dacă Mircea nu a crezut cumva în victoria Germaniei. Cu inteligența lui ieșită din comun, cu profunda lui cunoaștere a istoriei europene și românești, cunoscînd atît de amănunțit, și de la cele mai autorizate surse, posibilitățile politice, economice, militare ale țării, contextul alianțelor tradiționale pe care se sprijinea țara noastră, ponderea taberelor angajate în încleștarea globală, el care știa că Țara noastră s-a aflat permanent sub presiunea plăcilor tectonice ale celor trei imperii vrăjmașe între ele, reușind totuși de secole să supraviețuiască prin abilitate și vitejie, n-a știut el oare, încă din 1939, apoi de la Diktatul de la Viena, apoi din chiar desfășurarea bătăliilor, că războiul în care Germania lui Hitler forțase România să ia parte, dincolo de granițele ei firești, avea să se sfîrșească în catastrofă? Ba o știa bine. Am două amintiri

în această privință. Puțin înainte de căsătorie am fost cu Voica să-i facem o vizită la Minister. Pe biroul lui se afla înrămată fotografia Baciului Vasile din Bârsana Maramureșului, și pe perete reproducerea unuia din tablourile lui Van Gogh cu floarea soarelui. Ne-a citit fragmente din poemul *Cartea a treia despre sărăcie și despre moarte* a lui Rilke. Apoi am vorbit de Franța unde Voica avea o mătușă, iar Margrita pe Elena Văcărescu. Ca și Margrita, Mircea avea un profund respect pentru Franța și pentru rolul ei în destinul european, chiar dacă nu se purtase întotdeauna corect față de noi. A venit vorba de înfrîngerea ei. Și Mircea a spus: Franța nu poate să fie învinsă! Cred că-i redau exact cuvintele. Apoi, la nunta noastră, în casa din Kiseleff 41, ați fost și voi, împreună cu părinții voștri. Prezența voastră mi-a dat atunci sentimentul că nu sînt singur, că pe lîngă fratele meu mai aveam o familie, părinți și două surori.

După cum știți, socrul meu, René Bogdan, cu picioarele paralizate, nu se putea deplasa decît în cîrje. Mircea s-a așezat lîngă el, pe canapea și, în timp ce noi tinerii dansam, ei doi au stat îndelung de vorbă. Era în 1942, trecuseră doi ani de la declanșarea războiului, aveau loc mari bătălii la Stalingrad. Socrul meu l-a întrebat pe Mircea, pe atunci Subsecretar de Stat și participant la mai toate Consiliile de Miniștri din cabinetul mareșalului: „Quest-ce que vous croyez?“ Și Mircea i-a răspuns: „La guerre sera perdue. Elle est déja perdue. Pourvu qu'on puisse sauver notre pays du désastre qui peut arriver!“

Socrul meu, ne-a repetat de mai multe ori această frază, care pentru el avea greutate de verdict.

Dar atunci, dacă Mircea era lucid că participă la o bătălie pierdută, de ce s-a aflat în Guvern?

Exista o scrisoare puțin cunoscută, din 27 ianuarie 1941, pe care Mircea o scrie ministrului Mihai (Ică) Antonescu.

„*Stimate domnule ministru, Am stat cu mine însumi la sfat asupra celor vorbite în dimineața de 25 ianuarie. V-am răspuns atunci că, dacă chemarea ce mi se adresa era un ordin, ca funcționar disciplinat și conștient de greutatea împrejurărilor prin care trece statul român, înțeleg să mă supun. V-am mai spus însă, că dacă răspunsul trebuie să atîrne de voința mea, sau de pofta inimii mele, aș fi fericit dacă această chemare ar trece asupra altcuiva, mai pregătit și mai dornic decît mine, care am avut și am pentru viața politică, în general, mai mult aprehensiuni decît ispite...*“

Întrebat și la proces a răspuns limpede:

Ce am căutat în Guvern?

De ce am intrat?

De ce am stat?

De ce n-am plecat cînd am văzut că nu e nimic de făcut?

Răspund:

Am intrat în Guvern din ordin, — după ce am încercat să trec de la mine acest pahar, — pentru că românii se băteau cu românii, pe străzi, în fața armatelor străine, care amenințau să arbitreze conflictul în interesul lor. Țara era răstignită și haina ei sfîșiată. Am stat în Guvern să ajut Țara să iasă din impasul în care nu eu o pusesem. N-am plecat din Guvern, cînd am simțit că barca ia apă, pentru că am considerat că o datorie elementară împiedică pe un om în post să părăsească o

corabie care se îneacă. Am avut întotdeauna în gînd răspunsul lui Socrate către discipolul său, cînd acesta îi propusese să se derobeze, fugind: „Sînt zeci de mijloace să-ți scapi pielea, dacă ești dispus să faci orice..."

Iată omul politic! Mircea nu s-a amăgit niciodată cu iluzia victoriei, ci, dimpotrivă, prevăzînd — ca și alte personalități de frunte ale țării — înfrîngerea, a dus o politică de negocieri abile, care să-i oblige pe germani să achite datoriile, în aur și mare parte în armament modern, păstrat în interior, astfel ca în orice moment oportun Țara să fie dotată cu întregul utilaj de care ar avea nevoie ca să facă față viitoarelor situații previzibile. Există o piesă-document, un afiș care a fost la acea vreme răspîndit în țară, de o subtilă sugestie, unde se vede că România trebuia să se pregătească pentru un război în *vest*. „Lucrul acesta — spune Mircea la proces — am încercat să-l facem înțeles poporului, ca prin oglindă, în ghicitură — cum spune Apostolul — atunci cînd, pe afișele în care s-a cerut contribuția la împrumutul *Reîntregirii* (deci și recucerirea Transilvaniei de Nord) se înfățișa — în spatele chipului ostașului cu fața la răsărit — chipul unui al doilea ostaș, acesta cu fața întoarsă spre apus". Acest afiș a fost sugerat de Mircea.

Este limpede, deci, că Mircea Vulcănescu știa că Germania nu putea cîștiga războiul împotriva Rusiei, Angliei, Americii. Se afla, totuși, în Guvernul român predestinat înfrîngerii. Știa, deci, și faptul că într-o zi va plăti pentru participarea lui la Guvern. Dar asta nu conta pentru el. Din ceasul în care Țara lui intrase în impas, el nu-și mai aparținea. Toate harurile și toate cuceririle lui intelectuale se aflau supuse unui singur imperativ: să servească Țara în *acest* ceas. Putea trece de la el paharul? Nu putea!

Firește că Mircea și-a construit cu atenție apărarea. Nu încerc acum să judec amploarea apărării lui, planurile ei, complexitatea implicațiilor în ceea ce înseamnă participarea la guvernarea țării. Poate voi scrie cîndva o carte în care să demonstrez că în acest proces au stat față în față nu doar puterea și dreptatea, nu doar forța brută și adevărul — dar, ce este mai grav — în fața istoriei stătea trădarea intereselor naționale de către noul regim instaurat în România.

Pînă atunci trebuie să arăt că expunerea apărării — în acest teribil proces — se vădește a fi, în sine, un moment sclipitor din viața tatălui vostru. Ultimul său cuvînt a durat ceva mai mult de patru ore. Vreme de patru ore privirile și atenția tuturor au stat îndreptate către omul căruia i se dase cuvîntul. Cea ce spunea captivase pînă și pe judecători! De la primele lui cuvinte parcă din aer dispăruse teribila sabie a pedepsei posibile. Timpul vremelnic fusese alungat din sală lăsînd loc să prindă consistență timpul sacru al istoriei, care aparținea tuturor celor de față, prin care fiecare trecuse într-un fel sau altul: judecații și judecătorii, asistența și apărătorii, grefierii și soldații de pază...

Vorbirea lui Mircea era calmă. Vorbea cu siguranță, cu luciditate, cu ideile bine prinse în chingile raționamentelor. Vorbea bine și frumos. Dacă închideai ochii și semnele justiției dispăreau din jur, aveai sentimentul că asculți profesorul vorbind de la catedra universitară ori de la pupitrul de conferențiar.

Noi știm că în toate procesele războaielor pierdute, în efervescența evenimentelor dramatice care modifică structurile de guvernare, demarcația între ceea ce se poate socoti vinovăție și ceea ce este vinovăție

se estompează pînă la confuzie. Așa s-au petrecut lucrurile la prăbușirea Bizanțului, în vremea Reformelor și Contrareformelor, în timpul revoluțiilor din Anglia, Franța, Rusia. România trăise și ea multe zguduiri de-a lungul veacurilor. Acum îi era dat să mai trăiască una. În asemenea ceasuri procesele politice nu au vreme să achite. Mircea știa din capul locului, asemenea lui Socrate, Ioana d'Arc sau Ludovic al XVI-lea că învinsul este condamnat. Cu rare excepții de eleganță cavalerească pe care istoria ni le oferă din cînd în cînd, ca să se reabiliteze etic în fața viitorului, învinsul este întotdeauna condamnat. Mircea pricepea, istoricește, nu doar puterea învingătorului, dar și necesitatea lui de a se afirma în victorie. Burghezii din Calais trebuiau predați pentru ca cetatea să-și poată duce destinul mai departe fără să fie cu totul nimicită, chiar dacă jefuită.

Cunoaștem cele trei luări de cuvînt ale lui Socrate. Nu ne scapă argumentele uneori lunecoase, pe care le invocă bătrînul filozof, pentru a trece pe lîngă pedeapsă — dacă lucrul ar fi fost cu putință! Cunoaștem, de asemenea, nenumărate procese, începînd cu ale arșilor pe rug și sfîrșind cu multe din secolul nostru, cînd acuzatul se transforma uneori în strălucit acuzator fie al justiției strîmbe, fie al unei orînduiri nedrepte. Precum cunoaștem și procese în care acuzatul pledează vinovat, și altele în care pledează nevinovat.

Apărarea lui Mircea Vulcănescu nu intră în asemenea canoane. Ea îmi apare aproape ca un paradox, prin seninătatea și calmul vorbirii. El expune o situație și transmite o experiență ce și alții trebuie s-o cunoască dacă sînt chemați să judece și să salveze ceea ce se poate salva în Țara prinsă, ca și altă dată, în cleștele

unei noi și grele conjuncturi conflictuale, de care nu era vinovată. Căci Mircea nu-mi apare pledînd pentru sine — decît în subsidiar, implicit, ca o consecință a întîmplărilor pe care le expune —, nici pentru sistemul în care s-a aflat cuprins, nici pentru ordinea utopică ce-a dominat anii războiului, și nici nu contestă autoritatea justiției dinaintea căreia se află invocînd autoritatea legii sub care lucrase. Ai sentimentul că a venit la propriul său proces cu o limpezime spirituală și intelectuală absolută, că se simte în cea mai deplină liberate, ca atunci cînd urcă treptele unei catedre. Și de la această catedră, care poate fi oriunde, într-o aulă universitară, pe cîmp, sub stejar sau în sala Tribunalului, el expune o pagină de istorie. De istorie recentă. Foarte recentă. Pe care toți cei de față, într-un fel sau altul, o cunosc. Și-n expunerea sa desface confuziile care învăluie întîmplările, delimitează zonele de mișcare a faptelor, stabilește implicațiile lor pe diferite planuri: politice, economice, militare, ideologice. Dinaintea auditoriului se desfășoară, într-adevăr, o istorie teribilă a bătăliilor pierdute și a bătăliilor cîștigate în acești ani cînd întreaga Europă zăcea sub fum, iar România se putea salva de ocupație numai prin inteligență, abilitate, tenacitate, viclenie chiar. Lăsînd la o parte faptul că Mircea însuși ar fi cumva victimă a evenimentelor, lăsînd la o parte chiar sentimentul că stă față în față cu justiția instituită de învingători, îi înarmează și pe aceștia cu propria sa experiență pentru ca, la rîndul lor, învingătorii să poată învinge vicisitudinile inevitabile prin care acum *ei* aveau să treacă. Nu spunea: „Iată cum și de ce am fost învinși!", nici: „Iată de ce sîntem nevinovați", ci: „Iată cum am încercat să descurcăm treburile *Țării*

noastre sub presiunea străină, iată cum veți putea descurca și voi mai bine, treburile *Țării noastre*, în noua situație pe care o moșteniți, de asemenea, sub presiune străină. Și nu era numai propria lui experiență pe care o dezvăluia auditoriului, ci lecția fundamentală a Țării care, de la începutul vremurilor a luptat nu pentru cucerire în afara granițelor sale lăsate de la Dumnezeu, ci pentru supraviețuire în interiorul entității sale etnice, spirituale, morale.

Prin ultimul său cuvînt, și pînă la ultimul său cuvînt, Mircea Vulcănescu arată că Învinsul, înainte de a părăsi arena de luptă mai are o datorie ultimă față de cetatea sa, și anume, să arate învingătorului cum să se păzească el însuși, în viitorul pe care și-l asumă ca învingător, cum să apere mai departe cetatea ca să nu fie slăbită în trupul ei, în fructele ei, în visteria ei de către dușmanul care-l invadează.

Aveau să urmeze — cei de la putere — această lecție a Țării? Desigur — nu! Dar ea trebuia predată de la Catedra marei drame naționale.

11

„Le Prince de l'esprit" a fost mușcat de șarpe

Cît de misterioasă este pentru noi, ființe de rînd, apropierea de oameni ca Mircea Vulcănescu! Și totuși ce simplu ne primesc acești oameni apropierea! Ne copleșesc fără să ne strivească. Sîntem parcă ridicați ușor de la pămînt de acest rest al aripilor noastre primordiale, din care pictorii lungesc aripile îngerilor, cărora Dumnezeu le-a dat în grijă apărarea noastră de fiecare zi, și care uneori — e rar, adevărat! — ne saltă ca să-i putem privi în ochi pe acești oameni, poate anume ca să ne putem dumiri cum, după atîta suferință ei pot încă ierta umilințele, schingiuirile, acuzațiile nedrepte, batjocura, că mai au încă puterea de a ierta neomenescul din omenesc, neomul din om, pentru triumful omenescului atît de șubred din om. Prin ei parcă auzi și azi aevea acele vorbe spuse pentru noi toți: Iartă-i, Doamne, că nu știu ce fac!

Vă scriu așa cum se petrec unele peste altele gîndurile, în cruditatea lor, peste care dulceața unor vorbe blînde par a fi impietate.

Iată omul între gînd și faptă. Gîndul se naște, fapta se face. Gîndul este formă în vedenie ideală, fapta — chiar și cea mai umilă — se împlinește în înfrîngerea constrîngerii; gîndul este curat, limpede, pur, fapta

trîntă cu împrejurările impure, ciocnire între agresiunea împrejurărilor și voința gîndului de a se împlini în faptă. Trînta Îngerului din noi cu Necuratul care ne pîndește în fiece clipă.

Iată o faptă — din faptele umile — ale lui Mircea.

Se afla printre deținuți un om, pe nume Frățescu. Avea mîinile permanent reci din cauza unei grave insuficiențe de circulație. Din cauza aceasta, de cîte ori era scos la muncă sau numai la alergarea besmetică din curtea închisorii, pielea îi crăpa iar durerile intrau în carnea lui ca făcute de mii de cioburi de sticlă spartă. Frățescu nu avea mănuși. Și nimeni nu avea să-i dea. Mircea avea niște ciorapi de lînă. S-a hotărît să-i tricoteze din lîna ciorapilor o pereche de mănuși. Dar Mircea nu știa să tricoteze. Nu-i rămînea decît să învețe. Nu avea decît o singură metodă: să despletească încet ochiurile ciorapului și să facă raționamentul invers ca să înțeleagă cum împletea bunica lui! E ca și cum ai vrea să înveți cuvintele dintr-o limbă străină citindu-le de-a-ndoaselea. Așa a făcut. A citit de la dreapta la stînga, pentru ca învățîndu-le, să poată scrie cuvintele corect, de la stînga la dreapta. Din ce și-a confecționat andrelele, sau poate o croșetă? — nu știu —, poate din așchii scoase din saltea?, din pervazul unei ferestre?, din căpătîie de sîrmă de aflarea cărora ar fi suferit pedepse cumplite? Tricotatul s-a făcut pe ascuns. A durat probabil mult. Nu știu cît. Dar astăzi știm, mărturisit de Frățescu că de Sfîntul Niculae, Mircea i-a dăruit o pereche de mănuși tricotate de el în închisoare.

Așa cum spunea Mircea Eliade, ceea ce făcea tatăl vostru era întotdeauna bine făcut și de folos.

Las creionul din mînă, închid ochii și gîndul mi se întoarce iarăși la Mircea.

Lui Mircea Vulcănescu îi era sortit să-i meargă toate din plin, pe măsura harurilor lui: inteligență, memorie, cultură, echilibru lăuntric, duium de talente, generozitate, admirația celor care s-au apropiat de el, aici sau în străinătate — mai cu seamă în Franța, unde avea prieteni printre scriitori (avea de la Jean Cocteau un carnețel cu poezii, pe care mi l-a arătat Margrita într-una din serile noastre de ceai), filozofi, matematicieni, savanți. Ar fi purtat steagul personalității lui luminos și dînd lumină, așa cum a făcut-o necontenit în generație și cu tinerii care o urmau pe a lui. Dar steagul său, numele său, a intrat într-o zonă de furtună. Furtuna a vrut să-i smulgă steagul și să-l doboare. Furtuna putea să facă aceasta căci era puternică, teribilă, asemănătoare acelor maelströmuri care, în prăpastia vîrtejului scufundă cele mai semețe nave împreună cu însemnele lor călăuzitoare. Închisorile noastre „politice" au scos însă la iveală uluitorul fapt al neînfrîngerii. Al neînfrîngerii nu a omului, ci a steagului pe care omul și-l făurise prin educație, cultură, sentiment al istoriei și prin lăuntrul său de credință. A fost ucis omul, dar gîndul lui, idealul său vertical a fost adus la suprafața furtunii de același vîrtej al maelströmului care încercase să-l scufunde în hăurile unde-i zdrobise trupul, pentru a proclama că asemenea oameni nu pot fi ascunși poporului în care se nasc, căci flacăra lor se vede de departe, cum se vede flacăra martirilor.

Cum a murit tatăl vostru?

Pentru mine este neîndoielnic că numele și amintirea lui Mircea Vulcănescu nu mai pot fi despărțite

de ideea unei prodigioase apariţii în cîmpul culturii româneşti, şi nu mai pot fi scoase din Cartea Martirologiului Românesc.

Dar cum a murit Mircea Vulcănescu?

El a dus în moarte un chip ce devenise legendar încă în timpul vieţii sale. Un chip de o cuceritoare frumuseţe, devenită hieratică în închisoare.

Dar cum a murit el?

Despre viaţa lui adîncă, de cuget şi credinţă în creştinismul ortodox românesc — despre care am pomenit cu sărăcie — se vor mai scrie pagini bogate pe măsura scoaterii cîndva la lumină a manuscriselor rămase de la el.

Dar şi despre moartea lui va trebui într-o zi să se scrie o pagină adevărată, fără de care viaţa lui nu va putea fi citită deplin. Căci, în destinele către care ne ridicăm gîndul să ne sprijine şovăielile, omul îşi rezumă viaţa prin moartea sa. Şi este cazul lui Mircea Vulcănescu, acela care a scris şi transcris de cîte ori? versul lui Rilke:

Dă fiecăruia, Doamne, moartea lui!

Dar pentru asta trebuie să ştim cum a murit Mircea Vulcănescu.

Am corectat împreună cu voi — Sandra, Măriuca, Charlie — textul *Sokrateion* — pe care mi-l publicase, în gestul său de evlavie, Gabriel Liiceanu — şi la urmă v-am pus întrebarea obsedantă:

— Cum a murit Mircea Vulcănescu?

Iar tu, Sandra, mi-ai dat răspuns la această întrebare prin cutremurătoarea scrisoare pe care mi-ai trimis-o la 27 mai 1997, la Paris.

Dragă Işta,

În anul 1952, Tata a fost transferat de la închisoarea din Aiud la cea de la Jilava, pentru o anchetă (care, de fapt îl privea pe un alt Vulcănescu, numit Ion).

În acea vreme regimul deţinuţilor de la Jilava devenise un coşmar neîntrerupt, vădind limpede intenţia de exterminare a cît mai multora dintre ei: (bătăi crunte zilnic, înfometare, înghesuirea cît mai mare a deţinuţilor în celule mici, lipsite de aer, sau totala lor izolare în frig, în întuneric şi umezeală pe durate lungi, tortura cu sau fără anchete şi îngrijire medicală inexistentă).

Într-una din zile Tata a fost scos din celulă cu alţi 6 deţinuţi. Au fost duşi în curte unde, punîndu-li-se nişte pături în cap, au fost puşi să alerge în cerc, în timp ce 4 torţionari îi băteau sălbatic cu ciomege şi bastoane de cauciuc.

Tatii i-au rupt o coastă care i-a perforat pleura. Apoi au fost dezbrăcaţi la piele şi aruncaţi de-a valma în celula nr. 16 zisă „Neagra", o încăpere din beci, cumplit de rece şi cu duşumeaua udă. Au fost ţinuţi acolo timp de 26 de ore, nemîncaţi şi neputîndu-se sprijini decît de pereţii uzi.

Mai întîi au încercat să se încălzească alergînd prin murdărie dintr-un colţ într-altul şi frecţionîndu-şi spinările unul altuia pînă ce, răpuşi de oboseală au fost nevoiţi să se întindă pe jos.

Atunci Tata le-a spus:

„Dacă tot trebuie să murim aici, să-l salvăm barem pe cel mai tînăr. Să-l culcăm pe trupurile noastre".

Aşa au făcut. Dar Tata, care avea coasta ruptă şi pleura străpunsă, lipit cum era de cimentul ud, s-a

îmbolnăvit de pneumonie. Ceilalți, prin minune, au scăpat cu viața din acea groaznică încercare.

Fiind readus la Aiud unde, în continuare, nu i s-a dat nici o îngrijire, pe fondul de pneumonie, Tata s-a îmbolnăvit de tuberculoză și s-a stins în chinuri, la 28 octombrie al aceluiași an.

Această relatare o consider cea adevărată, întrucît mi-a fost povestită mie de Ionel Mociorniță, și este aidoma ceea ce i-a povestit Mamei, Puiu Teodorescu, amîndoi făcînd parte dintre cei 7 deținuți torturați, printre care fusese și Tata.

Camiluș Demetrescu mi-a povestit că a întîlnit, cu mulți ani mai tîrziu, la Spitalul Brâncovenesc pe un laborant tuberculos ce se numea Lăzărescu. Acesta i-a spus (în mare taină), că el este „Tînărul" pe care Tata, împreună cu ceilalți cinci deținuți, îl luaseră în brațe spre a-l salva de la moarte.

Cu aceste rînduri triste, te sărut cu drag,

Sandra.

La asemenea pagină mintea se blochează, ochii nu mai văd, e peste tot în jurul meu întuneric.

Ultima dată l-am văzut pe Mircea în sala Tribunalului de la București. Eram cu voi două. Mircea slăbise și semăna izbitor, ca siluetă, cu studentul care fusese în fotografia de la începutul acestei scrisori. Avea ochii încercănați, frumoși și blînzi cum nimeni nu-i avea, și cu aceiași voce puțin sufocată și șoptită, întorcîndu-se către mine mi-a spus: „Ce mai faci, Ișta?" Și ne-am sărutat. Am mers cîțiva pași lîngă dînsul, mă ținea de mînă. Ca tatăl meu în copilăria mea dispărută de mult. V-am spus.

Cînd l-am cunoscut eu, nu la cinci ani ai mei ci la 15 — în adolescența pe care mi-a luminat-o ca nimeni altul — sufletul meu a cîntat. Cînd m-am despărțit de el, pe Sala pașilor pierduți, în Tribunalul de la București, sufletul meu a plîns. Și pentru el plînge și azi.

Și mă opresc.

Vă îmbrățișez, dragă Sandra, dragă Măriuca, păstrîndu-vă pînă la capătul drumului iubirea mea de totdeauna.

Ișta

București 1983–1984
Paris 1997

SINGURĂTATEA LUI MIRCEA VULCĂNESCU*

A iubi pe aproapele tău ca pe tine însuți înseamnă că ești legat de el prin solidaritatea în suferință, prin comunitatea de soartă în păcat și, că la bine și la rău, nu există, în fond, mîntuire numai pentru unul singur, ci numai mîntuirea lumii întregi.

MIRCEA VULCĂNESCU

În fața întrebărilor hotărîtoare ale destinului omul este singur. Iisus e singur dinaintea batjocoritorului sanhedrin al Caiafei, Gandhi e singur în fața istoriei și a glonțului asasin, Micul Prinț e singur în fața șarpelui pe care încercase să-l îmblînzească...

Mircea Vulcănescu a scris despre singurătate. A scris în *Prăpastia în care se prăvălesc toate* — jurnalul său din 1924. Trăise o dramă zdruncinătoare: salvase de la înec doi colegi, dar pe alți doi — o fată și un băiat — nu izbutise, cu toată zbaterea lui; era singurul dintre ei care știa să înoate. Nenorocirea se petrecuse pe lacul Pasărea. Din adîncimea durerii apare gîndul care definește tragicul singurătății ce avea să urmeze: *Din suflet am pierdut ceva, poate ceea ce era*

* Text apărut în revista *Excelsior*, 1998, Cluj-Napoca.

mai bun într-însul: voia bună... Nu mai pot rîde. Cînd rîd simt că mă mărginesc. Nu văd. Nu înțeleg durerea. O durere fără margini — metafizică — și ca atare fără leac, mi-a pătruns înlăuntru pe sub suflet, mi-a ruinat ***dragostea*** *și* ***credința*** *și* ***nădejdea***. Și apare — premonitor — propria sa proiecție în destin: *Pentru că suferi, va trebui să te apropii de suferința altora. Să-i mîngîi. Să-i înțelegi. Va trebui să iei sarcina altora. Rămîi singur mai departe. Dar ajută.*

Avea 20 de ani cînd scria aceste rînduri. Ființa sa se rupsese în două. O față rămăsese la vedere, înfățișată timpului profan, în vîrtejul dezbaterilor lumii căreia avea să-i aducă în slujbă toată bogăția firii lui prodigioase; cealaltă față, lăuntrică, a sinelui, rămăsese îndreptată către acele întrebări pe care ți le pui singur, al căror răspuns nu are valoare decît atunci cînd, chiar venit din afară, se naște din nou din tine. Voia bună din suflet murise pe malul lacului Pasărea. Continua să răspîndească în jurul său jovialitate, generozitate intelectuală, inteligență născocitoare de soluții surprinzătoare, dar lăuntrul său, acel adînc al ființei ce stă permanent față în față cu veșnicia, se retrăsese din lume, sihastric.

De sub creionul lui apar pagini de neuitat despre singurătate. Despre singurătatea lui Ion Creangă și despre acel strigăt fără pereche în scrisoarea românească: *Vino, frate Mihai, vino, că fără tine sînt străin.* Despre singurătatea lui Gandhi — și cum putem oare, azi, cînd știm ce s-a întîmplat, să nu ne dăm seama că el însuși se afla însumat în rîndurile închinate Marelui Suflet al Indiei? — *Iată-ne pe toți, fiecare purtîndu-și sarcina mai greu sau mai ușor, înșirați pe dru-*

mul fără sfîrşit, îndoiţi fiecare sub povara lui, fiecare singur cu povara lui. Şi totuşi, iată că printre noi se găseşte cîte unul, rareori e drept, dar totuşi, ce în drumul lui uită povara lui proprie; se încarcă cu a mai multora. Şi apoi? Se pare că nimic nu s-a schimbat. Acum, ca şi înainte, ca întotdeauna, lung şir de oameni ne urmăm cu toţii calea, fiecare singur...

Prin sentinţa Tribunalului Poporului, ghilotina istoriei căzuse pe destinul lui Mircea Vulcănescu. Împreună cu alţi miniştri, subsecretari de Stat, directori în departamentele Guvernului de război, el intră în singurătatea închisorii sub pecetea tragicului intuit la 20 de ani. Fusese condamnat la 8 ani detenţie — dar în fapt, după cum s-a văzut — la exterminare. La proces, dînd seamă de întreaga muncă depusă 4 ani în apărarea visteriei Ţării, el a spus vorbele de care am amintit şi cu alt prilej: *Tu, baciule din Bârsana Maramureşului, tu, al cărui chip mi-a stat în faţă, pe masa de lucru cît am fost Secretar de Stat, şi pe care te-am cercetat în gînd întotdeauna... ţie, baciule, îţi dau astăzi, aici, mai presus chiar de această Curte, socoteală.* Şi adresîndu-se Judecătorilor, a adăugat cuvinte care-l ridicau deasupra dezlegărilor care stăteau în mîinile Tribunalului: *Eu cred în Adevăr şi ştiu că nu este putere în lume mai mare decît Adevărul.*

Două replici care-l înălţau la umărul istoriei neamului nostru. Prin ele, Mircea Vulcănescu definise *legea* sub care muncise în slujba Ţării, precum şi *filozofia* sub care-şi desfăşurase activitatea de gînditor, dascăl, economist, cercetător monografic, istoric, teolog: iubirea de Ţară şi credinţa în Adevăr. Adevărul venea

de sus, era graţie din Har stăpînitor destinului spiritual; munca de fiecare zi venea de jos, cerea raţiune şi cinste. Am mai spus acest lucru şi în *Sokrateion*. Mircea Vulcănescu a împăcat, în cel mai adînc spirit filozofic românesc, rînduiala lumii de aici cu rînduiala lumii de *dincolo*, fără să abdice de la nici una din aceste meniri la care este destinat omul: a firii şi a suprafirii, a pedepsitului şi a mîntuitului.

Stăpînirea Adevărului lărgeşte universul — văzut şi nevăzut — dar, în aceeaşi măsură, zidul singurătăţii se strînge în jurul omului. Cine se poate salva din această dihotomie? Pentru cei săraci în ale sufletului şi minţii singurătatea închisorii devine de neînţeles, ei cad în gol, se prăbuşesc. Pentru cei luminaţi de Duh şi de Cultură, singurătatea, chiar şi a închisorii, este încărcată de întrebări şi răspunsuri la întrebări de multă vreme fără răspuns. Peste ani, un alt filozof român — Gabriel Liiceanu — va spune: *Cînd e vorba de spirit, singurătatea nu e cu putinţă.* În singurătatea lor, aceşti oameni duc în spinare sacul greu al contradicţiilor lumii din care vin, al binelui şi al răului. Asemenea oameni — ca Părintele Maximilian Kolbe, Monseniorul Suciu, filozoful Mircea Vulcănescu — devin purtători de cuvînt. Ce a fost bucurie sau durere, istorie împlinită sau amputată, victorie sau înfrîngere, este dus de ei în înaintea Atot-Iertătorului Fiu şi a Maicei Îndurerate, la icoanele pictate pe sticlele noastre fragile. Aici, pe pămînt, ei dau seamă Ţării, iar dincolo, în vecie, ei dau seamă de seama dată aici jos. Adevărul i-a prins în capcană, sînt sclavii Adevărului şi plătesc pentru aceasta...

S-a petrecut cu Mircea Vulcănescu un fapt dintre cele mai de necrezut — pecetluind încă o dată singularitatea și singurătatea acestui om deosebit. Se afla închis la Văcărești. Vin la el emisari ai guvernului comunist. Au nevoie de un expert în materie de economie și finanțe pentru adunarea și limpezirea argumentelor cu care delegația României participa la tratativele de pace de la Paris. Vulcănescu rămăsese omul cu cea mai solidă autoritate în materie. Și astfel, comunistul care-l aruncase în închisoare vine la „dușmanul poporului" să-i ceară sfatul salvator. Demonstrațiile lui Mircea Vulcănescu sînt, ca întotdeauna, ingenioase, subtile, de mare documentare tehnică și bine strînse în chingile logicii. Află soluții pentru apărarea patrimoniului național și pentru salvarea a ceea ce se mai poate salva de sub strivirea tancurilor sovietice. În închisoare rezolvă dosare pentru guvernul care îl ține în închisoare! E scos din celulă și întors în celulă! Și apoi — drept „mulțămesc" — condamnat la anii exterminării!

Prietenul meu luminat — Titus Pîrvulescu, unul dintre cei mai adînc cunoscători din România ai operei lui Dante și al comentariilor lui Coșbuc asupra poetului florentin — îmi scrie din Statele Unite: *Mi s-a părut « normal » faptul că Mircea Vulcănescu s-a lăsat stors de tot ce știa, de către comuniști, pentru că era conștient că tot ce spunea era de folos țării, și mi s-a părut iarăși « normal », cunoscîndu-i bine pe comuniști cît de nemăsurat de ticăloși sînt, că după aceea l-au trimis iarăși la închisoare. Aceste două lucruri « normale » mi se par cel mai extraordinar lucru din viața lui Mircea Vulcănescu.*

Pe o carte poștală trimisă familiei, în 1947, din închisoarea Aiud, Mircea Vulcănescu scria: *Începutul a fost greu. Ca la judecata dintîi, cînd te înfățișezi gol dinaintea lui Dumnezeu, între îngeri și draci. A fost pe urmă un (alt) ceas greu. M-am temut de singurătate... Păream pierdut în fundul lumii și purtat pe o aripă. Am plîns, dar nu de necaz. Ci gîndul ce trist trebuie să fi fost Ghețemanii sau Golgota... Am rămas în sfîrșit cu mine însumi... Am stat de vorbă cu mine despre evidență, despre mine, despre natură, despre Dumnezeu... M-am simțit tulburător de lucid; dar spăimîntător de liber...*

Cuvinte care pun în cutremurare vremelnicia și veșnicia noastră! Spăimîntător de liber. Are 43 de ani și e spăimîntător de liber. Viața basculează în Prăpastia în care se prăvălesc toate. Singur, tulburător de lucid și spăimîntător de liber... în celula din Aiud!

Părăsind lumea clocotitoare a catedrelor universitare și teologice, a *Criterionului*, a conferințelor publice, a cronicilor, a scrierilor filozofice, istorice, a celor 146 de titluri publicate în 18 ani de activitate, părăsind conferințele de la radio pentru fratele rămas în Transilvania de Nord, poate că Mircea Vulcănescu nu și-a dat seama în primul moment că, odată cu el, pe ușa de fier a celulei murdare și umede se strecurau, aduși de un fuior fantomatic, prietenii generației lui de aur, gînditorii acelorași idealuri, profesorii lui — monumentalul Iorga, cursivul Pârvan, paradoxalul Nae Ionescu —, studenții lui, oamenii cetății, uneori ai lumii — ca Bloy, Maritain, Etienne Gilson, dominicanul savant Garrigou-Lagrange — cunoscuți la cercul tomist de la Versailles, sau romînca de la Paris, Elena

Văcărescu. Se întoarce către fereastra acoperită de obloanele printre care se strecoară o dîră zgîrcită de lumină; de afară se aud ciorile cîrîind. Dar lîngă el au apărut fiicele lui, venite să-l îmbrățișeze: Vivi, Sandra, Măriuca, al căror chip îl scrijelează pe perete în linii rotunde, încălzite de dor — spre deosebire de liniile tăioase cu care desenase chipul lui Nae Ionescu sau propriul său chip, trimis mai tîrziu prietenului său Cioran, la Paris. Iat-o și pe Mărgărita, soția lui, iat-o și pe Michetta — „Sora mare" cum îi spunea el — alungate din casa lor de pe strada Popa Soare. Dacă întoarce puțin privirea dă de Baciul Vasile din Bîrsana, așezat pe prispă și răzimat în toiag, așa cum îl fotografiase cînd stătuse la el în gazdă, în timpul războiului. Trece gardianul pe sală izbind cu bîta în ușile deținuților ca să le strice bruma de somn, apoi pașii se îndepărtează, liniștea se lasă din nou în celule. În jurul lui Mircea Vulcănescu vin cărturarii cu care a lucrat la cercetările monografice de la Goicea-Mare: Profesorul Dimitrie Gusti, Traian Herseni, Henri Stahl, Golopenția. A venit și Mircea Eliade să-i expună vastul plan întocmit pentru elaborarea unei istorii a religiilor și miturilor lumii — operă care avea să ducă faima încă unui universitar român pe meridianele lumii. Iată-l și pe Emil Cioran. La cartea sa *Pe culmile disperării* și la acel declarat „N-a fost să fie!" i-ai răspuns dedicîndu-i *Dimensiunea românească a existenței*, capodoperă a filozofiei lui „În-tot-de-a-una"! *Cît regret* — îți scrie azi Cioran de la Paris — *că istoria contemporană s-a interpus necruțător între noi, că n-am avut prilejul des să-mi îndulcesc atîtea răni cu untdelemnul duhului tău!*

Și vizitele prietenilor continuă zi după zi, săptămînă după săptămînă, în șir neîntrerupt. Ești chemat la interogator, ești pedepsit pentru o vorbă de mîngîiere spusă unui deținut căzut în desnădejde, și cînd te întorci zdrobit, în celulă regăsești prietenii care te așteaptă: Mitu Georgescu, „doctorul fără arginți" a venit să-ți aline rănile și vînătăile; Profesorul Francisc Rainer îți arată, cu explicații amănunțite, uriașa colecție paleontologică donată de curînd Facultății de Medicină. Într-o dimineață, o dată cu gamela de terci, a intrat pe ușă Dan Botta, încercînd și el să-ți aducă *pacea lăuntrică sub al cărei semn transfigurator spiritul devine lucid și intens creator*. Îți spusese într-o zi acele vorbe care se așezaseră în sufletul tău ca o lumină misterioasă și nepieritoare: *Ghetsimani pune pecete de grație pe înfrîngere!* Ați lucrat împreună, cu cîtă pasiune și competență!, ca să ridicați vasta sinteză a neamului, care s-a numit *Enciclopedia României*. Și-n timp ce-ți recită *Eulaliile*, în colțul umbros al celulei, Dinu Lipatti cîntă corala *Jésus, que ma joie demeure* a lui Bach, transpusă pentru pian. Universul se adună în celula fără lumină, umedă, pe pereții căreia lunecă limasele. Și celula — prin vorbele cu care-ți îmbărbătezi vecinii de pat — se luminează. Ce a fost cîndva afară, acuma este înăuntru. Înăuntrul tău. Ești singur și spăimîntător de liber. Și-n singurătatea lucidă se adună în jurul tău Cetele Drepților, pictate pe zidul Voronețului, și asculți spusele Părinților Bisericii Răsăritene — cu care te afli familiarizat din adolescență: Sfîntul Ioan Gură de Aur, Origene, Irineu, Ioan Scărarul *cel ce pe dulceața rugăciunii o a aflat*, Isihie Sinaitul, *paznicul minții luminate*. Ori stai de vorbă cu doctorii Apusului, cu Sfîntul Augustin, cu Sfîntul Bonaventura, *căutătorul de înțelesuri transcendentale*,

cu Toma din Aquino pe care Hristos răstignit l-a întrebat: „Ce vrei să-ți dau?“ și căruia, Doctorul Angelic i-a răspuns: „Nimic, decît pe Tine, Doamne!“ Și le expui celor din celulă, deținuți ca tine, adunați în jurul tău, gîndirea suavă a celor adunați în tine, și celula blestemată se preface în grădină invadată de claritate vesperală. Nu lipsesc din grădină nici peripateticul Aristotel, nici Platon al arhetipurilor, nici Protagoras care, pe cînd erai elev de liceu îți spusese, cînd l-ai descoperit întîi: *Omule, ești măsura tuturor lucrurilor!*

Fără catedră, fără băncile aulei, ești dascălul unor studenți însetați de nestrivire și-n jurul lor rotești universul culturii, istoria continentului, istoria Țării punctîndu-i răscrucile grele. Aduci o oră de grație între două înjurături care izbesc în ușa celulei, și-n ora de grație gîndurile se înlănțuie luminoase așa cum s-au înlănțuit la Noica, în închisoarea lui cînd, *fără cărți* — cum avea să spună — *fără hîrtie și fără creion* a scris, pentru cei din jurul lui, istoria filozofiei de la Platon la Hegel!

Și cînd toate se liniștesc apare Arghezi să-ți recite, cu glasul lui mic și zeflemitor *Cuvinte potrivite.* Îi zîmbești de departe și întorci capul să-l asculți și pe Ion Barbu povestindu-ți prezumțios cum a născocit el *Isarlîcul!*

Dar cînd somnul cade peste pleoapele tale arse de oboseală, cel ce-ți leagănă ora e poetul deplin al sufletului românesc venit să-ți murmure în litanie de rugăciune *O durere-ncremenită printre secolii ce trec...*

Închisoarea înseamnă plecare. Cei care s-au întors știu că vin de departe, de foarte departe. Din altă lume. Mulți însă nu s-au mai întors, au plecat pentru totdeauna.

Mircea Vulcănescu pornise și el a pleca — cum avea să-mi scrie Mircea Eliade în ultima lui scrisoare de la Chicago — *spre altă galaxie.* Lumea de afară rămînea în urmă, ca într-o vagă amintire de vis. Cu trupul zdrobit de lovituri pentru o vorbă de îmbunare în apărarea unui deținut, spusă unui gardian brutal, doborît de boală, slăbit pînă la închipuirea unui sfînt hieratic, Mircea Vulcănescu se depărta de viață.

Este chemat într-o zi la vorbitorul uneia din închisorile prin care fusese purtat. Veniseră soția și fiicele lui.

— De ce ați venit? șoptește el. Abia reușisem să mă despart de voi...

Se afla poate cu sufletul în *Cartea a treia despre sărăcie și moarte* a lui Rilke, pe care o tălmăcise, și al cărui manuscris rămăsese în geanta lui ministerială. El nu respingea iubirea. Toate iubirile lui — soția, fiicele, prietenii, colegii, dascălii, autorii culturilor din care-și hrănise spiritul — se aflau cuprinse în singurătatea lui, în inima lui rănită de moarte. Aici, pe pămînt, ajunsese la limită. Dincolo de limită începe nelimitatul către care pornise. Acum nu mai voia să fie văzut de cei din *afară.* Se socotea făcînd parte din închisorile comuniste risipite ca o constelație drăcească în toată Țara, programate să extermine conștiința românească, istoria românească, trupul românesc. Făcea parte din lumea neantului, unde flacăra lui de lumină mai pîlpîia între deținuți, între tinerii care-l înconjoară cu respect, cu uimire.

Au rămas de la Mircea Vulcănescu patru vorbe cu valoare de testament. I-a fost dat să zacă la „neagra“, cu spatele întins ceasuri întregi pe cimentul ud. Ieșind din acea groapă dantescă, el a știut, prin toată febra

care-i cutremura trupul, că pentru el sosise sfîrşitul. A cerut cîtorva deţinuţi de la Aiud să-l vegheze, să nu-l lase să adoarmă. Voia să moară *treaz*. Era obsedat de gîndul de a surprinde moartea lucid, de a privi Moartea în faţă, aşa cum privise drept în faţă toate binecuvîntările şi blestemele vieţii. Şi a spus atunci acele patru vorbe:

— SĂ NU NE RĂZBUNAŢI!

Poate că cei care-l vegheau şi au auzit întîi aceste vorbe au murit în închisoare, după el. Vorbele însă au trecut de la om la om, au circulat între deţinuţi, au ieşit în lume, au colindat ţara, au ajuns şi în străinătate, au fost consemnate de prieteni — Noica, Eliade, Cioran. Cine le-a auzit întîi nu se mai ştie. Dar ele au rămas şi-n ele prindem ecoul blînd al Gheţemanilor.

Prin moarte Mircea Vulcănescu se întorcea la *Prăpastia în care se prăvălesc toate*, la cuvintele pe care el însuşi le scrisese la 20 de ani:

RĂMÎI SINGUR MAI DEPARTE. DAR AJUTĂ!

mio santo
i.

Paris, 1997

Cuprins